

מחקרי מועצת תנועות הנוער

תנועות הנוער ותנועות הבוגרים מאידאולוגיה למעשה

ורד האס

ורד האס

תנועות הנוער ותנועות הבוגרים – מאידאולוגיה למעשה

מחקרי מועצת תנועות הנוער בישראל

ראו אור בסדרה:

אוגדן ראשון

1. **המסע אל ההגשמה החדשה בתנועות הנוער, לחנך לערכים ולא לצורות, נעם אבן, 2014.**
2. **הזדמנות למנהיגות, מנהיגות וחינוך למנהיגות בתנועות הנוער, נעם אבן, רקפת הימן זהבי, אבי בורגר, 2016.**
3. **עין משוטטים, ראשית הטיולים בתנועות הנוער 1912–1942, גיל גרטל, 2016.**
4. **צפונה ונגבה, טיולי תנועות הנוער בישראל, תמונת מצב 2015, רקפת הימן זהבי, 2017.**
5. **חינוך מאֶפֶשׁר. החינוך בתנועת הנוער כהכנה לחיים, מחנות הקיץ כמקרה בוחן, רקפת הימן זהבי, גיל גרטל, 2017.**
6. **מתבגרים בתנועה. קורסי הדרכה בתנועות הנוער, גיל גרטל, שירה פאר, קרן בן נון, 2018.**

אוגדן שני

1. **קשר כפול, מהתנועה לכיתה, מיה ויזל, 2020.**
2. **שיחות על הגשמה בתנועות הנוער 2019–2020, נעם אבן, 2021.**
3. **דרך עֶרֶךְ, התנדבות לשנת שירות בתנועות הנוער כדרך למעורבות בחברה הישראלית, רקפת הימן זהבי, 2021.**
4. **תנועות הנוער ותנועות הבוגרים – מאידאולוגיה למעשה, ורד האס, 2021.**

מחקרים נוספים עומדים להתפרסם בקרוב.

מחקרי מועצת תנועות הנוער

תנועות הנוער ותנועות הבוגרים – מאידאולוגיה למעשה

ורד האס

תנועות הנוער ותנועות הבוגרים – מאידאולוגיה למעשה

ורד האס

עריכה מדעית: ד"ר נעם אבן, הצוות הדירקטי בע"מ

צוות מחקרי מועצת תנועות הנוער: אבי בורגר, ד"ר ורד האס, רקפת הימן-זהבי, ד"ר מיה ויזל, ארזה לבון-גילת.

עריכה לשונית: שלמה אבן

עימוד: יהודית שטרנברג

עיצוב כריכה, איורים ותרשימים: ענת שטיינברג

הדפסה: רפוס חבצלת

הערה: הספר נכתב בדרך כלל בלשון זכר, זאת מטעמי אחידות. הכוונה תמיד לכל המינים.

© כל הזכויות שמורות למועצת תנועות הנוער בישראל ולצוות הדירקטי בע"מ

הוצאת מועצת תנועות הנוער בישראל

מסת"ב 8-3-92804-965-978 ISBN

ספטמבר 2021 תשרי תשפ"ב

נדפס בישראל 2021

תוכן העניינים

7	פתח דבר
9	מבוא
13	פרק 1. תנועות נוער ותנועות בוגרים
13	תנועות נוער
18	תנועות בוגרים
	פרק 2. "לבנות חברת מופת בארץ ישראל" – ערכים
21	ומושגי יסוד בתנועות הבוגרים
23	חלוציות
24	הגשמה
27	תיקון עולם ותיקון אדם
31	פרק 3. צמיחתן של תנועות הבוגרים
32	הנוער העובד והלומד – עמוד האש לפני המחנה
	קבוצות הבחירה של המחנות העולים – הקיבוצניקים חשים
36	זיקה מרחוק אל התנועה העירונית
42	השומר הצעיר – די-אן-איי של תנועת חיים
45	בני עקיבא – לייצר הגשמה רלוונטית לבוגרים
50	האיחוד החקלאי – נמשיך לנסות עד שנמצא את הדרך
55	פרק 4. החיים בתנועת בוגרים
55	מהו בוגר תנועה?
59	מסלול הגשמה, רצף גילי ופער כרונולוגי
67	ההנעה לחיים בתנועת הבוגרים
	הארכת גיל ההתבגרות – תופעה חדשה של צעירים שמחפשים
	משמעות 67; הפן החברתי – "לא סיימנו לרצות לשנות את
	העולם יחד" 69; תנועה של הבוגרים 72; מה עושים בתנועת
	בוגרים? מציעים אלטרנטיבה לתרבות השלטת – הגשמה ותיקון
	אדם ועולם 76

85	ההתיישבות בתנועות הבוגרים
	התפתחות תואמת גיל – משפחה, ילדים, לימודים, בחירת
92	מקצוע
	פתיחות תעסוקתית – ריבוי אופני הגשמה 95
102	תנועה פתוחה – מצטרפים ופורשים בכל שלב
106	הגשמה חדשה מחוץ לתנועות הבוגרים
111	פרק 5. ההשפעה ההדדית בין תנועות הנוער ותנועות הבוגרים
	המשמעות ההדדית שמעניקות תנועת הנוער ותנועות הבוגרים
112	זו לזו
	שאלת ההגשמה 114
	הקשר הארגוני וההשפעה המבנית בין תנועת הנוער ותנועת
120	הבוגרים
	ההיכרות של חניכי תנועת הנוער והוריהם עם תנועת
	הבוגרים 120; מספר החניכים 127; אחריות תנועת הבוגרים
	על תנועת הנוער 133; מעורבות תנועות הבוגרים בתנועות
	הנוער – מילוי משימות בתנועת הנוער 139; העסקת עובדים
	שאינם בתנועת הבוגרים בתוך תנועת הנוער 144
151	השפעת תנועת הבוגרים על המבנה הארגוני של תנועת הנוער
	תקציבים 151; מבנה ארגוני 153
161	פרק 6. השפעות רעיוניות בין תנועות הנוער ותנועות הבוגרים
	פדגוגיה חברתית – שימוש בעקרונות החינוך הבלתי פורמלי
173	ובמתודות מתנועת הנוער בעבודת תנועת הבוגרים
179	אחרית דבר
185	מקורות
185	ראיונות וקבוצות מיקוד
187	ספרים ומאמרים
190	אתרי התנועות
190	מערכי פעולות בתנועות

פתח דבר

כמו רוב הילדים, התחלתי את הרומן שלי עם תנועות הנוער ביסודי, אבל המסלול שלי היה שגרתי פחות. גדלתי ועודני חברה בקיבוץ של התק"ם (התנועה הקיבוצית המאוחדת). בילדותי בשנות השמונים הנוער העובד והלומד עוד לא פעלו בצורה סדירה בקיבוץ, כך שפספסתי את קורס המד"צים ובכל זאת הדרכתי פעולה או שתיים וליוויתי טיול של התנועה. אל תנועת קבוצות הבחירה נחשפתי לאחר מכן כאשר הצטרפתי לסופי שבוע ולטיולים שאורגנו על ידה, מבלי להבין בדיוק את המסגרת התנועתית. כך הכרתי בפעם הראשונה בני נוער מגינוסר, מיראון ומקיבוצים נוספים בצפון. נהניתי מאוד אבל הקבוצה שלי התפרקה לאחר כשנה.

כעבור מספר שנים, כשאחי הצעיר חיפש מעגל חברתי להשתייך אליו, המלצתי לו לבדוק את תנועת קבוצות הבחירה. הוא פגש מדריכים נהדרים שהצליחו ליצור קבוצה מגובשת וגדולה, שרבים מחבריה המשיכו יחד לשנת שירות, לגרעין נח"ל ולחיים משותפים בקיבוץ משעול בנוף הגליל (שאו נקראה – נצרת עילית). כך פגשתי שוב את תנועת קבוצות הבחירה, דרך חבריו לקבוצה של אחי, שחלקם ברבות השנים נעשו חברים אישיים שלי ושותפים לדרכי הפוליטית והחינוכית. חברי הקבוצה של אחי הצעיר עזרו לי לבחור ולהוציא לפעול את מחקר התזה שלי (שהתמקד בהם) ואת מחקר הדוקטורט (שהתרחש בשדה שהם הציעו לי).

בחרתי לא להצטרף כחברה לחיי הקיבוץ העירוני, אבל במהלך השנים ביליתי שם הרבה בקבלות שבת, בסופי שבוע ובחגים ותמיד הגשתי שותפות אידאולוגית, חברות וקבלה אמיתית, למרות בחירתה לחיות בקיבוץ מופרט. באופן מסוים הרומן שלי עם תנועות הנוער מייצג את סיפור מערכת היחסים המורכבת בין התנועה הקיבוצית לתנועות הנוער, מערכת יחסים שנחזור אליה מספר פעמים בספר זה.

אני רוצה להודות מקרב לב לכל בוגרי התנועות והפעילים המרכזיים שהתראיינו לספר זה וחלקו איתי את התובנות והחויות שלהם בפתיחות ובכנות רבה. נהניתי מאוד מהשיחות שלנו, בעיני חברי תנועות הבוגרים הם אוכלוסייה שכיף לראיין, חבורה מודעת, לומדת ורהוטה שמאפשרת שיחות מעמיקות בנושאים מורכבים ביותר. תודה לכם על הדיוקים ההיסטוריים, ועל הזמינות במילוי בפרטי מידע חסרים. ויותר מהכול תודה וסליחה לכל אנשי הקשר בתנועות על כל הטלפונים וההודעות שקיבלתם כדי לקבוע קבוצות מיקוד ולהחזיר טיטות עם הערות. עשינו זאת תוך כדי ארבע מערכות בחירות ומגפה עולמית אחת, עם קבוצות מיקוד בזום, הפגנות על תקציבים והשבתת התנועות, פעולות מרחוק וקורסי מד"צים מקוונים, ובכל זאת מצאתם את הזמן.

להתראות בפעולה!

ורד

מבוא

בשנות השבעים של המאה העשרים החל משבר עמוק בתנועת העבודה ובתנועה הקיבוצית. למשבר זה היו היבטים כלכליים ואידאולוגיים שממשיכים עד היום. למשבר בתנועת העבודה היו שתי השפעות עיקריות על תנועות הנוער "הכחולות", שהיו מקושרות עם תנועות העבודה. מבחינה אידאולוגית משמעות המשבר הייתה שהקיבוץ איבד את מקומו כיעד ההגשמה של תנועות הנוער. כעשור לאחר המשבר האידאולוגי חוותה התנועה הקיבוצית גם משבר כלכלי, שהשפעתו הייתה צמצום דרסטי של ה"שליחים" – חברי הקיבוצים שנשלחו לבצע משימה ערכית מטעם התנועה בתנועות הנוער. בתגובה למשברים אלו, בוגרי תנועות הנוער וחניכיהן יצרו את "ההגשמה החדשה".

במסגרת ההגשמה החדשה בוגרי התנועות לוקחים את האחריות על הניהול וההפעלה של תנועות הנוער ומשנים את ייעודן, כדי שיתמקדו במתן פרשנות מעודכנת לחזון הציוני דרך יעדי ההגשמה לאור זיהוי המשימות הלאומיות במציאות הנוכחית – חיזוק הסולידריות, חינוך, צמצום פערים בין קבוצות שונות בחברה ועוד. במסגרת ההגשמה החדשה, במקום לחיות בקיבוצים שכבר לא מהווים את חזית העשייה החברתית והמדינית בישראל בנו בוגרי תנועות הנוער את קיבוצי המחנכים של תנועות הבוגרים. כמו הקיבוצים המסורתיים, קיבוצים אלו ממוקמים בפריפריה, אולם שלא כמו הדגש ששמו הקיבוצים המסורתיים על הפרחת השממה ושמירה על הגבולות בפריפריה הגאוגרפית של מדינת ישראל,

הדגש של ההגשמה החדשה הוא על "ייבוש הביצות" בפריפריה החברתית של המדינה, בשכונות המצוקה של הערים הגדולות ועיירות הפיתוח. דגש נוסף ניתן לקידום האידאולוגיה של ההגשמה החדשה בכל רחבי הארץ.

התנועות הכחולות הן – הנוער העובד והלומד, השומר הצעיר והמחנות העולים. לשלוש התנועות בסיס ערכי משותף והן ציוניות, סוציאליסטיות וחילוניות. בעקבות הקמת תנועות הבוגרים בשלוש התנועות הכחולות קמה תנועת בוגרים גם בבני עקיבא, ונעשו ונעשים ניסיונות להקים תנועות בוגרים בתנועות נוער נוספות. שתי תנועות בוגרים נוספות, הבונים – דרור ותנועת תרבות, אינן נכללות במחקר זה.

ההגשמה החדשה כבר מתקרבת לשנתה הארבעים והשפעותיה נראות בכל תנועות הנוער (אבן, 2021). תנועות הבוגרים הן מהתוצרים הבולטים ביותר של ההגשמה החדשה. מטרת המחקר הנוכחי היא לבדוק ולתאר את הקשרים וההשפעות של תנועות הבוגרים עם תנועות הנוער.

הספר נפתח בפרק המציג בקצרה רקע עיוני על תנועות הנוער ותנועות הבוגרים. הפרק השני מעמיק במשמעותם של מושגים מרכזיים בתפיסת העולם של תנועות הנוער והבוגרים, החיוניים להבנת תפיסת העולם הערכית והעשייה החברתית של התנועות הציוניות. לאחריו ניכנס לעובי הקורה עם פרק היסטורי המתאר את הקמתן של ארבע תנועות הבוגרים הקיימות בארץ כעת (2021) ותנועה חמישית שנמצאת בתהליכי הקמה. הפרק הרביעי מציג סיבות אפשריות להצטרפות של בוגרי תנועות הנוער לתנועות הבוגרים ואת אורחות החיים בתנועות הבוגרים. שני הפרקים האחרונים של הספר עוסקים בהבנת ההשפעות ההדדיות בין תנועות הנוער לתנועות הבוגרים, שבאות לידי ביטוי בהיבטים פנים ארגוניים, חינוכיים וערכיים.

בספר ציטוטים רבים מקבוצות המיקוד והראיונות שנערכו עם מובילים וחברים בתנועות הבוגרים השונות שהשתתפו במחקר. בחלק מהפרקים יופיעו ציטוטים המציגים את המתרחש בכל תנועות הבוגרים ובחלק יופיעו ציטוטים רק של חלק מהתנועות. בפרקים מהסוג השני, נבחרו הציטוטים אשר מדגימים בצורה הטובה ביותר את ההבדלים ואת הדמיון בתהליכים המתרחשים בתנועות בתחום בו עוסק הפרק. מכיוון שנעשה ניסיון לייצג בצורה הטובה ביותר את הלך הדברים לעיתים יופיעו הציטוטים כחלק משיחה המתרחשת בתוך קבוצת המיקוד, ולעיתים יעמדו כמשפט בפני עצמם או כחלק מהסבר.

פרק 1. תנועות נוער ותנועות בוגרים

פרק זה נועד להעניק לקורא את הרקע הדרוש על תנועות הנוער והבוגרים, כדי להתמצא במחקר המוצג בספר. לשם כך יש להכיר את ההיסטוריה של תנועות הנוער הציוניות, את פעילותן ואת השתלשלות האירועים שהובילה להקמת תנועות הבוגרים.

תנועות נוער

מקורן של תנועות הנוער בעידן התעשייתי של אירופה במאה ה-19. עם המהפכה התעשייתית, ילדים ונערים שעד כה יצאו לעבוד ועזרו בפרנסת משפחתם הוצאו משוק העבודה. לצד פתיחת בתי הספר הציבוריים נוצר צורך במסגרת חברתית מסודרת גם לשעות אחר הצהריים (Mader & Riemer, 1964). בהתאם לטיב פעילות זו, תנועות הנוער לרוב מעוצבות על ידי הנערים והנערות החברים בהן (לם, 1991). בני הנוער נוטלים את האחריות על התנועה וממלאים את התפקידים השונים. בדרך זו בני הנוער הופכים להיות בעלי מעמד וכוח המשתווה לזה של המבוגרים, ובאותה עת נוצר שוויון בין בני אותה קבוצת גיל בתנועה. דוגמה מוקדמת לכך היא תנועת הנוער הגרמנית Wandervogel (התקיימה בין 1896 ל-1933 ובצורה מוגבלת ביותר קיימת אף היום) שניסתה ליצור חברת נעורים אוטופית המנותקת לחלוטין מחברת המבוגרים. לעומת התנועה

הגרמנית, תנועת הצופים העולמית שהוקמה על ידי Baden-Powell בסביבות 1907 מעניקה תפקיד מרכזי למבוגרים המדריכים בה. התנועה עוסקת בעידוד ובפיתוח יכולות ותחומי עניין שחסרים בחינוך הפורמלי, ומקפידה על יצירת שוויון בין חניכיה. תנועת הצופים היא כיום תנועת הנוער הגדולה בעולם. בעקבות תנועות אלו החלו לקום תנועות נוער לאומיות, לאומניות ופוליטיות שגייסו את האנרגיות של בני הנוער למטרותיהן השונות (לם, 1991). בתוך הקשר זה נוסדו גם תנועות הנוער הציוניות.

רוב תנועות הנוער היהודיות אימצו לצד שיטות העבודה של תנועות הנוער האירופאיות גם אידאולוגיה ציונית. הן שילבו בתפיסת עולמן ערכים מערביים מודרניים כגון לאומיות ושוויון זכויות, וערכים יהודיים כגון שיבת ציון וחשיבות התרבות היהודית וחיי הקהילה. חלק מתנועות הנוער הציוניות היו מראשיתן גם סוציאליסטיות וככאלה היו מאוד מעורבות בפיתוח הקיבוצים והקבוצות, ביישובם ובהכשרת הנוער לחיים בהם (זית, 1994; לבני, 1987; Mader & Riemer, 1964). התנועה הציונית ותנועות הנוער היהודיות היו שלובות זו בזו במידה רבה וכך בין 1911 ל-1939 הוקמו באירופה ובישראל רוב תנועות הנוער הציוניות שאנו מכירים, כגון השומר הצעיר שהוקמה באירופה והמחנות העולים ובני עקיבא שהוקמו בישראל. בשנים שלפני הקמת המדינה היו מאפיינים משותפים בולטים לכל תנועות הנוער הציוניות: כולן היו מבוססות על התארגנות עצמאית של הנוער; הן התמקדו בחינוך רעיוני שהתבסס בין השאר על קירבה והזדהות עם המדריך בתנועה, למידה חווייתית ועיון בטקסטים אידאולוגיים; החינוך הרעיוני בא לידי ביטוי גם כהגשמה אישית המבוססת על התיישבות, מעורבות של בוגרי התנועה בחינוך הדרות הצעירים ויצירת רצף בין-דורי (רשף ודרור, 1999). מאפיינים אלו המשיכו להגדיר את תנועות הנוער הציוניות עד שנות התשעים של המאה ה-20 (כהנא, 2007; לם, 1991).

תנועות הנוער הציוניות השתתפו באופן פעיל במאבק המזוין

להקמת המדינה. תרומתן למאבק הוכרה בדמות הסכם ההכשרות בגיוס לפלמ"ח, משנת 1944.¹ בהמשך עם הקמת צה"ל הוקמה מסגרת הנח"ל (נוער חלוצי לוחם), כמסלול מיוחד שמטרתו לאפשר לחניכי התנועות לשרת יחדיו כקבוצה ולהמשיך את מסלול ההגשמה ההתיישבותי (על ההיסטוריה של הנח"ל, מהקמתו על ידי בן-גוריון: רוטנברג ונאור, 1962). מאז הקמתן, החזון של התנועות הציוניות התמקד בעלייה לארץ ישראל ובהתיישבות בה בקיבוצים ובמושבים (בן אברם, 1976). כך למעשה המשיכו בוגרי התנועות את חייהם במסגרת תנועתית.

בשנות השבעים של המאה ה-20 חלו תהליכי שינוי ערכיים וחברתיים עמוקים בחברה הישראלית. תפיסת העולם של החברה בישראל נעה מקולקטיביזם וסוציאליזם לאינדיבידואליזם וקפיטליזם. החזון וההגשמה של תנועות הנוער הציוניות הסוציאליסטיות המכונות התנועות הכחולות – השומר הצעיר, הנוער העובד והלומד והמחנות העולים – איבדו את הרלוונטיות שלהם, ומספר החניכים התמעט (לם, 1991; שפירא, אדלר ופייר, 1999). במקביל חברי הקיבוצים, שמילאו את רוב תפקידי ההדרכה והריכוז בתנועות הנוער, נקראו לשוב לקיבוציהם ולמצוא עבודות אחרות. תנועות הנוער הכחולות נקלעו לבעיה כלכלית, ערכית ומספרית. תנועות הנוער שלא היו קשורות בצורה הדוקה אל התנועה הקיבוצית, אל תפיסת העולם הסוציאליסטית ואל תנועת העבודה ששלטה עד אז בישראל, הושפעו פחות מהשינויים.

למרות המשבר, חניכי כל תנועות הנוער גילו עדיין רצון ונכונות למעורבות במשימות חברתיות ומדיניות. נמצא כי תנועות הנוער אף נתפסות בעיני הנוער כתורמות יותר מבית הספר לחיי החברה,

1 תודה לאבשלום בן צבי, חבר קיבוץ משעול של קבוצות הבחירה על דיוק היסטורי זה.

למעורבות החברתית ואף להתפתחות האישית והאינטלקטואלית (שפירא, אדלר ופייר, 1999). בבסיסן עוסקות תנועות הנוער בעיצוב הזהות ובמתן משמעות מיוחדת לפרט בתוך החברה הכללית, לצד מתן כלים לחניכים להתמודדות עם תנאי החברה בעולם המשתנה (כהנא, 2007). בהתאם לכך פעלו גם התנועות הכחולות, והתאימו את חזונן להתרחשויות שחלו במדינת ישראל ובעולם. שינוי החזון וההגשמה דרשו בירור ערכי ושיח פנימי בתוך תנועות הנוער.

כאמור, תהליך זה החל בשנות ה-70' והגיע לשיאו ב-1982 עם הקמת "חוות ההכשרה" הראשונה של תנועת הנוער העובד והלומד (כהנא, 2007; מיכאלי, 2007; רוזוליו ורוזנר, 1988; רוזנר, 2005). לאחר סיום התיכון ולפני הגיוס חניכים הגיעו לשנת שירות התנדבותית בחווה, בשנה זו עסקו בפיתוח יכולות הדרכה, בלימוד קבוצתי ובביצוע משימות של מעורבות חברתית בקהילות בהן התגוררו. שנת השירות בחוות ההכשרה אפשרה לחניכים הבוגרים להתכנס לשיח, ללמידה ולבחינה מעמיקה בערכי התנועה עד שמצאו את הדרך המיטבית לתרגם ערכים אלו לחזון רלוונטי לחברה הישראלית המשתנה.

הבשורה החדשה שיצאה מחוות ההכשרה הייתה המעבר של ההגשמה מהתיישבות בקיבוצים לעשייה חינוכית וחברתית בפריפריה החברתית של ישראל. ההגשמה החדשה באה לידי ביטוי בשתי דרכים מרכזיות, נפרדות אך משלימות – הראשונה היא שהחניכים הבוגרים של התנועה לוקחים אחריות על הפעלת תנועת הנוער והשנייה היא בבחירה לעסוק בצורה מודעת ומכוונת במעורבות חברתית בפריפריה החברתית והגאוגרפית של ישראל, דרך הקמת קומנונות של שנת שירות ופרק משימה במסגרת נח"ל בשכונות ובערים שונות (אבן, 2014). פרק המשימה היווה מעין המשך של הפעילויות והלמידה בחוות ההכשרה.

כשבוגרי המסלול החדש סיימו את תקופת שירותם בצה"ל, הם החליטו למצוא דרך חדשה להגשמה משותפת – אם בעבר ההגשמה

הייתה בדרך של התיישבות בקיבוצים, הרי כעת יש להמשיך את חייהם יחד במסגרת התנועתית והקבוצתית, וכך קמו תנועות הבוגרים (הרחבה על היסטוריית הקמתן של תנועות הבוגרים השונות ראו בפרק נפרד). רעיון זה תואם את התפיסה של כלל תנועות הנוער, אשר רוצות להטביע את חותמן וערכיהן בחניכיהן ולראות את השפעתן בחיי בוגרי התנועות. חלקן קושרות את העבר להווה ולעתיד באמצעות סיסמאות, כגון "פעם צופה תמיד צופה" או "פעם שומר תמיד שומר".

למסלול שעושה החניך מתנועת הנוער אל תנועת הבוגרים חשיבות מרכזית מבחינת קיום התנועות. באופן כללי מבנה תנועת הנוער הוא כעין פירמידה, כאשר מספר החניכים הרב ביותר הוא בשכבות הנמוכות ומשכבה לשכבה מתמעט המספר, נשארים רק החניכים בעלי הזיקה החזקה ביותר להדרכה ולתנועה. כדי לקיים תנועת נוער ותנועת בוגרים שוקקות חיים ומתפתחות יש צורך במסה קריטית של חניכים, שתאפשר קיום רציף של מרכזי הפעילות בכל שכבות הגיל. קיום מסה קריטית שכזו בתנועת הנוער מבטיח הצטרפות קבועה מתוך בחירה חופשית של חניכים לשכבות הבוגרות של התנועה – שנות השירות, גרעיני הנח"ל ובהמשך לתנועת הבוגרים.² כאשר קיימת מסה קריטית של חניכים נוצר תהליך גידול אורגני, אשר מאפשר עזיבה והצטרפות שאינם מאיימים או מערערים על עצם הקיום של הפעילות ועל המהות של התנועה. כאשר לתנועה אין מסה קריטית של חניכים נוצר תהליך הפוך מגידול אורגני, שעלול ליצור שרשרת של התערערות ואי-יציבות בפעילות, ואלה יובילו לחוסר אמונה או חוסר ביטחון במהות של הפעילות. האתגר הגדול של תנועות הנוער והבוגרים הוא להצליח ליצור מסה קריטית של

2 את הביטוי "מסה קריטית" בהקשר זה טבעה חברת קבוצות הבחירה של המחנות העולים ניצן ספיון. פירוט רב יותר על המבנה של התנועות ניתן למצוא במסמך "שירה הנוער" שנכתב במועצת תנועות הנוער והוגש ב-2003 לוועדת רנה שפירא.

חניכים במקום שבו היא עדיין לא קיימת, וכך לשנות הרגלים אזוריים ותנועתיים של חוסר יציבות מספרי בקבוצה כלשהי או במוקד פעילות כלשהו. תהליך ראשוני זה של יצירת "יש מאין" דורש התגייסות רבה מצד צוותי ההדרכה ונסיבות מתאימות מצד החניכים.

תנועות בוגרים

כיום קיימות בישראל ארבע תנועות בוגרים השייכות לתנועות נוער המוכרות על ידי מועצת תנועות הנוער ומוכרות על ידי מדינת ישראל – מינהל חברה ונוער במשרד החינוך. "דרור ישראל" – שהיא תנועת הבוגרים של תנועת "הנוער העובד והלומד". "קבוצות הבחירה" של המחנות העולים – שהיא תנועת הבוגרים של תנועת "המחנות העולים", ותנועות הבוגרים של "השומר הצעיר" ושל "בני עקיבא", הנקראות בשם זהה לשם של תנועת הנוער. כל אחת מתנועות הבוגרים בנויה ופועלת בצורה קצת שונה, בהתאם למערכת הערכים והחזון של תנועת הנוער.

לתנועות הבוגרים מאפיינים משותפים רבים. ההצטרפות לתנועת הבוגרים היא תמיד בחירה אישית של האדם. על אף שרובם הגדול של חברי תנועת הבוגרים היו חניכים של אותה תנועה, לכל תנועות הבוגרים מצטרפים גם חברים שלא היו חניכי התנועה. בכל התנועות ההצטרפות לתנועה היא לאחר השירות הצבאי או השירות הלאומי. חברי תנועות הבוגרים של כל התנועות חיים יחדיו בקהילות או בקבוצות, ברמות שיתופיות ושיתוף כלכלי שונות בהתאם לערכי התנועה ולרצון של חברי הקהילה והקבוצה. כל תנועות הבוגרים מעורבות בפעילות חברתית, חינוכית ואזרחית שנועדה לשפר את המצב החברתי באזורים שבהם פועלת התנועה. הבחירה בסוגי הפעילות השונים מעוצבת על פי תפיסת העולם הערכית של כל תנועה, ועל פי צרכי היישוב או הקהילה במקום.

תנועות הבוגרים הכחולות בוחרות להיות מעורבות בתהליכים חינוכיים ארוכי טווח ורחבי יריעה, אך הן פועלות גם בפרויקטים קצרים שנועדו לניסוי וללמידה.

בין המפעלים החינוכיים בהם עוסקות תנועות הבוגרים ניתן לראות הקמה של בתי ספר ייחודיים והוראה בבתי ספר ממלכתיים, איגוד עובדים, הוראת מבוגרים בסמינרים למדריכים בחינוך הבלתי פורמלי, ליווי מסעות לפולין ועוד. אך מפעל הדגל של כל אחת מהן הוא תנועת הנוער ממנה צמחו החברים. בתוך פעילותם זו, כל תנועות הבוגרים ממשיכות להשתמש במתודות ובעקרונות חינוכיים המשמשים בתנועות הנוער. בין השאר, חברי התנועות משתמשים בעקרונות החינוך הבלתי פורמלי (כהנא, 2007), ומשליכים בפעילותם החינוכית תוכן חברתי-פוליטי בצורה עקיפה וישירה. כל הפעילויות נערכות כמפגש אנושי מכבד ושוויוני בין חברי התנועה וחניכיה הצעירים והבוגרים במסגרות השונות (האס, 2009; מיכאלי, 2007).

לחברי תנועות הבוגרים הכחולות יש מאפיינים ייחודיים להם. הם פועלים בהשראת דרכם של חלוצי העלייה השנייה, ומנסים להקים אורח חיים חדשני, קיבוץ חדש, על בסיס ערכים של שותפות, שוויון, קבוצה, שיחה ועוד. עשייתם זו נובעת מהמחשבה שזו הדרך הנכונה לפעול למען תיקון האדם ותיקון החברה בישראל ואף למען תיקון העולם כולו. ערכי ההגשמה ותיקון העולם והאדם דרך מעורבות חברתית וחיי קהילה קיימים גם בתנועת הבוגרים של בני עקיבא, אולם כפי שנראה בספר זה, בשונה מהתנועות הכחולות בני עקיבא פועלים לקידום דרכים שאינן מבוססות על שוויון כלכלי וחברתי בהכרח. הפרק הבא יעסוק במושגים אלו בהרחבה, לקראת תיאור פעילותן של תנועות הבוגרים ויחסיהן עם תנועות הנוער.

פרק 2. "לבנות חברת מופת בארץ ישראל" – ערכים ומושגי יסוד בתנועות הבוגרים

תפיסות העולם הערכיות של כל תנועות הבוגרים בישראל מתבססות על אמונות וראיית עולם ציונית ויהודית. כמובן שיש הבדלים משמעותיים בין התנועות ביחסן ליהדות, לציונות ולהתיישבות בארץ ישראל, אך גם יש ערכים משותפים רבים. על אף ההבדלים הערכיים בין תנועות הנוער הציוניות השונות, מטרת כולן היא אחת – להקים בארץ ישראל חברת מופת. לכל תנועת נוער, ובעקבותיה לתנועת הבוגרים שלה, אידאולוגיה ייחודית בקשר לדמותה של חברת מופת זו וכיצד יש להגיע אליה. ערכיהן של התנועות הכחולות מאז ייסודן מתבססים על ציונות, סוציאליזם, ויהדות כתרבות, כאשר בין התנועות יש הבדלים אידאולוגיים בחשיבות שניתנת לכל אחד מערכים אלו, בפרשנות ובהוצאתם לפועל.³

ערכיה של תנועת בני עקיבא תואמים את הפתגם "על שלושה דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים" (משנה, מסכת אבות א', ב'). ערכים אלו דומים מאוד לערכי התנועות הכחולות כשהתורה מקבילה ליהדות; גמילות חסדים משמעה

3 הרחבה בנושא ערכי התנועות הכחולות ניתן למצוא בין השאר אצל האס (2009), מיכאלי (2007), וברבים מכתביו של מוקי צור.

ערכות הדדית ודאגה לזולת הממלאות את מקום הסוציאליזם; העבודה היא כמעין ביטוי לציונות – הקמת הבית בארץ ישראל, נטיעת העץ, עבודת השדה וכמובן כל שאר הפרנסות הנדרשות לקיום המדינה ותושביה.⁴

תנועות הנוער משתמשות במושגים ייחודיים רבים שנובעים מתפיסות העולם הערכיות שלהן. כמובן שמושגים אלו משמשים גם את תנועות הבוגרים. מבין שלל המושגים, יש ארבעה מושגי יסוד שחשוב להכיר כדי להבין את המוטיבציה שמניעה את כל תנועות הבוגרים. מושגי יסוד אלו הם: חלוציות, הגשמה, תיקון עולם, תיקון אדם. חשוב לציין שהמושגים המופשטים והפילוסופיים הלקוחים מתוך היהדות, תיקון אדם ותיקון עולם, מכילים בחובם מגוון רחב מאוד של תחומים התורמים לקידום אושרו של הפרט ושוויון בחברה. המושגים משמשים במחקר זה כמעין קודים המתארים בקצרה את מגוון העשייה של תנועות הבוגרים. בתחום תיקון העולם תנועות הבוגרים מחדשות ונותנות צורה עדכנית לרעיונות אנושיים ותיקים כגון שוויון ערך האדם, שותפות, צדק חברתי, ציונות. כמו כן מנסות התנועות לזהות מהן המשימות הלאומיות במציאות הנוכחית, לפעול ביחס אליהן ולחדש את יעדי ההגשמה בהתאם. למשל: חיזוק הסולידריות, צמצום פערים, חינוך, חיזוק מערכות המדינה והחברה, פיתוח מערכות חברתיות אזרחיות שמקדמות שיתוף ושוויון, יצירה ופיתוח של מסגרות קהילתיות שיתופיות וכדומה. חלק מהתנועות מזדהות עם השימוש במושגים תיקון אדם ותיקון עולם, וחלקן אף משתמשות בהם בעצמן בשיח על העשייה שלהן. אחרות, ובתוכן הנוער העובד והלומד ודרור ישראל, מעדיפות תיאור מוחשי וקונקרטי יותר.

4 תורה לקבצי מבצרי, רכז כפרי הסטודנטים, תנועת בני עקיבא, על התוכנה המעמיקה ועל הדיוקים בניסוח זה.

חלוציות

חלוצי – שיש בו משום הליכה בראש המחנה, שיש בו העפלה וכיבוש נועז.

חלוצה – 1. ראשונה לכבוש, למפעל, להתנדבות וכדומה. 2. כינוי לצעירה שעלתה לארץ ישראל לעבוד בה ולבנותה.

חלוץ – 1. חלק מן החיל העובר לפני המחנה, ההולך בראש. 2. (בהשאלה) ראשון לכבוש, למפעל, סולל דרך לבאים אחריו. 3. כינוי בתקופה שלפני קום מדינת ישראל לצעיר שעלה לארץ ישראל להגשמת שאיפתו הציונית לעבוד בה עבודת כפיים ולהשתתף בכניינה (אבן שושן, תשל"ב 218–219).

המושג חלוציות מבוסס על דמות "החלוץ" – אנשי העלייה השנייה יצרו אידיאל מופת לאדם חדש וליהדות חדשה וניסו לקיימם ולהקימם בארץ ישראל. האידיאל לאדם החדש הזה, "החלוץ", נדרש להתמודד עם המתח שבין תרבות המאדירה את הפרט ואת זכותו לממש את רצונותיו וצרכיו, לבין המחויבות וההקרבה שנדרשו כדי להוציא לפועל את האידאולוגיה והחזון הקולקטיבי של חברת המופת שתקום במדינת ישראל (צור, 2005). חברי תנועות הבוגרים הכחולות רואים את עצמם כממשיכי דרכם של חלוצי העלייה השנייה ובמובנים רבים מבססים את ראיית עולמם על תקופה זו (האס, 2009; מיכאלי, 2007). כמו ש"המעשה החלוצי" של אנשי העלייה השנייה והשלישית נבע ממניעים אידאולוגיים, כך גם העשייה החינוכית והחברתית של חברי תנועות הבוגרים הכחולות נובעת מתוך האידאולוגיה שלהם. חברי תנועות הבוגרים גם מתמודדים עם מתח דומה בצורך לאזן בין רצונות הפרט וצרכי החברה.

דרור (2008), מכנה בשם תנועות חלוציות רק את תנועות הבוגרים הכחולות (הבונים דרור, השומר הצעיר, קבוצות הבחירה של המחנות העולים ודרור ישראל), בשל אמונתן של אלו בכל העקרונות שאפיינו

את החלוצים – סוציאליזם, שוויון, חיי שיתוף וקבוצה, אחריות הדדית ונכונות לשלם מחיר עבור הבחירה באורח החיים החלוצי. אולם במידה מסוימת תנועת הבוגרים של בני עקיבא הינה בעלת מאפיינים חלוציים, כמו הרצון להוביל ולחדש וליצור חברת מופת ואדם חדש. וכמו תנועות הבוגרים הכחולות גם תנועת הבוגרים של בני עקיבא מתמודדת עם המתח שבין רצונות הפרט וצרכי החברה.

הגשמה

הגשמה – 1. ביצוע, הוצאת דבר אל הפועל. 2. המחשה, יחוס דמות או צורת גוף לדבר רוחני. (אבן שושן, תשל"ב, 140).

המושג הגשמה הינו בעל מקום מרכזי בעולם הערכים והעשייה של כל תנועות הנוער הציוניות. מושג ההגשמה מגיע מעולמות התוכן היהודיים אולם גם בסוציאליזם מוכרת הקריאה לקום ולעשות, לשנות את העולם בהתאם לאידאולוגיה. בתנועות הנוער משמש המושג במובן של מעבר מרכישת ערכי תנועת הנוער על ידי החניכים בשכבות הצעירות, להוצאת הערכים לפועל בשכבות הגבוהות של התנועה או לחלופין בבחירות מכוונות שעושה החניך בחייו הבוגרים – כגון בעבר הליכה לקיבוץ, או לתנועת הבוגרים בהווה. השימוש במושג הגשמה התקיים בתנועות הכחולות מראשיתן. במאה העשרים ואחת השימוש במושג נעשה נפוץ בקרב רוב תנועות הנוער ושאלת ההגשמה הינה אחת הסוגיות המרכזיות שמעסיקות את ראשי התנועות.⁵

5 להרחבה בנושא סוגיית ההגשמה בתנועות הנוער ראו את ספרו של אבן, נ. (2021), שיחות על הגשמה.

בחלק מתנועות הנוער מנהלים שיחות פתוחות עם החניכים בנושא ההגשמה ואף מסבירים את המושג. ניתן לראות דוגמה לכך מתוך מערך פעילות של תנועת הנוער העובד והלומד:

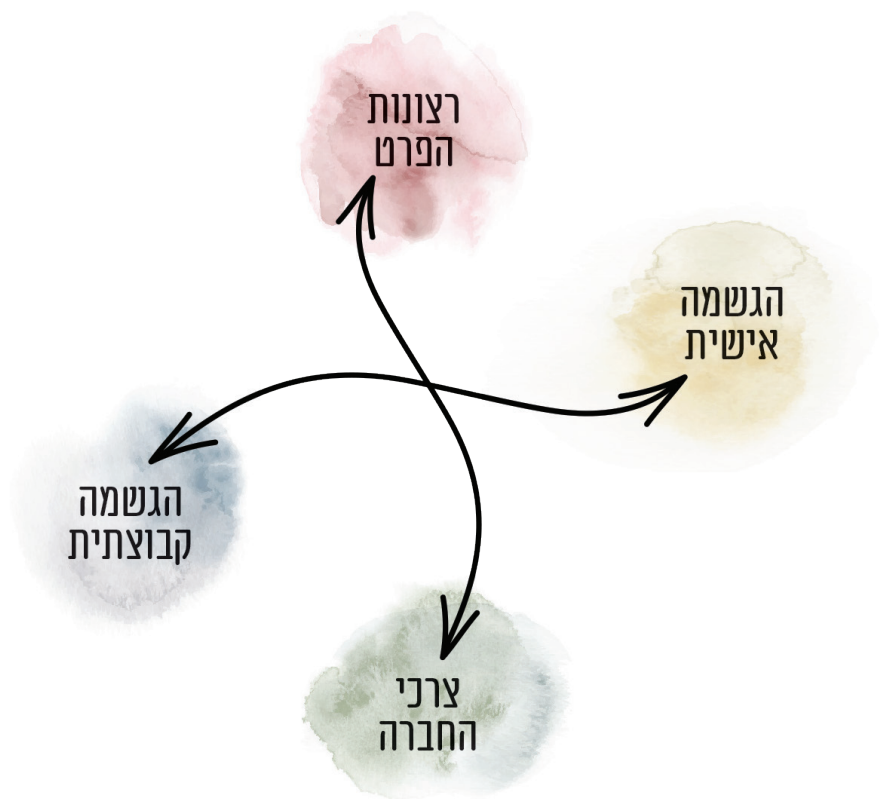
מהי הגשמה?

ביטול הפער בין הראוי בעיני לבין המתקיים בפועל, הוא התנאי הראשון להיותי מגשים. אין הכוונה לביטול מוחלט של הפער, זו תהיה תקווה בלתי אפשרית. הגשמה איננה נקודה או מקום מסוים שאתה מגיע אליו. זהו מצב תמידי של חתירה ומאבק ליותר הגשמה. הגשמה הינה בעצם ערך בסולם הערכים. הרצון לבטל את הפער והקביעה כי יש לחיות בפועל עפ"י הראוי בעיני, זו קביעה ערכית, אך אין ההגשמה ערך עליון כשלעצמה – תמיד יש לבחון מה מגשימים (...) תנועה חברתית מגשימה שאינה רוצה להתאבן ולגווע חייבת לבחון שוב ושוב את ערכיה, ללמוד את המציאות המשתנה ולהיאבק על יישום ערכיה במציאות המשתנה. (נכתב על ידי בן מורה, מ. לקוח מתוך מערך הפעולה "על ערכים והגשמתם" של תנועת הנוער העובד והלומד).

ההגשמה מקבלת פנים שונים בכל אחת מתנועות הנוער, בהתאמה לערכים ולאידאולוגיה של אותה התנועה. באופן כללי, בשל הדמיון הערכי הרב בין התנועות, ההבדלים בהגשמה בין התנועות השונות נעים על שני צירים מרכזיים – ציר אחד עוסק בשאלה האם ההגשמה תתבצע בצורה אישית או קבוצתית, והציר השני בשאלה כיצד לחבר בין רצונות הפרט לצרכי החברה ולאזן ביניהם.

התשובות לשתי השאלות מתבססות על האידאולוגיה של תנועת הנוער. היחס של תנועת הנוער לשאלות אלו יעצב את דמותה של תנועת הבוגרים ואף את עצם קיומה. נראה שתנועות נוער כגון הצופים, שתופסות את ההגשמה האישית ואת רצונות הפרט

מרכיבי ההגשמה

כעקרונות החשובים ביותר, נוטות לבחור לוותר מבחינה עקרונית על הקמת תנועת בוגרים כאידיאל ההגשמה. לעומתן תנועות כגון בני עקיבא והתנועות הכחולות, שמייחסות חשיבות רבה לחיי הקהילה והקבוצה ולצרכי החברה, יעודדו את בוגריהן להקדיש לפחות תקופה מסוימת מחייהם להגשמה קבוצתית בתנועת בוגרים. חשיבות הקהילה התבססה ביהדות כבר בתקופת התלמוד ועוד יותר בתקופת ימי הביניים (כ"ץ, 1957). בהתאם לכך, הקהילה והקבוצה מקבלות מקום מרכזי בהגשמה של תנועות אלו בשל חשיבותן בתפיסת העולם היהודית מחד והסוציאליסטית מאידך. כמובן שההגשמה של ערכי הקהילה והקבוצה מקבלת ביטוי שונה בכל תנועת בוגרים, בהתאם לתפיסת עולמה. הדגש בתנועת הבוגרים של בני עקיבא הוא על חיי הקהילה והערבות ההדדית בתוכה. בעוד שבתנועות הבוגרים הכחולות ההגשמה ברוב התנועות היא דרך חיים בקבוצה קטנה, הכוללת מידה מסוימת של שיתוף כלכלי ודגש על השקעה ביחסים הבין-אישיים בין חברי הקבוצה (בין השאר בהשראת החלוצים בתקופת העלייה השנייה).⁶

תיקון עולם ותיקון אדם

תיקון – 1. חזר למצבו הטוב, הוסר ליקויו. 2. תיקון, ישר.
 תקן – 1. הוסרו פגמיו. ישר את המעוות, הסיר את הליקויים, החזיר דבר מקלקל או שבור לשלמותו. 2. הכין, הכשיר, ערך, סידר. 3. קבע תקנה, הכניס שיפורים, הנהיג רפורמה. 4 שפר, יפה, קישט. (אבן שושן, תשל"ב, עמ' 772).

6 להעמקה בנושא חשיבות הקבוצה בתנועות הבוגרים של קבוצות הבחירה ראו האס, ו. (2009).

המושגים תיקון עולם ותיקון אדם, כמו מושג ההגשמה, הם מושגים מרכזיים בתפיסת העולם הערכית של תנועות הבוגרים ומקורם ביהדות. מהותם היא החיבור שבין תפיסת עולם ערכית והוצאתה לפועל בשטח. מושג התיקון מכיל שני פנים – תיקון עולם, שעוסק בשיפור החברה, ותיקון אדם, שעוסק בשיפור מערכות היחסים וחיינו של הפרט. אצל התנועות החלוציות מושג תיקון העולם מחובר גם למושג שינוי החברה מהסוציאליזם ומושגי החלוציות וההגשמה מעולם הציונות הסוציאליסטית (להרחבה ראו האס, 2009).

המושגים תיקון העולם ותיקון האדם מגיעים מעולם היהדות, הקבלה ותורת הסוד (ארליך, 2003; Berman & Davis-Berman, 1999). המושג תיקון עולם מופיע כבר בתלמוד, במשניות שונות במסכת גיטין בהקשר של רווחה, חלוקת משאבים וצדק חברתי (קהתי, 1991). חלוצי העלייה השנייה השתמשו אף הם במושגים אלו (זעירא, 2002), אך הם נטו להדגיש את חשיבות תיקון העולם על פני תיקון האדם. כיום, המושג תיקון עולם אינו שכיח בשיח של הציונות הדתית בישראל אולם הוא מושג מרכזי בשיח של השמאל היהודי ביבשת אמריקה (Weingard, 2018). ייתכן שחזר לשפת תנועות הנוער הישראליות דרך שיתוף הפעולה שלהן עם תנועות נוער יהודיות ציוניות בינלאומיות כגון "הבונים דרור". בעיתונות הישראלית הופיע כבר ב־1987 בהקשר של צעירים החיים בקהילה ועוסקים בשינוי חברתי, בדומה לתנועות הבוגרים (דרור, 2008).

בעשייה של תנועות הבוגרים וגם מבחינה מהותית ועקרונית יש לעיתים מתח פנימי בין העיסוק בתיקון האדם והעיסוק בתיקון העולם, משום שהאחד יכול לבוא על חשבון השני כאשר צרכי החברה באים על חשבון צרכי ורצונות הפרט. מצד שני תיקון האדם הינו גם מרכיב בסיסי בתיקון העולם, כך שהם משלימים זה את זה. העולם המתוקן יהיה אפשרי רק כשהאדם יהיה מתוקן. רק כשיחסיו של הפרט כלפי עצמו והסובבים אותו יהיו בריאים,

שוויוניים ומכבדים, תהיה אפשרות לקיום של חברה מתוקנת, שוויונית ומכבדת.

כל תנועות הבוגרים מנסות להגשים את שני סוגי התיקון במקביל. עשייתן החינוכית והמעורבות החברתית של כלל תנועות הבוגרים בחברה בישראל ובקהילות בהן ממוקמים כפרי הסטודנטים, גרעיני המשפחות והקיבוצים העירוניים, מכוונת להגשמתו של תיקון העולם. בנוסף, התנועות הכחולות מנסות להגשים את תיקון האדם דרך עיסוק מודע ומכוון בטיב היחסים הבינ-אישיים בתוך הקבוצה הקטנה בה חיים חברי תנועות הבוגרים.⁷ בתנועת בני עקיבא תיקון האדם מוגשם דרך שלל המצוות המלוות את אורח החיים האורתודוכסי של חברי התנועה.

בהתאם לאידאולוגיות השונות, כל אחת מהתנועות מוצאת את האיזון הנכון לה בין דגש על תיקון עולם לדגש על תיקון האדם, כאשר איזון זה שונה לעיתים בין קבוצות וקהילות באותה תנועת בוגרים, לפי הצרכים של חברי הקבוצה.

7 להרחבה על חשיבות מושג התיקון בתפיסת העולם של תנועות הבוגרים בישראל ותפקידו בהגשמה ראו האס, ו. (2009).

פרק 3. צמיחתן של תנועות הבוגרים

תנועות הנוער היהודיות הציוניות תפסו מקום היסטורי ומרכזי בהקמתה של מדינת ישראל. התנועות היו שחקניות מפתח בחינוך האידאולוגי, הפוליטי והציוני של דורות של ילדים בישראל וביטאו זאת בעיקר דרך הקמת יישובים בפריפריה הישראלית וחינוך הילדים והנוער לערכי עבודה, לימודים והגשמה.⁸ אולם בשנות השבעים של המאה העשרים, לאחר הקמת היישובים בבקעה ובגולן, הצורך בהקמת יישובים הלך ודעך והתנועות החלו לחפש כיוון הגשמה חדש שיהיה רלוונטי וחיוני לחברה הישראלית (אבן, 2014). במקביל לחיפוש זה שנבע מחברי התנועות עצמם, חלו שינויים ערכיים וכלכליים בתנועה הקיבוצית אשר כתוצאה מהם הצטמצם מאוד מספר חברי הקיבוצים שנשלחו לעבוד כרכזים וכמדריכים בתנועות הנוער. עד לאותה תקופה "שליחים" מהקיבוצים היוו את רוב העובדים המבוגרים של תנועות הנוער הכחולות (הציוניות-סוציאליסטיות), על אף שבחלק מהתנועות מילאו את התפקידים חברי קיבוצים שבעצם לא התחנכו בתנועות הנוער בהן עבדו. יציאתם מתפקידי ריכוז והדרכה בתנועה וכניסתם של בוגרי תנועה שימלאו את החלל שנותר, הכניסה רוח חדשה למפרשי התנועות הוותיקות.

8 מושג ההגשמה הינו מושג מרכזי בתנועה החלוצית הציונית ומהותו הוצאה לפועל של הערכים של התנועה או הפרט (הגשמה עצמית).

בפרק זה יוצגו תיאורים היסטוריים של הקמת תנועות הבוגרים השונות. התיאורים מבוססים על מקורות מידע קיימים וכן על ציטוטים מקבוצות מיקוד שנערכו במיוחד לצורך מחקר זה. הציטוטים של חברי תנועות הבוגרים מציגים את הנרטיב שלהם להקמתן של תנועות הבוגרים השונות. סדר הצגת התנועות הינו לפי הסדר הכרונולוגי של הקמת תנועות הבוגרים.

הנוער העובד והלומד – עמוד האש לפני המחנה

כבר בשנות השבעים דנה תנועת הנוער העובד והלומד ביצירת מסגרות הגשמה חלופיות, כגון קבוצות בוגרים לומדות והפעלת תנועת הנוער על ידי בוגריה. בתחילת שנות השמונים פתחה התנועה חוות הכשרה ראשונה לבוגריה שסיימו י"ב, במטרה לחדש את ההגשמה בתנועה הקיבוצית וכאמצעי להארכת שלב ההתנסות והבירור של חניכיה בדרכם לבחור בהגשמה שיתופית.

כאשר הוכנה תוכנית ההדרכה של הנוער העובד והלומד, בשנים 1987-1988, הוגדרה דמות בוגר התנועה בשמונה סעיפים: (1) בוגר הרואה את האדם ואושרו כיסוד המרכזי בהוויה והמקיים אורחות חיים המבטאים אמונה זו; (2) בוגר בעל עמדות סוציאליסטיות ודמוקרטיות; (3) בוגר הרואה במסורת ישראל מקור השראה ולא מקור סמכות; (4) בוגר שהאחריות האישית והטלת הספק הינם יסודות בגיבוש תפיסת עולמו ומימושה; (5) בוגר המבסס את קיומו החומרי, החברתי והתרבותי על עשייה אישית; (6) בוגר המעורב ופעיל בתהליכי שינוי חברתיים בכיוון אמונותיו ותפיסותיו; (7) בוגר השואף להגשים עצמו במדינת ישראל ושותף לתהליכי בנייתה והגנתה; (8) בוגר השואף להגשים עצמו במסגרת הקיבוץ (מתוך איילון 2008 עמ' 339).

כבר בתקופה זו עלתה שאלה בדבר מקומה של ההגשמה בקיבוץ כאפשרות היחידה בחזון דמות הבוגר, עקב המשבר בתנועה

הקיבוצית ותחילת השיח על דרכי הגשמה חדשות כגון גרעיני הגשמה עירוניים וחוות ההכשרה. אולם הקיבוץ עדיין ביטא את האדיאל בו האמינה התנועה, מכיוון שהעניק הגשמה ייחודית לעקרונות הסוציאליזם, הציונות, היהדות, הדמוקרטיה והיחסים הבין-אישיים, בהם האמינה התנועה.

אולם בעקבות המשבר הערכי והכלכלי של התנועה הקיבוצית החליטה התנועה לצמצם את מספר ה"שליחים" שעבדו במימון התנועה הקיבוצית בתנועות הנוער ומילאו עד אז את רוב תפקידי הניהול וההדרכה בתנועה:

יש פה איזה שהיא התגלגלות היסטורית מסוימת, שבלעדיה יהיה קצת קשה להבין את התופעה הזאת, כי זו תופעה. (...) בעצם המציאות ההיסטורית שהמבוגרים, הסביבה הבוגרת של הנוער העובד והלומד בשנות השמונים-תשעים הלכה ונמוגה (...), הרבה קשור לתנועה הקיבוצית ולהסתדרות (...) בתחילת שנות התשעים. (...) משבר בתנועה הקיבוצית לפני זה, ומשבר בהסתדרות. כל המערך הזה של תנועת העבודה נראה לי, חטף הרבה מאוד זעזועים ושינוים, (...) זה היה ברמה ממש של להיות או לחדול במובן הזה שלא היה ברור איך הנוער העובד יכול להמשיך. (...) בגדול בשנה אחת שלפו כמעט את כל המדריכים והשליחים מהתנועה הקיבוצית. זה דומה לזה שבשנה אחת יקצצו 75% מכוח האדם של תנועה, שהייתה התנועה הכי גדולה או מהגדולות בישראל. (טל)⁹

בוגרי התנועות שרק השתחררו מהצבא נענו לצורך הדחוף שעלה מהשטח והתחילו למלא את תפקידי ההדרכה והניהול שהתפנו

9 בסוף הספר מופיעה טבלה עם שמות המרואיינים, תפקידיהם והשיוך התנועתי. לאורך הספר, מופיע רק שמו הפרטי של המרואיין. ההשתייכות התנועתית תצוין רק במקרים שהציטוט מופיע בהקשר כללי ולא בהקשר של תנועה מסוימת.

בתנועתם. שינוי זה בכוח האדם התחיל תהליך של שינוי עמוק ומשמעותי גם בתוכן ובצורת ההדרכה.

חוויתי את זה כחניך בקן, את ההשפעה של זה. שפעם היו קומונרים כאלה, ועכשיו הגיעו קומונרים כאלה. פעם הם היו מהקיבוץ והופ פתאום הם הגיעו מתנועת הבוגרים. (...) ובעצם הדבר הזה לאט לאט התחיל להוות את הסביבה הבוגרת, כי בעצם מי שבסופו של דבר החליף את המדריך שהיה הרבה מאוד שנים בתנועה הקיבוצית ונשלח על ידי התנועה הקיבוצית (...) וקן קרית חיים כדוגמה היה בלי אף רכז ומדריך, מי שבסופו של דבר לימים השלים את זה, זה אותו חבר שגדל וצמח ונשאר בתנועות הבוגרים ואמר טוב, אני לא רוצה שהתנועה הזאת תתמוטט, אז אני אלך לעשות את זה. (טל)

ב־1992 קרא פסח האוספטר, ממקימה ובוגריה של חוות ההכשרה הראשונה, לשנות את מטרת התנועה מהגשמה בקיבוץ להגשמה בקבוצות שיתופיות אשר יפעלו בערים, בקיבוצים ובקיבוצים עירוניים. בקריאה זו פותח האוספטר דלת להקמתן של כלל תנועות הבוגרים בישראל. במהלך שנות התשעים התקבלה התקופה בחוות ההכשרה כצעד נוסף וקבוע בתהליך החינוכי של תנועת הנוער העובד והלומד, בדרך לגיוס לנח"ל. ומטרת התנועה מהגשמה בקיבוץ ל: "בוגר השואף להגשים עצמו במסגרת הקיבוץ או במסגרות שיתופיות סוציאליסטיות אחרות" (מתוך אתר התנועה). תהליך זה, שכוונה על ידי חברי התנועה "להוביל שנית", הכניס רוחות של שינוי וחיידוש לנוער העובד והלומד וסימן כיוון לשאר תנועות הנוער (אבן, 2014; איילון, 2008; האוספטר, 1990; האוספטר, 1996).

מתוך הדבר הזה התחילו הבוגרים של הנוער העובד והלומד אז לפתח מסגרת אחרת עצמאית שהיא לא קשורה לקיבוצים. (...) משנות התשעים (...) בוגרי הנוער העובד שבעצם לא היה להם

לאן ללכת ולהגשים, לא היה להם את הקיבוץ, התחילו ליצור מסגרת שלימים הפכה להיות תנועת הבוגרים. (טל)

מתוך הצורך והכורח של תנועת הנוער מחד והחיפוש אחר הגשמה משמעותית ורלוונטית מאידך, צמחה בהדרגתיות תנועת הבוגרים. צה"ל ומוסדות המדינה שיתפו פעולה עם תנועת הנוער והעובד והלומד ואפשרו ליותר ויותר בני נוער לצאת לשנת שירות בחוות הכשרה לפני גיוסם. חניכי החוות מילאו תפקידי קומונרים – הדרכה בשכבות הבוגרות בתוך הנוער העובד והלומד, במקום חברי הקיבוצים שעזבו. בהתאמה להגשמה החדשה השתנה גם מסלול הנח"ל מהתיישבות בקיבוצים למילוי פרק משימה בחברה הישראלית (אבן, 2014). בעודם בצבא, בפרק המשימה בנח"ל, ממשיכים הבוגרים שהתגייסו יחדיו כגרעין לחיות יחד בקומונה, ועוסקים יחד במשימות חינוכיות עירוניות, בדגש על הכנה לשירות קרבי ומשמעותי בצה"ל.

בתהליך די מופלא, משרד הביטחון משתף איתנו פעולה בלהביץ את השינוי הזה שקורה בחברה הישראלית. החל מ-1996 ועד 2000 יש רצף של ועדות כאלה שבעצם מבינות שגם המשימה הלאומית משתנה, המעבר הזה מהתיישבות לחינוך, וגם בעצם האשרור של הרלוונטיות של תהליכי הגשמה לחברה הישראלית, לצה"ל, למשרד הביטחון, ובעצם הנח"ל עובר שינוי מתקופה שבה כמעט ואין... כאילו יש ירידה מאוד תלולה במספר המגשימים בנח"ל שיוצאים למסלול ובטח אפס הגשמה בקיבוץ, הם בעצם עוברים לתהליך של פרק משימה עירוני, שמתעסק בחינוך בפריפריה חברתית והגאוגרפית, ובעצם רואים בחזרה גם צמיחה של הסיפור הזה של הגשמה, של תהליך ההגשמה, של חברה שרוצים להמשיך בתנועה ומחפשים לעצמם מסגרת חברתית שתשרת או שבה יוכלו להגשים את הערכים שלהם. (ברק)

לאחר שחרורם מצה"ל כגרעין, ממשיכים הבוגרים לחיות יחדיו, להדריך ולפעול בתנועה. ב־1994 מקימים בוגרי הנוע"ל את קיבוץ המחנכים רביד, וב־1998 את קיבוץ המחנכים אשבל. בנוסף לקיבוצים אלו מקימים בוגרי הנוער העובד והלומד כ־60 קבוצות וקיבוצים עירוניים המפוזרים ברחבי הארץ. ב־2006 תנועת הבוגרים של הנוער העובד והלומד מאמצת את השם "דרור ישראל". כיום חיים במסגרת זו כ־1,500 בוגרי תנועה (מתוך אתר תנועת דרור ישראל).

קבוצות הבחירה של המחנות העולים – הקיבוצניקים חשים זיקה מרחוק אל התנועה העירונית

מראשיתה של תנועת המחנות העולים היה קשר בין בוגריה, במיוחד אלו שהגשימו בקיבוצים, לתנועת הנוער, למרות שהם לא היו בהכרח בעלי תפקידים בה. כמו בנוער העובד והלומד, לעיתים קרובות בעלי התפקידים בתנועת הנוער היו חברי קיבוצים שהשתייכו לתנועות אחרות. כשהגיעה המחנות העולים לשלב שבו הקיבוצים כבר לא רצו לקלוט גרעינים של התנועה וחברי קיבוצים כבר לא באו לעבוד בה, רק חלק קטן מחברי תנועת הבוגרים שזה עתה נוצרה עסקו בחינוך ובתנועת הנוער. בתחילת שנות האלפיים החלו שיחות עם תנועת קבוצות הבחירה, תנועה לחינוך ערכי של הנוער בתנועה הקיבוצית, ובהתאם להסכמות אידאולוגיות בין התנועות התאחדו בוגרי המחנות העולים עם בוגרי תנועת הנוער קבוצות הבחירה. הם הקימו תנועת בוגרים מאוחדת – קבוצות הבחירה של המחנות העולים.

סיפור הקמתה של תנועת הבוגרים קבוצות הבחירה של המחנות העולים, הוא סיפור של מפגש תרבותי ישראלי מוצלח בין תנועת בוגרים ללא תנועת נוער ותנועת נוער עם מעט בוגרים; בין תנועה שנולדה במועצה של התנועה הקיבוצית המאוחדת ב־1985 ויועדה רק לבני קיבוצים ובין תנועה שתחילתה ב־1926 בתל אביב.

נתאר בקצרה את ההיסטוריה של שתי התנועות, על אף שמחקר זה אינו עוסק בהיסטוריה של תנועות הנוער אלא בשינויים שהן עוברות ושמובילים להקמת תנועות הבוגרים. ההיסטוריה של תנועת הנוער קבוצות הבחירה שונה משל תנועות הנוער האחרות. ייחודה של תנועת קבוצות הבחירה בהקשר זה הוא בכך שהייתה תנועה שמראש פנתה רק לשכבה הבוגרת, מכיתה י' עד י"ב, ועסקה הרבה בשיח ערכי על הגשמה. כך בוגריה הראשונים הקימו תנועת בוגרים.

תנועת קבוצות הבחירה הוקמה בהחלטה של מועצת התנועה הקיבוצית המאוחדת (תק"מ) מתוך ניסיון לתת מענה חינוכי למשבר הערכי של השמאל הציוני ככלל והתנועה הקיבוצית בפרט. פעילות התנועה הייתה מצומצמת מאוד, כאמור חניכיה היו בני קיבוצים בכיתות י'-י"ב בלבד. במסגרת זו נפגשו החניכים פעם בחודש לסוף שבוע באחד מקיבוציהם ועסקו בצורה חווייתית בסוגיות ערכיות הרלוונטיות לחברה הישראלית ולתנועה הקיבוצית. פעילות תנועתית זו התקיימה בצורה עצמאית רק כשלוש שנים, ולאחר מכן התקיימה מספר שנים בתוך הנוער העובד והלומד. ב-1998 הבוגרים הראשונים של קבוצות הבחירה החליטו שהם רוצים להמשיך לחיות ולפעול יחדיו, ולאחר שחרורם מהצבא עברו להתגורר במדרשה באורנים, ובהמשך התיישבו במגדל העמק ובנצרת עילית (לפירוט נוסף ראו האס, 2009).

תנועת קבוצות הבחירה התקיימה עצמאית לזמן קצר בלבד. לאחר האיחוד עם המחנות העולים שמה משמש את תנועת הבוגרים של המחנות העולים, לה עצמה אין חניכים חדשים ולכן אין גם בוגרים נוספים שעברו את התהליך הייחודי של תנועה זו.

תנועת הנוער המחנות העולים הוקמה על ידי חבורה של תלמידי תיכון תל אביבים ב-1926. הם הקימו "מחנה" אחר "מחנה" שעסקו בחינוך לערכים ולהגשמה לנוער הלומד בערים הצעירות של המדינה שבדרך. כמו שאר תנועות הנוער הציוניות, ההגשמה הנבחרת של

התנועה הייתה הקמה והשלמה של קיבוצים. אולם הצטרפות בוגרי התנועה לתנועת הקיבוץ המאוחד בשנת 1932 יצרה נתק מסוים בינם לבין המתרחש בתנועת הנוער.¹⁰ תנועת המחנות העולים נוהלה והופעלה מראשית ימיה על ידי הבוגרים הצעירים שלה, אשר לאחר סיום התיכון הקימו והפעילו מחנות נוספים, וקשר ישיר זה בין בוגרי התנועה וחניכיה כמעט שנותק כאשר רוב הבוגרים הלכו להגשמה בקיבוצים, שם עסקו במגוון רב של משימות קיבוציות שאינן קשורות בתנועת הנוער.

יש בחירה של בוגרי התנועה, לצורך העניין של החבורה הזאת של בית השיטה, להצטרף לקיבוץ המאוחד, ובעצם אז תנועת המחנות העולים נהיית חלק מהקיבוץ המאוחד, אבל עדיין נשארת הזיקה בין בוגרי המחנות העולים לבין חניכי המחנות העולים. גם כשהם חלק מתנועת הקיבוץ המאוחד, ועל פניו התנועה הזאת בקשרים, כלומר עם כל מיני דברים [הנוער העובד], עדיין נשמר הקשר בין בוגרי המחנות העולים לבין חניכי המחנות העולים, והדבר הזה הולך ומשתנה (...). לדוגמה במחנות העולים בשנות השמונים, בוגרי התנועה, כלומר חניכי התנועה שיוצאים לנח"ל הולכים להשלים קיבוצים, ומדריכי התנועה הם שינשינים מקיבוצים שלא גדלו במחנות העולים, שבאים להיות המדריכים. [למרות הנתק הזה] יש החלטות שהם [בוגרי התנועה שחיים בקיבוצים] ממש מנסים להתערב בהן. (נמרוד)

בשנים אלו, בשונה מתפיסתה של תנועת הנוער העובד שראתה גם בעבודת מעמד הפועלים בעיר הגשמה סוציאליסטית, הרי שמבחינת תנועת המחנות העולים שחבריה הם הנוער הלומד ההגשמה היא רק בקיבוץ. השפעת תפיסה זו על מעורבות הבוגרים בתנועת הנוער התבטאה בכך שבוגרים שבחרו לא להיות בקיבוץ נתפסו ככאלו

שאינם מגשימים ולכן לא ראויים להדריך בתנועה, בעוד שעצם החיים בקיבוץ מספיקים כהכשרה להדרכה של חניכי התנועה בעיר. כך נשלחו חברי קיבוצים שלא השתייכו לתנועת המחנות העולים להדריך בתנועת הנוער. בהמשך החליטו בקיבוץ המאוחד לשלוח את ילדי הקיבוצים לנוער העובד,¹¹ בנימוק שילדי הקיבוצים הם ילדים עובדים ולא ילדים לומדים.

[בשנות השלושים והארבעים] אחרי שהקימו את בית השיטה הקימו את מעוז חיים, וכשהיו להם ילדים בגיל של תנועת נוער הייתה שאלה לאיזה תנועת נוער הם ישלחו, מה תהיה תנועת הנוער של הקיבוץ, ואז יש הכרזה שילדי מעוז חיים יתחנכו בתנועת הנוער העובד, משום שהם לא ילדי... הם לא נוער לומד. המחנות העולים היה לנוער הלומד, והם אמרו מטרת המחנות העולים היא לקחת נוער לומד, נוער מבתים בורגניים, ולהפוך את הנוער הזה לבוגרים עובדים, פועלים, חלק מתנועה סוציאליסטית. זה החיבור לקיבוץ המאוחד. וזה גם מסביר אולי קצת את הפער הזה, של למה החבר'ה מהמחנות העולים לא חזרו להדריך את המחנות העולים. (נמרוד)

למרות החלטה זו של קיבוץ, בוגרי המחנות העולים רצו להמשיך במעורבות בתנועת הנוער בה גדלו, אך הנתק בין הבוגרים והתנועה הלך וגדל והמשיך עד שנות התשעים.

אז הם ממשיכים באותם ימים להיות מעורבים במהלכים החינוכיים שקורים בתנועת הנוער, מחנות העולים (...) ורציתי

11 תנועת הנוער העובד והלומד היא תוצר של חיבור משנת 1959 בין תנועת הנוער העובד ותנועת הנוער הבונים-התנועה המאוחדת.

להגיד עוד משהו משמעותי, שגם מי שמדריכים בפועל את הנוער במחנות העולים של שנות השמונים, אז הם שינשינים מקיבוצים, שגדלו בקיבוצים, לא בתנועת הנוער. (נמרוד)

השינוי שעברה התנועה הקיבוצית ניתק אותה הלכה למעשה מתנועת המחנות העולים. מצד אחד לא היו עוד קיבוצים שרצו לקלוט גרעינים ומצד שני אזלה לקיבוצים היכולת לשלוח מדריכים ורכזים בעלי שיעור קומה להדריך בתנועת הנוער. בעקבות זאת קטן מאוד מספר החניכים בתנועה ומספר הבוגרים המגשימים בקיבוץ שאף לאפס. בשנת 1997 קמה קבוצה ראשונה של בוגרי התנועה שהחליטה להתאגד על מנת לקחת אחריות על פעילות תנועת הנוער וכדי לחיות חיים שיתופיים-משימתיים. קבוצה זו חיה בקומונה בעיר.

אפשר להוסיף עוד משהו לתיאור ההיסטורי של שנות השמונים-תשעים. אלו גם שנים מאוד קשות לתנועה הקיבוצית. כתנועת נוער שעדיין פועלת באינרציה של "ההגשמה של ערכי מחנות העולים זה ללכת לקיבוצים", המחנות העולים נכנסת למשבר מאוד גדול. היא קוראת בעצם לאיזה שהיא הגשמה שציבורית כבר לא נתפסת כהגשמה. כתוצאה מכך בשנת 1995 זה פעם ראשונה מאז שנות השלושים שאין גרעין של מחנות העולים שיוצא לנח"ל. השבר הזה, שלא היה גרעין, הוא אדיר עבור חבר'ה שהיו בגרעינים של מחנות העולים. לדוגמה החבר'ה שהקימו את נערן, שהשל"ת שלהם היה ביטבתה, הרגישו נהדר ביטבתה, כלומר קיבלו אותם, העבודה הייתה כיפית, אחר הצהריים היה מעולה, זה פשוט לא היה קשור בכלל לכל מה שהם עשו בתנועת הנוער, ובמקביל כל מה שקרה בתנועת הנוער נעשה ע"י אנשים אחרים. (...) וזה הרגיש כמו צרימה מאוד גדולה, "אנחנו עוזבים את התנועה שגדלנו בה, לא בטוח שיש גרעינים בכלל שימשיכו את התנועה שגדלנו בה, והתנועה שגדלנו בה היא בעיה של מישהו

אחר". אז זה הרגיש להם מאוד לא בסדר, ובעצם החידוש של ההגשמה, שאנחנו חלק ממנה כתנועת בוגרים, מתחיל מהסיפור הזה. במקביל מי שמוביל את ההדרכה באותן שנים מוביל מהלך במזכירות התנועה ששואל את החניכים – לאן הולכים בוגרי התנועה? מה ההגשמה של בוגרי התנועה? והתשובה שהם נותנים היא שההגשמה של בוגרי התנועה זה להדריך בתנועה, ולהדריך בחברה הישראלית. לא ללכת לקיבוצים בהכרח. (נמרוד)

כך, שנים מעטות לאחר שינוי הייעוד של תנועת הנוער העובד והלומד, מחליטים גם בוגרי המחנות העולים לשנות את ייעוד תנועתם ואת הגדרת ההגשמה – מהגשמה בקיבוץ, לחינוך בחברה הישראלית ולהפעלת תנועת הנוער (אבן, 2014). חברי הגרעין מנערן מחליטים לקחת אחריות על תנועתם ולהציל אותה. שינוי ההגשמה של בוגרי התנועה, אשר כלל פיתוח של צורות חיים שיתופיות חדשות לצד העתקת כובד המשקל המשימתי מהתיישבות לחינוך, החזיר את הבוגרים אל מעורבות בתנועת הנוער וכך העניק לתנועה רלוונטיות וכוחות מחודשים.

כאמור, לאחר גישושים עם מספר תנועות החל בשנת 2001 השיח בין תנועת "קבוצות הבחירה" ותנועת "המחנות העולים" וב-2005 נחתם איחודן, כאשר התנועה כולה (תנועת הנוער ותנועת הבוגרים) נקראת תנועת המחנות העולים, והיא מכילה את תנועת הנוער של המחנות העולים ואת קבוצות הבחירה של המחנות העולים. תנועת הבוגרים עושה שימוש במינוח "קבוצות הבחירה" כתחליף למינוח "תנועת הבוגרים".

ב-1999 בוגרי המחנות העולים הקימו מחדש את קיבוץ נערן בבקעת הירדן כקיבוץ מחנכים, בעוד שבוגרי קבוצות הבחירה שכרו דירות בנצרת עילית ובמגדל העמק וב-2013 התיישבו במרכז קליטה בנצרת עילית. תנועת הבוגרים המאוחדת הקימה קיבוצי מחנכים

נוספים המפוזרים ברחבי הארץ. מתוך שלל קיבוצי המחנכים של התנועה, כל בוגרי תנועת קבוצות הבחירה המקורית חיים יחדיו בקיבוץ משעול בנוף הגליל. בין השאר, ניתן לראות בהמשך הספר את השפעותיו של משעול על פעילות תנועת הנוער המחנות העולים בצורת הפעילות הייחודית של "בתי השוק". כיום חיים בתנועת הבוגרים כ-400 חברים (מתוך האתר של התנועה).

השומר הצעיר – די-אן-איי של תנועת חיים

כמו חברי קבוצות הבחירה של המחנות העולים גם חברי תנועת הבוגרים של השומר הצעיר רואים עצמם כממשיכים מסורת היסטורית של חיבור בין בוגרי התנועה אל תנועת הנוער ואל הגשמה משמעותית בשביל החברה בישראל.

חידוש ההגשמה החל לפני 16 שנים, אחרי תקופה של יותר מ-20 שנה שבהן לא היה לתנועה יעד הגשמה ברור וחניכיה התפזרו בסיום שנות החניכות, או הלכו לקיבוצים שכבר לא בהכרח תפסו את עצמם כמגשימים. השכבה הראשונה בתהליך חידוש ההגשמה נקראת "שכבת ביתניה". מאז כל שכבה שנכנסת לתהליך קבוצות המשך עולה לביתניה. חברי ביתניה עילית עלו לארץ כבוגרים, לאחר שסיימו את שנות ההתחנכות בקן. החיים בארץ היו המשך המרד שלהם ובחירה לחיות חיים בוגרים של תיקון אדם ועולם. גם כיום בתנועת הבוגרים חיים ממשיכי הדרך, שרואים בתנועה דרך חיים ולא מרד של גיל הנעורים. כמונו. (מתוך מערך הפעולה "תיקון אדם-תיקון עולם" של תנועת השומר הצעיר).

לאורך כל ההיסטוריה שלה תנועת השומר הצעיר הייתה תנועת חיים, בה בוגרי התנועה ממשיכים לחיות במסגרתה, במיוחד בקיבוצים.

"זה גם הדי-אן-איי של התנועה, היסטורית", אמר מרואיין. משמעות הדי-אן-איי של השומר הצעיר היא השתייכות לתנועה מהלידה ועד הקבר. החניך מגיע כילד לתנועה וממשיך לקיבוץ של השומר הצעיר, או עולה לארץ במסגרת התנועה אחרי שהיה בחוץ לארץ חניך בה, ולרוב הוא גם הצביע למפלגה של השומר הצעיר. הילדים בקיבוץ נולדים כילדי השומר הצעיר, מתחנכים במוסד של השומר הצעיר, יוצאים לשנת שירות בשומר הצעיר וכך הלאה. כפי שנאמר: "פעם שומר תמיד שומר".

כך, בניגוד לתנועות הנוער האחרות, לאורך כל השנים מדריכים ומרכזים את תנועת הנוער בוגרים שלה שהם חברי קיבוצי התנועה.

היסטורית לעומת התנועות האחרות, אז זה הקונספט של השומר הצעיר – התנועה האורגנית. אתה מתחיל בתנועת הנוער וממשיך לתנועה המיישבת של השומר הצעיר, והמפלגה, בשומר הצעיר. הרבה אנשים בחברה הישראלית, עשרות אלפים, שמבחינתם... לאורך ההיסטוריה (...) שמבחינתם הם לא רק היו בשומר הצעיר בילדותם, הם עדיין בשומר הצעיר. (לירן)

בעקבות הנוער העובד והלומד, קבוצות הבחירה והמחנות העולים, ניסו גם בוגרי השומר הצעיר לשנות את יעד ההגשמה של התנועה ולהקים תנועת בוגרים שתיקח אחריות על תנועת הנוער, אבל ניסיונותיהם הראשונים נכשלו שוב ושוב וחלק מהבוגרים שהיו מעורבים בכך עברו להתגורר בערים או בקיבוצי מחנכים ובקיבוצים עירוניים של תנועות הבוגרים האחרות. ייתכן שלקח יותר זמן לתנועת הבוגרים של השומר הצעיר להתפתח דווקא בשל מעורבות היסטורית זו של הבוגרים בתנועתם והקשר החזק עם הקיבוץ הארצי, לצד העובדה שלא נוצר משבר עמוק בכוח האדם ובהרשמה לתנועת הנוער עצמה.

זה סיפור מאוד ארוך של כל מיני ניסיונות, כישלונות, התקדמויות, (...) אבל הייתה כבר תנועת בוגרים לפני שהייתה אמירה שיש תנועת בוגרים (...) וזה כל מיני ניסיונות והצלחות חלקיות. הניסיון המשמעותי הראשון היה גרעין שנקרא גרעין פסיפס, שנכנסו להיות רכזי אזור. בתחילת שנות התשעים הם נכנסו להיות רכזי אזור, ובעצם מתוך הגישה שהם כבר לא שליחים מהקיבוצים, אלא אנשים כבר לא מגשימים בקיבוצים בגלל שהקיבוצים כבר לא שיתופיים, אז משהו פה צריך להשתנות במערכת היחסים, זה כבר לא כאילו בדרך לקיבוץ, זה קיבוץ שבדרך הם כולם עזבו. כי לא נתנו להם, וכי לא הצליח. הם כולם עזבו את תנועת ה... הם בעצם נכנסו להיות רכזי אזורים, רכזי הדרכה וכו', ואחרי שהם בעצם לא הצליחו לשנות את התפיסה או להצמיח משהו חדש, הם כולם עזבו. חלקם לנוער העובד וחלקם למקומות אחרים. (לירן)

בוגרי השומר הצעיר ניסו שוב ושוב לאמץ את תפקידי ההובלה של תנועת הנוער, להקים תנועת בוגרים ולדייק את ייעוד התנועה. אך רק בשנת 2000 הצליחו להקים את "קבוצות ההמשך", שמציעות משימות ומסלולי הגשמה חילופיים להגשמה בקיבוץ.

בשנת 2000 הייתה השכבה הראשונה שעברה תהליך חדש בתנועה שנקרא קבוצות המשך, ומשם אפשר להגיד ש... כאילו קצת לפני זה נכנסו אנשים, חדש[ים] לתפקידים, חברים שנשארו, גרעינים שנשארו אחרי נח"ל נכנסו לתפקידים, יצרו את תהליך קבוצות המשך. גם חניכי העיר, אבל כשעדיין כן כביכול מסלול ההגשמה הוא לחזור לקיבוץ, זה היה בתקופה שלא היה באמת מסלול הגשמה. אז בשנת 2000 זה השכבה הראשונה, תהליך ההתחדשות של התנועה, ומשם זה כבר מסלול צמיחה. (לירן)

עם הקמת קבוצות ההמשך, המהוות את תנועת הבוגרים של השומר הצעיר, התחיל תהליך ההתחדשות של התנועה, שמוביל בין השאר להעברת תנועת הנוער לידי בוגריה הצעירים המתגוררים בקיבוצים עירוניים. כיום מונה תנועת הבוגרים של השומר הצעיר כמה מאות בוגרים, המתגוררים בקיבוץ פלך בגליל המערבי ובקיבוצים עירוניים ברחבי הארץ (מתוך אתר התנועה).

כפי שתואר עד כה, שלוש התנועות הכחולות, אשר ההגשמה שלהן התמקדה בתנועה הקיבוצית, עברו תהליך דומה של הקמת תנועות בוגרים כמענה לשאלת ההגשמה החדשה, בעקבות המשבר הערכי והכלכלי שחוותה התנועה הקיבוצית. תנועת בני עקיבא, שגם אצלה ממד ההגשמה כלל הקמת קיבוצים והתיישבות בהם, מתוך אמונה ביישוב הארץ, לא נקלעה לאותו משבר ערכי אליו נקלעו התנועות הכחולות. כפי שמתואר אצל אבן (2014), מלכתחילה ההגשמה בקרב הבוגרים של תנועת בני עקיבא באה לכדי ביטוי בשלל אופנים המשלבים קיום מצוות, לימוד תורה ותרומה לחברה ולקהילה. בהתאם לכך לא היה צורך למצוא נתיבי הגשמה חדשים ולכן תנועת הבוגרים של בני עקיבא הוקמה רק בשנת 2008.

בני עקיבא – לייצר הגשמה

תנועת הבוגרים של בני עקיבא קמה ב-2008 בהחלטה של מועצת התנועה. בשונה מתנועות הנוער הכחולות בהן הבוגרים עצמם הם שדחפו להקמת תנועת הבוגרים, בבני עקיבא בעלי תפקידים בתנועת הנוער יצרו את תנועת הבוגרים מתוך תחושה שצריך יעד הגשמה חדש ורלוונטי. ההשראה להקמת התנועה התקבלה מתנועות הבוגרים הכחולות וכן מסטודנטים בוגרי בני עקיבא שביקשו מהתנועה ליצור מסגרת פעילות בשבילם. בשונה מהמתרחש בתנועות הכחולות, בשל חשיבות המסגרות הקדם-צבאיות במגזר הדתי לאומי בבני

עקיבא אין רצף גילי בין תנועת הבוגרים ותנועת הנוער. בני הנוער מצטרפים למסלולי ההסדר, למכינות קדם-צבאיות ולשנות שירות מגוונות ואחר כך מתגייסים לתפקידים שונים בצבא או בשירות לאומי. בהתאם לכך תנועת הבוגרים מתמקדת בהפעלת כפרי סטודנטים וגרעיני משפחות. (פירוט והעמקה בכך יהיו בפרקים הבאים, בעוד שפרק זה יתמקד בתהליך הקמת תנועת הבוגרים.)

כאמור, תנועת הבוגרים של בני עקיבא נוצרה תוך השראה, למידה ושיתוף פעולה עם תנועות הבוגרים של התנועות הכחולות בניסיון ליצור הגשמה רלוונטית לבוגרי התנועה במאה ה-21.

אצלנו תנועת הבוגרים (...) היא יחסית יותר חדשה, למדנו את המודל הזה של תנועת בוגרים מהתנועות הכחולות. (...) זאת הייתה בעצם המוטיבציה להקמת התנועה. סוג של להחזיר עטרה ליושנה, להחזיר את התנועה להיות תנועה מגשימה, כי (...) משבר ההגשמה, שפתאום התנועות הפכו מתנועות מגשימות לסוג של... נקרא לזה תנועות חינוכיות במקרה הטוב, ולמועדוני נוער במקרה הפחות טוב. (עמוס)

כמו בתנועות הכחולות גם בבני עקיבא היו בוגרים צעירים שקידמו ורחפו את הקמתה של תנועת הבוגרים והיו מעורבים בעיצוב פעולתה.

לא היה שום מסלול הגשמה ייעודי לבוגרים, שהתנועה כתנועה מציעה. בוגרים עשו הרבה דברים, היו שותפים, היו מעורבים, אבל שום דבר שהתנועה מציעה להם. (...) הייתה קבוצה בתוך אוניברסיטת בר אילן שהיא פשוט תבעה, דרשה מהתנועה, "אנחנו קבוצה, אנחנו רוצים להמשיך עם התנועה את אפיק ההגשמה", ובעצם יצרו מסגרת של גרעין בתוך הקמפוס. מה שהתפתח אחרי זה לכפרי סטודנטים, ולגרעיני סטודנטים,

הם בעצם היו הקבוצה הראשונה שדחפה את התנועה והציבה עובדה. (מתניה)

על אף הקריאה של הבוגרים להקמת מסגרת הגשמה עבורם, חששו מנהיגי תנועת בני עקיבא מהשימוש בשם של תנועת הנוער למסגרת הבוגרת, אולם הם גילו שלמעשה מסיימי התנועה מחכים לחזור לפעילות ערכית במסגרתה.

בהתחלה, בחודשים הראשונים, [על] מודעות של גרעין שפעיל משימתי, כתבנו בני עקיבא, לא שמנו סמל. פחדנו שזה ירגיש לחבר'ה שחוזרים לסניף ולנוער וזה לא מעניין אותנו. [אבל] גילינו שככל שכתבנו בני עקיבא יותר גדול, ככל שהגענו עם חולצות תנועה, זה משך אותם. זה משך אותם וזה היה תובנה שלי. אני באמת חשתי מזה, אמרתי לא שווה להפסיד את כל החבר'ה על איזה סמל עכשיו. אבל בהפוך על הפוך, זה קרב אותם, זה הביא אותם [להיות] היום תנועת הבוגרים של בני עקיבא, אתה יכול להסתכל בפייסבוק שלנו, זה אלפי חבר'ה שכולם על הגילים האלה של עשרים עד שלושים, כולם. (יאיר)

הבוגרים החלו להגיע ותוך שיתוף פעולה עם גורמים נוספים גדלה התנועה במהירות מדהימה. מובילי "קרן קהילות" – רשת הגרעינים התורנים, פנו לבני עקיבא בבקשה שאלו ילוו ויתמכו בבניית גרעיני קהילות של משפחות צעירות בפריפריה, בשל יכולת ההנהגה של התנועה ופריסת הבוגרים שלהם ברחבי הארץ.

אמרנו להם שנייה, מה צריך אותנו? אתם עושים את זה כבר, ואז הם אמרו שני דברים. א' הפריסה של בני עקיבא ברמת הבוגרים, וב' בוא ננסה לייצר גרעינים של חבר'ה שהם גרעין חוזר מה שנקרא. אם אחת מהבעיות הקשות של גרעינים תורנים שזה כמו שתל בגוף, אם אני אקח חבר'ה שגדלו בסניף וגם אם

נצמיח אותו חזרה כקהילת צעירים בתוך העיר שלו, נרוויח חלק גדול (...) התחלנו להגיע למצב שאנחנו הגענו למאצ'ינג איתם, הסכם כלכלי, איך אנחנו שמים חצי והם שמים חצי (...) ואז מתחילה עבודה משותפת איתם. (...) היינו יושבים איתם וממש מחלקים איפה יפתח מי. עם מפה. ואיפה עדיף שאנחנו נפתח, ואיפה עדיף שהם יפתחו. ואיך אנחנו נעזור פה, או איך הם יעזרו שם. ממש כאילו שני גופים שיודעים לעבוד במשותף, ללכת על המהלך. בעיקר זה היה מקומות שהיה להם גרעינים גדולים וותיקים, והצעירים לא הסכימו לבוא. ואנחנו יכולנו להחזיר את החבר'ה שלנו לזה. (יאיר)

העבודה המשותפת עם קרן הקהילות ביססה את גרעיני המשפחות שמהווים את אחד מנתיבי ההגשמה של תנועת הבוגרים של בני עקיבא, והעלתה שאלות בקשר לנתיב ההגשמה השני, כפרי הסטודנטים.

בני עקיבא היה לה שם כבר אז, של מי שיכולה להקים וללוות קהילות צעירות בעיקר. בזמנו בשיא שלנו היה משהו כמו 17, 18 קהילות, שאנחנו ליווינו או שאנחנו היינו שם והכול. (...) אני זוכר את הוויכוחים שלנו קצת, או את הדיבור שלנו, על מה ללכת יותר, מה יהיה יותר משמעותי, הקהילות או הסטודנטים. מה יכול להיות יותר חיים, מה יכול להיות יותר המשך. (מתניה)

בעזרת שיתוף פעולה עם תנועת איילים, ובעקבות גרעין הבוגרים שנוצר כבר אילן, פתחו בני עקיבא נתיב הגשמה לבוגרים בדמות כפרי סטודנטים.

תנועת הבוגרים היום מתמקדת בשני תחומי פעילות עיקריים, אחד מהם זה כפרי סטודנטים, שבעצם סטודנטים בזמן הלימודים גרים ביחד, שוכרים ביחד דירות, יש להם רכז או רכזת מטעמו,

והם נמצאים לרוב באיזה שהיא שכונה, לרוב ככה קצת יותר במצב סוציו אקונומי יותר נמוך, או ככה יותר קשיים חברתיים, כי יש מה לפעול ולעשות בה. מה שנקרא בפריפריה הגיעו חברתית, ושם הם גרים ביחד. לאו דווקא לומדים ביחד, כל אחד לומד מה שהוא לומד. גרים ביחד ופועלים בשכונה. מתנדבים, עושים שם שבתות, הרבה מהם כבר מתחתנים ונשואים לגור שם גם אחרי הכפר. (עמוס)

כפרי הסטודנטים של בני עקיבא התפתחו במהירות, וכעת יש כעשרים כפרים בכל הארץ.

כפרי הסטודנטים (...) אני חושב שהראשונים ראשונים הם לפני חמש שנים, אבל אחרי שהתחלנו להקים שניים, שלושה, ארבעה כפרים, אז באמת, בשיתוף פעולה יחד עם איילים ויחד עם קדמה שזה עוד גוף שמפעיל כפרי סטודנטים, בסגנון קצת אחר, מאוד עבדנו קשה מול משרד החינוך, שתהיה תקנה ממשלתית שתאפשר את זה, וזה בעצם גרם לנו מאוד להתפתח לתחום הזה. זה אפשר לנו מאוד לגדול בתחום כמו שאמרתי לך היום אנחנו על עשרים כפרים וכנראה ששנה הבאה אפילו קצת יותר. (עמוס)

כך, עם שיתוף פעולה בין ארגונים ותוך יצירת תמיכה ממשלתית בפעילות, בתוך פחות מחמש-עשרה שנים הצליחה תנועת הנוער של בני עקיבא לייצר שני מסלולי הגשמה לבוגריה, גרעיני המשפחות וכפרי הסטודנטים. אולם, שלא כמו בתנועות הכחולות תנועת הבוגרים של בני עקיבא לא מפעילה את תנועת הנוער וגם לא הוקמה בצורה בלעדית על ידי בוגרים צעירים אלא בעידוד ובהכוונה של הנהגת התנועה. כמעט כל הרכזים והמנהיגים של התנועה הם בוגרים של תנועת הנוער ומאמינים בערכיה ובהתאמת נתיבי ההגשמה לצרכים של מדינת ישראל בתקופה זו, למרות שברובם הם לא חברים בתנועת הבוגרים.

לארבע התנועות שהוצגו עד כה יש תנועות בוגרים הקיימות מעל לעשור וכבר מבוססות בגרעינים, כפרים וקיבוצים עירוניים ברחבי הפריפריה הגאוגרפית והחברתית הישראלית. השפעתן מורגשת ברמה הקהילתית והיישובית בכל מקום בו הן פועלות, ולעיתים אף ברמה הארצית. האיחוד החקלאי, תנועת הנוער החמישית שתוצג במחקר זה, עוסקת בהקמת תנועת הבוגרים שלה.

האיחוד החקלאי – נמשיך לנסות עד שנמצא את הדרך

תנועת הנוער של האיחוד החקלאי הינה תנועה נוער צעירה עם היקף פעילות מצומצם יחסית לתנועות האחרות, היא שייכת לתנועה המיישבת האיחוד החקלאי. תנועת הנוער הוקמה בשנת 1978 וקיבלה הכרה ממשרד החינוך ב־1983 (אבן, 2014). משנותיה הראשונות הפעילה התנועה שירות לחניכיה הבוגרים ובשנים האחרונות חניכים בוגרי התנועה גם מתגייסים יחדיו כגרעינים לשירות בצה"ל (מתוך אתר התנועה). בשל רצונם של בוגריה ורכיזה, מנסה התנועה בשנים האחרונות להקים תנועת בוגרים שתאפשר להם להגשים את ערכיה ולהמשיך לפעול יחד גם מחוץ למושבם.

לאורך השנים לא היה לנו גרעיני נח"ל, הייתה לנו תמיד שנת שירות. קודם כול אנחנו תנועה יחסית צעירה, אנחנו בעצם מוכרים כתנועת נוער רק שלושים וכמה שנים, עובדים מסוף שנות השבעים, אז אנחנו לא תנועה כמו שאת מכירה. (...) לפני שבע שנים התחלנו להקים גרעיני נח"ל, מתוך חשיבה על הקמת תנועת בוגרים ותפיסה שגרעיני נח"ל הם חלק חיוני בתהליך הזה. (רון)

חניכי התנועה הצעירה חשו בצורך להמשיך לפעול יחד וניסו למצוא דרכים לכך.

הגלגולים הראשונים היו בעצם חבורות של בוגרים שהרגישו שזה לא הגיוני שהתהליך החינוכי שהם סיימו בשנת שירות פשוט [נגמר]. כל החיים התחנכו בתנועה, הלכו לשנת שירות, ופתאום מגיע הראשון לספטמבר שנה אחרי והכול נקטע. חלק באים לרכז חזרה וחוזרים להוביל את התנועה, חלק לא, ופשוט רצו לייצר איזה דרך המשך. בין אם זה של מפגשים, בין אם זה של יצירה נקרא לזה חברתית או בין אם זה של מגורים משותפים. (רון)

כמו בתנועות האחרות, בוגרי התנועה רצו לשמור על הקשר החברתי ביניהם, להמשיך את פעילותם בתנועה ולהיות מעורבים ומשפיעים על המתרחש בחברה הישראלית.

בתחילת הדרך, שזה היה באזור 2006, היו אירועי בוגרים ראשונים שהיו סביב הקמת תנועת בוגרים. אלו חבר'ה שהרגישו שהם הרבה שנים נקרא לזה התחנכו על ערכים מסוימים ועל נתינה, וזה פשוט לא נמצא היום בחיים שלהם. אירועי הבוגרים נבעו משלושה מעגלים: הראשון הוא פשוט מעגל חברתי, השני הוא [מעורבות] בחברה הישראלית, והשלישי כולל במידה רבה את השניים הקודמים והוא המשך עשייה משותפת ברוח ערכי תנועת הנוער. כך נוצרו קבוצות של התארגנות של בוגרים, שהלכו לעשות עכשיו שיקומי יער, התנדבויות משותפות, יצירה. (רון)

הניסיונות של בוגרי האיחוד החקלאי להקים תנועת בוגרים יציבה לא צלחו עד כה, אולם בוגרי התנועה ממלאים את כל תפקידי המפתח בתנועה ומתווים את דרכה. נראה שהקמת תנועת הבוגרים של האיחוד החקלאי היא גם עניין של בגרות ובשלות של התנועה.

סביב זה שיצאנו לעבוד בזה, אז גם יצא לי לא מעט ללכת ולהפגש עם עוד תנועות כדי לחקור את זה. אני מרגיש שאצלנו

זה הרבה פעמים תהליך מסוים של התבגרות של תנועה, הבנה שאנחנו רוצים להיות יותר משמעותיים בחברה הישראלית. (...)
אני חושב שתנועת הבוגרים היא אחד מההיבטים שמאוד השלים איזה שהוא תהליך הבשלה, התבגרות, גדילה כתנועה.
זה לא עומד בפני עצמו (...) להשלים איזה תהליך תנועתי כזה, שקודם צריך לבסס תנועה ולפתח אותה וזה, ופתאום הגעת לאיזה שהוא שלב כתנועה שאתה אומר אֶרֶקִי, כבר התייצבה פה תנועת נוער לתפיסתנו ולאמונתנו בצורה טובה, ואתה שואל מה השלב הבא. מה עוד אפשר לעשות, או מה עוד אפשר לייצר.
(רון)

מובילי התנועה בוחרים בצורה מודעת, ותוך למידה מהתנועות האחרות, לתת לבוגרים עצמם להוביל את בניית תנועת הבוגרים.

נקרא לזה הזרעים כבר הוכנו, והשאלה היא מתי זה יקרה. כי בהתחלה מי שהובילו היו חבר'ה בתפקידי מפתח בתנועה, ונגיד עכשיו יש גם קבוצות שמתארגנות, וזה לא הנהגת התנועה, כי הרגשנו שמתשיהו היינו מאוד בפרונט של זה, אז זה הרתיע חלק מהאנשים. (רון)

הקמת תנועת הבוגרים של האיחוד החקלאי היא עניין של זמן ומציאת הדרך הנכונה להגשמה, כזו שתתאים לתפיסת העולם ולערכים של בוגרי התנועה.

היו לנו לאורך השנים כמה גלגולים של זה, כמה פעמים שהתגבשו קבוצות, שלוש ליתר הדיוק, שלוש פעמים כמעט עלו לקרקע בכל מיני מקומות בארץ, ומסיבות כאלה ואחרות, הרבה פעמים על [רקע] קשיים שנוצרו בקבוצה, (...) ועומק האמונה והשליחות במעשה, זה לא קרה בשלוש הפעמים. היום לקחנו צעד אחורה מלנסות לייצר קבוצה שתעלה לקרקע איפה שהוא, בין אם זה

במרחב הכפרי, בין אם זה בעירוני, ויש בעצם יותר התארגנויות של בוגרים שהן חברתיות, לימוד משותף, מפגשים חברתיים, להבין מה הם רוצים בחברה הישראלית. (...) היום יש שתי קבוצות בוגרים שמתמקדות בלימוד ודברים שמעניינים אותם כי הם מרגישים שחסר להם את זה בחיים הבוגרים אחרי התנועה, וגם סוג של חיפוש עצמי. (רון)

כמשך שש השנים בהן נמצאת האיחוד החקלאי בתהליכי הקמת תנועת הבוגרים, מתמודדת התנועה עם לבטים רבים ושיחות חינוכיות וערכיות משמעותיות ביותר.

אני לא יודע, אגיד בכנות, אם הנושא הזה צריך לבוא מלמטה או מלמעלה, זה משהו שאנחנו בו הלוך וחזור והיינו בכמה גישות בשש שנים האחרונות. כי היו לנו שלבים שאמרנו, תנועת בוגרים שאתם תקימו, וזה הולך להיות שלכם, ואתם רוצים להיות הקבוצות הראשונות ותגורו ותחיו ביחד. ולפעמים זה פוגש את זה מצד אחד שזה נותן להם איזה שהוא מנדט וזה מרתק אותם בשלב מסוים, אבל מצד שני, הרבה פעמים אתה אומר הם צריכים שיכוונו אותם. והשאלה מי מגדיר את יעד ההגשמה, אם זה הבוגרים או נקרא לזה צוות מצומצם בתנועה, גם פה לא דייקנו את זה עד הסוף. כרגע כתנועה אנחנו מתמקדים בלייצר את המסלולים של גרעיני הנח"ל בצורה טובה, ואנחנו מאמינים שככל שנייצר לזה מסלול וותק ויהיו יותר ויותר בוגרים, אז ביחד עם בוגרים שאנחנו יודעים עכשיו שמסיימים, כי הם כבר פונים אלינו, מתחילות להתעצב קבוצות. אנחנו מנסים לתת לזה את הגב מהמקום הזה. אנחנו מאמינים שהדרך הנכונה היום בחיים של תנועת בוגרים במדינה, יכולה להיות כמו שהגדירו אותה בדרור ישראל, חיים בקבוצות שיתופיות בעיירות פיתוח ולעבוד בחינוך. אבל לנו כתנועה אין עדיין את ההגדרה הזו לדמותה של תנועת הבוגרים. (רון)

אפשר ללמוד רבות על המבנים והאיזונים הדרושים כדי לייצב את תנועות הבוגרים ועל הניסיונות להתאים בין ערכים להגשמה מהלבטים והקשיים המלווים את תהליך הקמתה של תנועת בוגרים חדשה, לכן רבה תרומתה של תנועת הנוער של האיחוד החקלאי והבנת התהליכים שהיא עוברת למחקר והיא תופיע גם בפרקים הבאים.

פרק זה תיאר את תהליך הקמתן של תנועות הבוגרים ואת הבחירה הברורה והמודעת של המובילים ובוגרי תנועות הנוער לחדש את ההגשמה בדרך רלוונטית למצב החברתי במדינה, דרך דינמית שמשתנה ומתאימה את עצמה לצרכי האוכלוסייה המקומית וכלל האזרחים במדינה. בחרתי לסכם את הפרק בציטוט מטקסט שנכתב באחת התנועות:

הבחירה בתנועה ובחיי תנועה היא בחירה להמשיך בתהליכי התחנכות. היא בחירה באנשים נוספים, לחיות איתם ולצמוח איתם ובעזרתם. היא בחירה לא לעצום עיניים מול המציאות. היא בחירה להמשיך שרשרת דורות ושרשרת מסירה ארוכות. (...). אך ככל שהזמן עובר אני מבינה, אני מרגישה ומזהה כי נדרשת לי, לך, לנו בחירה מחודשת, כי על אף שכבר בחרתי, יש לשוב ולבחור בהן שוב ושוב. ההבנה כי ההגשמה מחייבת אותי ואותך לבחירה מתחדשת ומחודשת, וכי התנועה דורשת אותנו לבחירות הולכות ומעמיקות לאורך כל חיננו, היא הבנה שיש לחזור ולממש אותה. אבל איך? איך אבחר בכל פעם מחדש להעמיק את בחירתי יחד עם חברות ושותפות, איך חיי ממש יהיו תמיד מכוונים לאור חזון? איך אתמודד ואזהה את המוקשים שהסביבה מציבה? איך לא אכנע למעצורים הפנימיים שאני מניחה לעצמי? אילו מעצורים אני ואת עדיין לא רואות? (מתוך המערך לפעולה "הכרעה להגשמה היא בחירה בתנועה?" של קבוצת הבחירה של המחנות העולים).

פרק 4. החיים בתנועת בוגרים

כ רק זה יעסוק בחיים בתנועת הבוגרים. בין השאר הוא ינסה לענות על השאלות: מהו בוגר? למה צעירים רוצים לחיות בתנועת בוגרים? מה בדיוק עושים בתנועת בוגרים ועד איזה גיל נשארים לחיות בה?

בפרק זה, כמו בשאר פרקי המחקר, נתייחס לבוגרים של חמש תנועות נוער: הנוער העובד והלומד, השומר הצעיר, המחנות העולים, בני עקיבא והאיחוד החקלאי. כפי שראינו בפרק הקודם שסקר את ההיסטוריה של הקמת תנועות הבוגרים, יש פער "התפתחותי" בין הנוער העובד והלומד שהחלו בהקמת תנועת הבוגרים שלהם בשנות השמונים של המאה עשרים (דרור, 2008), לבין בני עקיבא שהקימו את תנועת הבוגרים ב־2008 והאיחוד החקלאי שנמצאים בתהליך ההקמה של תנועה זו. אפשר ללמוד רבות על מהי תנועת בוגרים, וכיצד היא ממלאת את הצרכים של חבריה, מתוך השיח עם נציגי תנועות הבוגרים השונות ומתוך השאלות שעולות בעת תהליך הגיבוש לקראת תנועה זו שעוברת תנועת הנוער של האיחוד החקלאי.

מהו בוגר תנועה?

נתחיל מהניסיון להגדיר מהו בוגר. לכאורה בוגר הוא מי שהשלים את תהליך החברות בתנועת הנוער, כפי שמתאר מתניה, לשעבר

ראש תנועת הבוגרים של בני עקיבא: "שאלה קשה [מחיך], באמת שאלה קשה. קודם כול בוגר תנועה קלאסי זה מי שעבר בתנועה את השבטים בגילים הצעירים, אחרי זה היה באחד הצוותים בגיל הבוגר". מוסיף על דבריו יאיר, מזכ"ל בני עקיבא: "בוגר זה סיים, שכבר לא פעיל בתוך מוסדות התנועה והוא עדיין... נכון? זה ההגדרה? בוגר התנועה בבסיס זה עדיין לא השתנה. מי שגמר עד כיתה י"ב יהיה בוגר תנועה. זה לא השתנה".

אם אנחנו משתמשים בהגדרה זו, אז למעשה חלק מחברי תנועות הבוגרים אינם בוגרי תנועות מכיוון שהם עדיין פעילים בתנועות הנוער.

שניהם [מסיים תנועת נוער וחבר בתנועת בוגרים] נקראים בוגרים וזה הפוך, כי (...) בתנועות הבוגרים האחרות הם לא באמת בוגרים, כי בוגר במובן שלי זה לא graduate סיים, בוגר בתנועות הבוגרים האחרות זה פשוט פעיל בתנועה שהוא מבוגר. (יאיר)

דיוק זה בהגדרות נכון מבחינה לשונית ורעיונית. בהתאם לכך וכדי לעזור להבחין בין שני המושגים, במחקר זה ייקראו אלו שהשלימו את חברותם בתנועה בשם – בוגרי תנועת הנוער בעוד מי שחיים בתנועת הבוגרים ייקראו – חברי תנועת בוגרים. חשוב לשים לב שרבים מחברי תנועות הבוגרים אינם מעורבים בפעילות תנועות הנוער, ושמיעוט מחברי תנועות הבוגרים כלל לא היו בתנועת הנוער ולכן אינם בוגרים שלה.

גם טל, מדרור ישראל, מתייחס בדבריו על זהותו של בוגר התנועה לדואליות הזו בין בוגר תנועה וחבר תנועת בוגרים. בדבריו מדגיש טל את ההשפעה של תקופת ההשתתפות בתנועת הנוער על הבחירות המקצועיות הערכיות של מסיימי התנועה, כולל אלו שלא היו בשנת שירות ולכן לא היו בשלבי ההגשמה של התנועה:

אני חושב שיש זהות אבל אני לא חושב שהיא מוחלטת. אני חושב שיש הרבה מאוד חניכים בוגרים של הנוער העובד והלומד שלא הלכו לגרעין עודד או לחוות הכשרה או משהו כזה, והיום נמצאים בכל מיני פוזיציות כאלה ואחרות, ואנחנו פוגשים אותם והם זוכרים את החניכות שלהם בנוער העובד. חלקם הלכו לאפיקים כאלה ואחרים ש[הם] רואים בזה שליחות. אני לא יודע אם הייתי קורא לזה בדיוק הגשמה, אבל אין לי ספק שיש פה תו היכר של איזה שהוא חינוך שבין השאר הוא גם הנוער העובד. אגב רואים את זה לא רק על הציבור היהודי, אפשר לראות את זה גם על הציבור הערבי, (...), ללכת להיות מורה, ללכת להיות עובד סוציאלי. אני לא רוצה, ממש לא רוצה להיות יהיר ולזקוף את זה רק לנוער העובד, אני לא חושב ככה, אבל אני רוצה להאמין שזה גם חלק מזה. (טל)

לפי התפיסה של תנועות הנוער ותנועות הבוגרים, שנת השירות והגיוס המשותף לגרעיני נח"ל הם חלק מתהליך ההגשמה. אך חשובה ההבחנה בין ההגשמה של בוגרי תנועות הנוער במסגרת שנת השירות והשירות הצבאי בגרעיני הנח"ל לבין החברות בתנועות הבוגרים. כפי שאומר נמרוד, מקבוצות הבחירה: "כשאנחנו אומרים תנועת בוגרים, אולי צריך רגע רק ליישר קו על המושגים, אנחנו מדברים על חבר'ה שהם אחרי השחרור מהצבא".

בכל תנועות הבוגרים שהשתתפו במחקר החברות מתחילה אך ורק אחרי השחרור מהצבא, כאשר בוגר תנועת הנוער בוחר להצטרף לתנועת הבוגרים.

זהות חבר תנועת הבוגרים מושפעת רבות מהיותו בוגר של תנועת הנוער.

החברות בתנועה, לפני שהיא דבר פורמלי היא עניין זהותי או בלתי פורמלי. כלומר שמישהו מנערך שהוא לא פעיל בתנועת

הנוער כבר עשר שנים, הוא עדיין חש את היותו חלק ממחנות העולים, מחובר לערכי מחנות העולים, רוצה לחיות על פי הגישה השיתופית והחברתית והציונית של המחנות העולים, קשור באיזה שהוא אופן למה יחליטו חניכי שכבה י' ביחס למה הוא ייעוד תנועת הנוער. עכשיו זה לא בהכרח אומר שיש לו קול בהצבעה של שכבה י', בטח אם הוא לא פעיל בתנועת הנוער, אבל הם קשורים אחד לשני מעבר לחלוקה שלהם לשני גופים פורמליים שונים, או שני גופים בלתי פורמליים שונים. (הדס)

להיות חבר בתנועת בוגרים משמעו להיות שותף רעיוני לערכים ולעשייה של תנועת הנוער, בלי קשר למעורבות בה. משתמע אם כך שלתהליך החינוכי הערכי שחוה החניך בתנועת הנוער יש חשיבות רבה בזהותו של חבר תנועת הבוגרים. אם נחזור לשאלתנו "מהו בוגר?" נוכל לסכם שהבוגר שלנו הוא מבוגר שהשלים את חניכותו בתנועת הנוער, כולל פרקי ההגשמה בשנת השירות ובגרעין הנח"ל, ובחר להיות בתנועת בוגרים, בהתאם לערכי תנועת הנוער ולייעודה.

בתהליך הדדי, דמותו של בוגר תנועת הנוער מעוצבת גם על פי דמותה וייעודה של תנועת הבוגרים.

תנועת בוגרים הייתה חלק מהפלטפורמות שראינו שנכונות לנו כתנועה. הניסיון להקים אותה פגש אותנו מאוד בחינוך שלנו פנימה, בשיח הפנימי בתנועת הנוער. כי אם אתה רוצה בסופו של דבר לייצר שיחה עם הגרעין נח"ל על "תגיעו לתנועת בוגרים והולכים להקים אחת שתיים שלוש ארבע", אז חייבים לערוך שיחה על חיים משותפים, על מה המעשה החינוכי הנכון במדינה. זה מעבר לשיחה שאתה מייצר עם חניכי י' על מעורבות חברתית או על עשייה קהילתית. זו שיחה שהיא ברמה אחרת לגמרי. השיחות הפנימיות האלו משפיעות על כל אחד מהשלבים

בתנועת הנוער. אם זה עכשיו שיחה על שנת שירות, אז מה זה גיוס משמעותי? יש סטיגמות מאוד ברורות על ללכת רק ליחידה הכי קרבית וזה הדבר הכי חשוב, כאילו רגע להבין שיש גם שירות משמעותי בתפקידים שונים, שיש לזה ערכים שהם חשובים לא פחות. השיחה על מה זה הגשמה בתנועה ובכלל הייתה נושא קבוע בפגישות. בכל אחד מהשלבים של התנועה, כחלק מהחשיבה הפנימית הזו גם יצרנו מסמך מכונן בתנועה, שמגדיר את מאפייני דמות הבוגר מבחינתנו. מסמך כזה שמגדיר מה זה אומר עכשיו תהליך התחנכות משמעותי ומה היינו רוצים שהבוגרים שלנו ייצאו או יהיו. (רון, האיחוד החקלאי)

בהתאם לתפיסות העולם השונות של תנועות הנוער, קיים הבדל ברצף ההגשמה בין תנועות הבוגרים. חלק מהתנועות מציעות לחברייהן מסלול הגשמה שמאפשר רצף גילי מלא, ואחרות מציעות חזרה לתנועה בגיל מאוחר יותר. בכל התנועות בוגר התנועה שבוחר להצטרף לתנועת הבוגרים בוחר לשנות את מסלול חייו, מהמסלול בו הולכים רוב בני גילו מהמגזר אליו הוא שייך אל מסלול ייחודי ומאתגר המציע סיפוק, משמעות רבה והגשמה של החזון הערכי לאורו חונך בתנועת הנוער.

מסלול הגשמה, רצף גילי ופער כרונולוגי

כפי שהוצג בפרק שתיאר את ההיסטוריה של תנועות הבוגרים, לתנועות הכחולות יש מסורת ארוכה של שמירה על מסלול ברור ורצף גילי בהשתייכות לתנועה. ראשיתה של ההגשמה של תנועות הנוער החלוציות והציוניות הייתה בהקמה או בהצטרפות להתיישבות העובדת בקיבוצים ובמושבים וחיזוק גבולות הארץ. הגשמה מסוג זה היוותה בחירה לחיים. חברי התנועה הגיעו לקיבוץ או למושב עם קבוצת בני גילם וחלקם בחרו להגשים על ידי המשך חייהם

באותו יישוב. ההשתייכות לתנועת הנוער של מי שבחרו להגשים כך הייתה השתייכות לתנועת חיים, מכיוון שברמה העקרונית דרכם בהמשך חייהם הייתה סלולה. ההגשמה בקיבוצים, במיוחד בתנועת השומר הצעיר, קבעה רצף בין-דורי. לפי האידיאל, הפרט מצטרף לתנועת הנוער בכיתה ד', ממשיך עד סיום י"ב בפעילות בתנועת הנוער, מתגייס לגרעין נח"ל עם חבריו לתנועה, יחד איתם מגיע לקיבוץ ושם מתחתן ומגדל את ילדיו, שבתורם גם הם ילכו לתנועה.

אולם ההגשמה החדשה מאפשרת הגשמה קצרה יותר שאינה דורשת התחייבות ל"תנועת חיים", מתאימה יותר לשינויים הסוציולוגיים של הארכת גיל ההתבגרות והגיוון המקצועי שמאפיינים את המאה ה-21 ובהם נדון בהמשך. במסגרת ההגשמה החדשה ניתן להגשים במגוון מסלולים, בהם הליכה לשנת שירות ולגרעין נח"ל של התנועה או הצטרפות לתנועת הבוגרים לאחר שנת שירות, שירות לאומי או שירות משמעותי אחר בצה"ל, זאת מבלי להתחייב לכל התהליך (דרור, 2008).

חשוב להדגיש שבנוער העובד והלומד החניכים בשכבות הגבוהות של תנועת הנוער, שנת שירות וגרעין נח"ל, לא נחשבים כחברים בתנועת הבוגרים. רק מי שכבר השתחרר מצה"ל ובוחר להמשיך לחיות ולפעול במסגרת תנועת הבוגרים נחשב ככזה.

חוות הכשרה היא לא תנועת בוגרים. אנחנו לא מתייחסים לזה באותו אופן. זה יכול להישמע כאילו יש פה בלבול ורציתי רגע להגיד את זה. כי חוות ההכשרה היא חלק אינטגרלי בתוך הנוער העובד והלומד, ובמובן הזה זאת ממש מטרה שקומונר יגיע לקן וחניכים יראו אותו. מעבר לזה שהוא גם מפעיל את הקן, הוא גם הדמות הכי בכירה בקן, והשיח על תנועת הבוגרים הוא בהמשך הדרך או די רחוק אחרי זה, עוד כמה גלגולים. (טל מדרור ישראל)

התנועות הכחולות

בחלק מהתנועות, כגון במחנות העולים, מזה כמה שנים היציאה לשנת השירות מותנית בחתימה על הצטרפות לגרעין נח"ל. כלומר ברמת העיקרון אי אפשר להגשים בשנת השירות בלבד, למרות שבפועל אפשר לעזוב את הגרעין בסוף שנת השירות. כך תנועות הבוגרים הכחולות מציעות מעין "מסלול חליפי" למסלול הרגיל של החברה הישראלית שכולל שחרור מצה"ל, טיול לחו"ל, הליכה ללימודים, נישואין ועבודה קבועה. תנועת הנוער מציעה תהליך חינוכי מסודר ואופני הגשמה המותאמים לגיל החניכים, מכיתה ד' ועד היציאה האפשרית לשנת השירות או למסלול הנח"ל. החניך בוחר בכל שלב האם להמשיך, בהתאם הבחירה של בוגרי תנועת הנוער להצטרף לתנועת הבוגרים היא בחירה להמשיך את תהליך ההתחנכות וההגשמה גם בחייהם הבוגרים.

אני חושב שכשמסתכלים רגע על המספרים אז רואים את החניכים נכנסים לסוג של התנסות כזאת, וכל אחד הולך מתי שהוא רוצה. בין מי שימשיך לחוות הכשרה, בין מי שימשיך לנח"ל, בין מי שאח"כ היה שנה או שנתיים בתנועת הבוגרים (...) אנחנו מאוד מאוד רוצים שתהיה שנת שירות כדי שבני הנוער יחוו שנת שירות משמעותית או חוות הכשרה. (ברק, דרור ישראל)

גל, מתנועת הבוגרים של השומר הצעיר, מתארת את המסלול שהיא עשתה בין החניכות בתנועת הנוער לחברות בתנועת הבוגרים: "גדלתי בכפר סבא, הייתי חניכה בקן כפר סבא, יצאתי לשנת שירות, ואח"כ הייתי בגרעין נח"ל ואח"כ המשכתי בגרעין וכזה. ועכשיו אני מרכזת את אזור השרון בתנועת נוער". גל גרה בקבוצה בשם "אחוות הפועלים" ברמת גן. בקומונה חיה קבוצה של חברי תנועה שמורכבת משתי שכבות גיל שונות, שבחרו לחיות יחד. המסלול שעברה גל הוא דוגמה לתהליך התחנכות להגשמה שבנו התנועות הכחולות, המותאם לאוכלוסיית החניכים שלהן ולמהלך

חייהם והתבגרותם, התיכון והצבא. כפי שניתן לקרוא, מסלול זה מבוסס במידה רבה על רצף גילי והתנסות באורח חיים של שותפות כלכלית. תנועת בני עקיבא פיתחה מסלול הגשמה שמתאים למסלול החינוכי הדתי של אוכלוסיית החניכים שלהם ולתפיסת העולם הקפיטליסטית יותר של התנועה, המאפשרת הגשמה קהילתית ללא שיתוף כלכלי וללא חיים בדירות משותפות וקומונות.

בני עקיבא

בתנועת בני עקיבא, לאחר השירות הצבאי או השירות הלאומי חלק מהחניכים בוחרים להצטרף לתנועת הבוגרים דרך כפרי הסטודנטים או גרעיני המשפחות. מובילי התנועה מודעים לכך שהתוכן החינוכי-ערכי במגוון מוסדות הציונית הדתית חשוב להתפתחותם של החניכים, תואם את ערכי התנועה ולכן אינם חוששים מפסק זמן זה בפעילות התנועתית.

מה שקורה בשנים האלה הוא בעינינו אפילו חלק מההסללה. זאת אומרת אם בני עקיבא זה תורה ועבודה, אני שמח שמישהו הולך ללמוד שנה שנתיים, אני רוצה שהוא יעשה את זה. (...) זאת אומרת יש הסללה, ההסללה לא קורית ע"י זה שבני עקיבא לוקחת אותו ביד ומעבירה אותו ממקום למקום. היא תפגוש אותו אחרי זה, אבל אתה שואל אותי אם יש לו פער בלתי נתפס בין המכינה שבה הוא למד לבין כפר הסטודנטים? התשובה היא לא. ולכן זה הסללה. בעיני זו הסללה מספיק טובה. (...) בחור ובחורה גם ברמת הפרקטיקה, אם אני רוצה להיות מנצח ואני יודע שבסוף הרבה אנשים רוצים להיות חלק ולחיות חיים של הגשמה, החיים האידיאליסטיים שהם התחנכו עליהם, אבל יש מסננת של איקס שנים שהם לא נמצאים בתוך התנועה. יש להם ישיבות, יש להם מכינות, יש לבנות מדרשות, יש להם כל מיני גוונים של שירות לאומי שאף פעם אני לא אוכל לתת את המגוון הזה בתוך התנועה. כשאמרו לי בוא תקים מכינה,

אמרתי לא צריך שאני אקים מכינה. יש מכינות, מה אני אריב עם כל הרבנים של כל המכינות? לא. כולם בני עקיבא תיאורטית, אבל אף אחד. כולם ואף אחד בני עקיבא, בוא נגיד את זה ככה. (מתניה)

לאחר פרק הזמן מחוץ למסגרת התנועתית, בעת שפונים הצעירים למסגרות ההשכלה הגבוהה הכלליות של המדינה, חוזרת החשיבות של תנועת הבוגרים בהצעת מסגרות חיים של הגשמה ערכית. מכיוון שהמסלול בין תנועת הנוער לתנועת הבוגרים אינו ישיר יש צורך להציג את רעיון תנועת הבוגרים לחניכים שסיימו את התנועה. למרות חששות ראשוניים של מובילי התנועה, הם גילו שהחניכים הבוגרים מחפשים ומעוניינים לקחת חלק במסגרת חברתית שפועלת לפי ערכי תנועת הנוער. החשיפה נעשית דרך דף הפייסבוק של תנועת הבוגרים של בני עקיבא, אשר לו מעל 5,000 עוקבים, וכן מפה לאוזן בין צעירים מהמגזר הציוני-דתי שמחפשים להשתייך לקהילה בעת לימודיהם. בשנים האחרונות החלו מובילי תנועת הבוגרים להציג את התנועה גם בפני הקומונריות בשירות הלאומי ובאירועים רבי משתתפים של תנועת הנוער.

להכניס את תנועת הבוגרים בהתחלה זה היה לא פשוט, זאת אומרת עשר דקות, רבע שעה, אחרי זה לקחנו את עונג שבת, (...) אנחנו נפגשנו עם קומונריות בסוף התפקיד שלהן. הן הרי מסיימות את התפקיד, לאן הן הולכות? אתן הולכות ללמוד באקדמיה? יש לנו שבעה שמונה כפרי סטודנטים באזור שלכן, תבואו להיות חלק מזה. (...) כן לנסות להביא אותן לקראת סיום התפקיד שלהן להבנה שיש להן מה להמשיך בזה. (...) אנחנו רוצים מאוד להגיע לכל הבוגרים שלנו. יש לנו עכשו את האירוע של הושענה רבה, (...) לבני עקיבא יש רשימות תפוצה בלי סוף, לקרוא להם לבוא לאירוע הזה ולדבר ולעמוד שם עם חולצת תנועה ולהגיד חבר'ה, זה שלכם. (מתניה)

תנועת בני עקיבא מפעילה שני מסלולים לבוגריה – כפרי סטודנטים וגרעין משפחות. שני המסלולים פועלים במקביל ומיועדים לשכבות גיל שונות. סטודנטים המעוניינים בכך יכולים להתקבל לכפרי הסטודנטים. מסלול גרעיני המשפחות הוקם לפני מסלול כפרי הסטודנטים ולכן בשלב זה רוב גרעיני המשפחות מורכבים מחברים שהגיעו לתנועת הבוגרים לאחר שכבר הקימו משפחה, סיימו לימודים ורכשו מקצוע. אולם צפוי שבהמשך חלק מחברי תנועת הבוגרים מכפרי הסטודנטים יבחרו להמשיך למסלול גרעיני המשפחות. כבר עכשיו חלק מהזוגות שהכירו בכפרי הסטודנטים בוחרים לבנות גרעין משפחות ליד כפר הסטודנטים, או לעבור לגור בגרעין שכזה במקום אחר בארץ.

תמיד היו מסגרות הגשמה בתנועה לי"ב או שינשינים או שירות לאומי או נח"ל, אבל לגילים האלה של 17 עד 23. ופה זה בעצם מסגרות הגשמה כבר ממש לחיים בוגרים. בין אם זה סטודנטים ובין אם משפחות, שזה אפילו שלב עוד יותר בוגר. (...) בעצם התחלנו עם תנועה של גרעיני משפחות, והסיבה שהתחלנו להתמקד גם בסטודנטים, זה בגלל שהבנו שהפער בין הרגע שהוא מסיים את תנועת הנוער והרגע שאנחנו קוראים לו לגרעין משפחות הוא גדול מדי, ומאוד קשה לנו לגייס אותם. אמרנו בוא נתפוס אותם בשלב יותר מוקדם ונעבוד כבר עם הסטודנטים. מתוך באמת מחשבה שמישהו שהיה בכפר סטודנטים, או שאם הכפר יצליח ופשוט יישאר שם והבוגרים שלו הם בעצם יהפכו להיות גרעין משפחות. מישהו שקיבל את השיח הזה של הגשמה, של חיים משמעותיים ושל לפעול בתוך השכונות והערים, וירצה גם להצטרף אחרי זה כשהוא יתחתן ויקים משפחה, לאיזה שהוא גרעין משפחות, גם אם זה במקום אחר. (...) ברוך השם כל שנה יוצאים לנו איזה שניים שלושה זוגות מהסמינר [משותף לכל כפרי הסטודנטים] הזה שמתחתנים. (עמוס)

עד כה ראינו שני מסלולי הגשמה. אחד חילוני המבוסס על שותפות כלכלית והשני המותאם לחינוך הדתי ולאורח חיים אינדיבידואלי וקפיטליסטי יותר. כחלק מתהליך הבנייה של תנועת הבוגרים שלה וממסלול ההגשמה החדשה, תנועת הנוער האיחוד החקלאי מציעה לחניכיה שנת שירות ושירות משותף בגרעין נח"ל.

האיחוד החקלאי

אחד הצעדים הראשונים שעשתה תנועת הנוער האיחוד החקלאי בדרכה להקמת תנועת הבוגרים, הוא הקמת גרעין נח"ל. מסלול הנח"ל מאפשר לחניכי התנועות התגייסות משותפת לשירות הצבאי כדרך להמשיך את הפעילות המשמעותית בתנועת הנוער. זהו צעד נוסף בבחירה של החניך בוגר התנועה להתעמק בהגשמה ערכית יחד עם חבריו מהתנועה. השירות בנח"ל מהווה פרק חינוכי משמעותי ביותר בהתבגרות של החניך כאשר הוא נעשה בתוך מסגרת תנועתית ולא רק צה"לית.

במהלך השירות בנח"ל, חניכי התנועה פוגשים בצורה מובנית ובתהליך ערכי משמעותי היבטים סוציו-דמוגרפיים של מדינת ישראל שלא נחשפו להם קודם.

אנחנו תנועה שעובדת רק בהתיישבות, כסניפים, וגרעיני הנח"ל מראש הם היו, נקרא לזה, במרחב העירוני. בערים או במקומות שהם סוציו-אקונומי ודמוגרפי יותר מורכבים ממה שהחברה שלנו מכירים, מעבר רק לחלום ופנטזיה להקמת תנועות בוגרים, זה באמת נתן גם עוד רובד ועוד היבטים חינוכיים מאוד חשובים, גרעיני הנח"ל. (רון)

רק חלק מחניכי תנועות הנוער בוחרים להמשיך יחד לשירות צבאי משותף במסגרת תנועתית. במהלך פרק המשימה בנח"ל, חניכים אלו חיים בקבוצה ועוסקים בהגשמת ערכי התנועה וכך נוצרת

להם הזדמנות להתנסות בחיים הדומים לחיי חברי תנועות הבוגרים ולהבין את המשמעויות הכרוכות בכך.

כרגע כתנועה אנחנו מתמקדים בלייצר מסלולים של גרעיני הנח"ל בצורה טובה, ואנחנו מאמינים שככל שנייצר לזה מסלול וותק ויהיו יותר ויותר בוגרים, אז ביחד עם בוגרים שאנחנו יודעים עכשיו שמסיימים, כי הם כבר פונים אלינו, אז מתחילות להתעצב קבוצות. אנחנו מנסים לתת לזה את הגב מהמקום הזה. (...) אני חושב שכמו שאמרתי קודם לתנועת נוער יש ערך בפני עצמו, אז גם למעשה החינוכי שהם עושים בנח"ל יש ערך בפני עצמו, ועם השנים זה יבשיל להיות תנועת בוגרים שצריכה להיות עבור תנועת הנוער של האיחוד החקלאי. (רון)

תקופת השירות בנח"ל מעודדת חלק מהחניכים הבוגרים לחזור לפעילות בתנועת הנוער, לקחת אחריות ולמלא בה תפקידים שונים.

מאוד ברור לי מה החשיבות של גרעין נח"ל, (...) אנשים שגדלו בגרעיני נח"ל עוד לא בתפקידים כאלה בכירים בתנועה. הם בשנים האחרונות נכנסו להיות, נקרא לזה בתפקידים, רכזי נוער או דרג ביניים. הם עוד לא מנהלי מחלקות או מזכ"לים. אין לי ספק שכאשר זה יקרה, זה גם ייתן את ה'בוסט' הבא [לכיוון הקמת תנועת הבוגרים]. (רון)

תת-פרק זה הציג לנו את המסלולים השונים של תנועות הבוגרים הקיימות. תנועת הנוער האיחוד החקלאי יכולה לשאוב מדוגמאות אלו, בהתאם לצורך גם לשלב ביניהן ולעצב מסלול הגשמה המתאים לתפיסת העולם הערכית של חניכיה. אולם מהן הסיבות שגורמות לצעירים לבחור במסלול חיים זה על פני חלופות אחרות שעומדות בפניהם?

ההנעה לחיים בתנועת הבוגרים

הארכת גיל ההתבגרות – תופעה חדשה של צעירים שמחפשים

משמעות

במחקרו על היווצרות קבוצות חדשות בתנועות הבוגרים, מצא אברהמי (2008) שלהארכת גיל ההתבגרות מקום מרכזי באפשרות של צעירים לבחור בצורת החיים הזו. הוא מכנה תופעה זו "העלומים המתמשכים – המורטוריום התפקידי" – השלב בין תקופת הנעורים שאינה מצריכה התחייבויות ארוכות טווח, לתקופת הבגרות שמצריכה התחייבויות שכאלו. תקופת העלומים המתמשכים מתחילה בסוף גיל ההתבגרות ונמשכת בימינו עד לסוף שנות העשרים ואפילו לתוך שנות השלושים המוקדמות. תקופת זו מאפשרת לצעירים לחפש את מקומם ותפקידם בחברה על ידי שלל התנסויות בנורמות חברתיות שונות ומעברים בין אורחות חיים. חברי תנועות הבוגרים מזהים את הקשר בין תופעה זו לבין פריחת התנועות.

גם יש משהו... אנחנו רואים את זה (...) בארץ, שנוצר מין דור שלם כזה של צעירים והוקמו מרכזי צעירים בכל הארץ וכו', זה כבר בשנות האלפיים, אבל יש משהו בתהליך של תנועות הבוגרים שקצת מזהה את זה, שפתאום נוצר שלב חדש סוציולוגי בחברה הישראלית של צעירים. הם עכשיו בגיל עשרים עד שלושים, הם לא בדיוק יקבלו החלטות עכשיו לארבעים שנה הקרובות. שוק העבודה לא נראה אותו דבר. אפילו אנחנו רק בדיעבד ידענו להגיד שזה נותן מענה יפה לתופעה הזאת החדשה של הצעירים. (טל, דרור ישראל)

אברהמי (2008) מונה ארבעה מניעים מרכזיים להצטרפות לתנועות הבוגרים: אורח החיים בתנועה, מילוי הצרכים של האינדיבידואל, הפן החברתי והפן המשימתי – המעורבות וההשפעה על החברה

בישראל שמאפשרת החברות בתנועת הבוגרים. לעיתים ארבעה מניעים אלו חופפים זה לזה בצורה חלקית. בממצאי מחקרו מסביר אברהמי, שעל אף הסתירה הפנימית גם האינדיבידואליזם ששולט בתפיסת העולם המערבית והישראלית בעשורים האחרונים הוא אחת הסיבות להצטרפות צעירים לקבוצות כאלו. האינדיבידואליזם של בני העלומים המצטרפים לתנועות הבוגרים אינו אגוצנטרי – נהנתני, אלא זולתני – אלטרואיסטי, מכוון לעזרה לזולת. אינדיבידואליזם זה מתבטא מצד אחד כרצון לשנות ולתקן את העולם ואת החברה ומצד שני כהזדמנות לביטוי עצמי אותנטי ומלא בקרב קבוצה שמקבלת ותומכת בפרט. החיים בקבוצה או בקהילה בתנועת הבוגרים מספקים צרכים אלו. חיי הקבוצה והקהילה מהווים אלטרנטיבה אידאולוגית ומעשית להסללה הישראלית הרגילה, וממלאים בו זמנית אחרי הצרכים החברתיים, הרגשיים והערכיים של החבר. החברות בתנועת הבוגרים מספקת לחברים בה הגשמה אישית ומשמעות לחיים לצד עצמאות במחשבה ובפעולה, שמתקבלות מהצורך לבחור שוב ושוב להיות חלק מהתנועה, ולגבש את אורח החיים ואת העשייה הנכונה לכל קבוצה.

מובילי תנועת הבוגרים של בני עקיבא זיהו את הפשלות של אוכלוסיית בוגריהם להיענות לקריאה זו להגשמה בצורה שעונה על הצורך של בוגרי התנועה בחיפוש אורח חיים משמעותי וערכי בתקופת חיים זו.

משהו קטן, שהוא בעיני מאוד חשוב. אם אנחנו היום מזיזים את גיל ההתבגרות, בסדר? מגיל 16, 17 לגיל 23, 24, 25 או למעלה מזה, 30 היום כבר, אז שם אנחנו רוצים להיות. זה בדיוק גיל ההתבגרות של ההבנה מי אני ומה אני, גם במובן הרוחני, גם במובן הערכי והמשימתי, זה מקום שבו אנחנו רוצים להיות. (מתניה)

הפן החברתי – "לא סיימנו לרצות לשנות את העולם יחד"
בתקופת הנעורים, אל תהליך החיפוש העצמי מתלווה צורך חזק מאוד בשהייה בחברת השווים, בני אותו הגיל. צורך זה בא אל סיפוקו דרך תנועת הנוער, ובהמשך דרך תנועת הבוגרים. לפן החברתי חשיבות מרכזית בבחירה של הצעירים לחיות יחד בתנועת בוגרים (אברהמי, 2008). החברות בתנועת הבוגרים מאפשרת להם להימצא במגע קבוע ויומיומי עם חבריהם, לחיות איתם יחד באותה דירה או בדירות סמוכות ולמלא איתם יחד משימות חברתיות וערכיות בחברה הישראלית. הבחירה של הצעירים בחיים בתנועת הבוגרים משמעה בחירה מכוונת בחיים בקהילה המורכבת מבני גילם המחזיקים בתפיסת עולם דומה לשלהם ובה פעילויות תרבות המתאימות לתפיסת עולם זו, ובנוסף התנסות והתמודדות עם אתגר החיים המשותפים עם חברים קרובים המחזיקים בתפיסת עולם מעט שונה ומגיעים מרקע שונה.

מלבד הפן החברתי עצמו, ברוב תנועות הבוגרים החיים בקבוצה הינם גם בעלי חשיבות מרכזית בניסיון תיקון העולם ותיקון האדם של חברי התנועה (האס, 2009). הקבוצה או הקהילה מאפשרות לחברי התנועה ליצור "עולם מתוקן" קטן, בו היחסים הבין-אישיים מבטאים את הערכים בהם מאמינה התנועה, כגון יחסי זיקת אני-אתה, שיחה ועוד. תפיסת עולם זו, שרואה בחיים בקהילה מקור לתיקון, נובעת מערכים יהודיים וציוניים והינה משמעותית הן בתנועות הבוגרים הכחולות והן בתנועת בני עקיבא.

דרור ישראל

זה היה דבר שהצליח לאפשר את ההמשך הזה, את ההמשך של חבורות מכל התנועות אגב, היסטורית גם מכל התנועות, וגם ספציפית אצלנו, להמשיך רגע לא להתפזר ולהגיד "וואלה חברה, לא סיימנו לרצות לשנות את העולם ביחד". (...) ולדעתי זאת גם

הסיבה שאנשים נמשכים לדבר הזה. אנשים לא נמשכים לסיפור הזה של תנועת הבוגרים והגשמה רק כי זה איזה אידאולוגיה גדולה או משהו כזה. בסוף אנשים, הם הולכים למקום א' שהחברים שלהם איתם, הם רוצים להמשיך להיות איתם, וב' שמעניין אותם, שמאתגר אותם, שיש שם משהו שאני חושב שזה אולי, אני אקרא לזה הסוד במירכאות של הסיפור של ההגשמה, יש שם משהו שהוא לא מתמצה רק במילים הגדולות, הוא משהו מאוד ארצי לדעתי. (טל)

ללא תלות בהיבטים של השותפות הכלכלית, בכל התנועות הפן החברתי מקבל חשיבות מרכזית בבחירתם של החברים לחיות בתנועת הבוגרים.

רציתי להגיד שזה נשמע קצת קלישאה, אבל אני חושבת שבסופו של דבר בן אדם איפה שהוא לא מאושר אז הוא לא נמצא, ולדעתי גם זו מטרה מאוד מאוד חשובה בתוך כל העולם הזה של ההתחנכות שלי בקן, וגם היום בגיל 31, על מה עושה לי טוב. זה הרבה מאוד דברים, אבל אנשים גם נשארים כי טוב להם או עוזבים כי לא טוב להם, וזה גם בסדר. לדעתי זה דבר חשוב בתוך העניין הזה של [המעבר] מתנועת הנוער לתנועת הבוגרים. (הדר)

הפן החברתי שמבטיחה החברות בקהילה כזו מאפשר לחברי תנועת הבוגרים להתמודד עם הקשיים החברתיים והיומיומיים הנובעים מבחירתם להתיישב ולפעול בפריפריה החברתית והגאוגרפית של ישראל.

בני עקיבא

שעת מבחן נוספת שלנו, מבחינתנו, מבחינת העבודה השוטפת, זה עד כמה הם מחוברים לשכונה ברמה שהם יישארו שם. הם

מתחתנים הרי אצלנו יחסית יותר מוקדם, והשאלה אם זוג צעיר, או שהכיר בכפר או שהכיר מחוץ לכפר, בוחר לגור שם. זה למשל קרן שחף הכניסה לנו את הנתון הזה בזמנו, כמה קנו דירות, זה עצבן אותנו. אבל הוא שאל אותנו, האם מישהו קנה פה דירה כבר? וזה היה נכון. זה היה נכון ברמה הזאת של בעצם האם החיבור הוא כזה חזק. (מתניה)

חיי הקהילה והחיבור בין כפרי הסטודנטים וגרעיני המשפחות מצליחים לייצר קהילות יציבות ומתפתחות של תנועת הבוגרים של בני עקיבא בשכונות בהן הם מתגוררים. כך לדוגמה גרעין המשפחות בלוד כבר מונה מעל 70 משפחות (מתוך סרטון בדף הפייסבוק של תנועת הבוגרים של בני עקיבא).

כמו בתנועות הכחולות, גם מובילי תנועת הבוגרים של בני עקיבא מודעים לחשיבות העצומה של הפן החברתי ובונים את הפעילויות של התנועה כדי ליצור ולמסד את המסגרת החברתית.

אני רוצה שבחור או בחורה שהולכים לאוניברסיטה יבדקו את כפרי הסטודנטים שמסביבם ויחליטו את המיקום שלהם לפי [זה]. בנות היום הולכות לאשקלון, למכללה באשקלון, לעבודה סוציאלית, להכול, הן קודם כול מבררות אם יש עוד מקום בכפר. כדי שיהיה להן את הקהילה שלהן, כדי שיהיה להן את החבורה, את המשימתיות, הן מחפשות את זה. זאת אומרת היום אנחנו פותחים עוד דירות ועוד דירות באשקלון בגלל שיש שם ביקוש מאוד גדול. (יאיר)

מכיוון שבתנועת הבוגרים של בני עקיבא אין מסלול רציף מתנועת הנוער אל תנועת הבוגרים, אין רצף שמאפשר לקבוצה החברתית של הבוגרים להתפתח בצורה טבעית, רכזי התנועה מייצרים את השלבים הראשונים של הפן החברתי והקהילתי של תנועת הבוגרים.

יש גם את ההווי הפנימי של הכפר. לפחות פעם אחת ישיבת כפר שכוללת גם ארוחה, וגם הווי חברתי, אבל גם ישיבה של תכנון פעילויות או של למידה או של מהות. שבתות שהם עושים ביחד, הרבה ימי גיבוש שאנחנו עושים. (עמוס)

האיחוד החקלאי

בתנועת האיחוד החקלאי, שנמצאת בשלבי גיבוש של תנועת הבוגרים, הפן החברתי מתבטא במפגשים קבועים של הבוגרים. אלה מפגשים שהבוגרים מייצרים לעצמם, כדברי רון: "יש להם מפגשים גם ארציים וגם [אזוריים] גם בירושלים וגם בתל אביב, (...) מפגשים קבועים".

רוב הקבוצות והקהילות של תנועות הבוגרים נוצרות לאחר הצבא או בתקופת הלימודים הגבוהים, תקופת "גיל ההתבגרות המאוחר". למרות שההגשמה החדשה מאפשרת תקופה קצרה יחסית של הגשמה, חזון של תנועות הבוגרים הוא להיות "תנועות חיים" שמטרתן להוות בית לבוגרים למשך שנים ארוכות. בהתאם לכך תנועות הבוגרים צריכות ליצור מסגרות גמישות המתאימות גם לזוגות צעירים שנישאים, להורים לילדים ולבעלי מקצוע שמתמחים במקצועם.

תנועה של הבוגרים

כל תנועות הבוגרים מעוצבות על ידי הבוגרים החברים בהן. כפי שתואר בפרק שעסק בהיסטוריה שלהן, תנועות הבוגרים הכחולות צמחו בצורה אורגנית מתוך רצון של חניכי תנועת הנוער להמשיך בפעילות, כך שעצם קיום התנועות מותנה ברצון חבריהן. בתנועות הכחולות, התנועה גדלה ומתעצבת בהתאם לזהות החברים בה. ייתכן שהשייכות של תנועת הבוגרים לבוגרים עצמם נתפסת כמובנת מאליה בעיני הבוגרים, ולכן נושא זה לא עלה כמעט בקבוצות המיקוד והראיונות, כך שהציטוטים מעטים.

דרור ישראל

יש לה [לדרור ישראל] צמיחה מאוד מאוד אורגנית מתוך הפעילות של הנוער העובד. הנוער העובד והלומד הצמיחה מדריכים וחניכים שביקשו להישאר בסביבה, שלא רצו שהדבר הזה יסתיים. אני יודע על עצמי שככה אני הגעתי לזה. (טל)

הרצף הערכי והרצף הכרונולוגי בתנועות הכחולות ממלאים תפקיד משמעותי במעבר בין תנועת הנוער לתנועת הבוגרים, בעיצוב דמותו של הבוגר ובעיצובה של תנועת הבוגרים. הבוגרים בוחרים לעצב את תנועת הבוגרים כדי שתשמר ותמשיך את מה שאהבו והעריכו בתנועת הנוער.

אני חושבת שזה גם לא רק העניין של לשנות את העולם, אני חושבת שיש הרבה ערכים שאנחנו גדלנו עליהם בתנועה, נגיד קבוצה או העניין הזה של... הרבה בלתי פורמליות [בהקשר החינוכי], למה זה צריך להיגמר? למה שלא אביא אל החיים הבוגרים שלי יותר קודים מהדרך בה התחנכתי בתנועת הנוער? באופן אישי אני חושבת שחלק מאוד חשוב מהחיים שלי היום, מקבלות המשמעות של קבוצה וקבלת החלטות. כל העניין הזה של לשנות את העולם, אז זה דבר מאוד חשוב בתוך זה, אני חושבת שיש עוד הרבה מאוד דברים שצומחים בקנים ובסניפים שלנו שהם חלק ממי שאנחנו אח"כ גם בחיים הבוגרים. (הדר)

בני עקיבא

בתנועת בני עקיבא הנתק הכרונולוגי מתנועת הנוער דורש ממובילי התנועה לעסוק רבות בעיצוב יעדי ההגשמה ובהתאמתם לאוכלוסיית היעד של תנועת הבוגרים ולמתרחש בארץ. הפעילות בתנועת הבוגרים של בני עקיבא מתחילה ביצירת קהילה תרבותית, רוחנית וחברתית הפתוחה לכל בוגרי התנועה. כדי ליצור קהילה זו מתעקשים

מובילי תנועת הבוגרים בני עקיבא לאסוף את בוגרי התנועה משלל הקמפוסים בהם הם לומדים ולחברם מחדש אל ערכי התנועה ואל חיים של הגשמה. בהמשך מתוך פעילות רחבת היקף זו מתגבשת קהילת בוגרים מחויבת יותר למעשה ההגשמה.

אנחנו מייצרים פה שני מסלולים. (...) אנחנו מייצרים בסוף שתי רמות. יש את הרמה המחויבת יותר, שזה כפרי הסטודנטים וגרעיני המשפחות. זה רמה מחויבת. אבל אנחנו רואים ערך גם במשהו, אני אקרא לזה המודל הקהילתי, שהוא רחב יותר. ולכן בתחילת הדרך עשינו לצעירים לא רק הושענה רבה, עשינו גם פורים ועשינו גם שבועות. אנחנו הרגשנו כתנועה צורך לייצר משהו שהוא אפילו תרבותי תקרא לזה ככה, תרבותי, רוחני, חברתי, אידאולוגי, לגיל הביניים, לחבר'ה שלא מחויבים. יותר ויותר עברנו מהקהילה למחויבות, עד היום יש לנו מין... נגיד היום במצב שהמחויבות דורשת... המסה המחויבת היא גדולה יותר, נגיד כפרי הסטודנטים עם מסה גדולה, אז שואלים אותנו אנשים בפועל – אין לנו זמן לעשות את ההושענה רבה שדואגת לקהילה. כי אמרו חבל לבזבז את הזמן, מה זה נותן? ואני רב על זה ואומר לא, זה נותן אמירה דרמטית שאנחנו שחקנים על המגרש של הצעירים. (יאיר)

בצורה מודעת ומכוונת תנועת הבוגרים של בני עקיבא בוחרת לייצר את השילוב בין תפיסת העולם הקפיטליסטית וההגשמה האישית המקצועית הטמונה בה להגשמה הרוחנית, הערכית והחברתית שטמונה בחיים בתנועת הבוגרים. מובילי תנועת הבוגרים מתעקשים להתמודד עם הקשיים שבגיוס חברים לתנועה בגיל מבוגר ועם שילוב מודע ומכוון בין תורה ועבודה, בין ערכים קהילתיים וקידום עצמי.

זה אומר שאנחנו מדברים על תורה בתוך האקדמיה ולא מחוץ לאקדמיה, שזה אף אחד לא מדבר, זה או תורה בישיבה או

אקדמיה, והאקדמיה ידוע שפוגעת בעולם התורה. אנחנו אומרים לא, האקדמיה ועולם התורה הולכים ביחד, כאילו תורה ועבודה פר אקסלנס, ולכן זה יהיה בתוך הקמפוס עם רב הקמפוס וקשה לעבוד בתוך הקמפוס כי אוניברסיטה זה לא תנועת נוער, הם יותר מדי... יותר קל לי לקחת קמפוס של ישיבה תיכונית, לעשות שם מה שאני רוצה, [מ]לעבוד בתוך הקמפוס עם כל האישורים. (יאיר)

על אף המעורבות הרבה של מובילי תנועת הבוגרים של בני עקיבא בגיוס הבוגרים, ברגע שמתגבשת קהילה מחויבת מובילי התנועה מעניקים לחבריה את העצמאות לנהל את קהילתם כפי שהם רואים לנכון, מתוך אמונה שלמה שערכי הקהילה הם ערכי התנועה.

היו לנו הרבה עקרונות שהגדרנו אותם מההתחלה שאנחנו רוצים שיהיו – שהקהילות יהיו עצמאיות, שיקימו עמותות שלהן בפני עצמן. זו הייתה בחירה אסטרטגית. (יאיר)

יש גופי קהילות שמנהלים הכול. זאת אומרת גופים, רשתות מה שנקרא, שהכול עובר דרכם, קבלות חשבוניות... השאיפה שלנו הייתה לשחרר את הקהילה. זאת אומרת אנחנו מאמינים בה, מכירים את החבר'ה, יודעים שהם יודעים לעבוד טוב, למה הכול צריך לעבור דרכנו? (מתניה)

על אף שבבני עקיבא כפרי הסטודנטים וגרעיני המשפחות מוקמים על ידי התנועה, החברים החיים בהם מעצבים את ההגשמה ואת תחומי המעורבות החברתית בהם הם עוסקים בהתאם לרצונם ולצרכים של הקהילה המקומית. סביר להניח שיש הבדל ברמת המחויבות, האחריות ותחושת השייכות אל תנועת הבוגרים בין גרעיני המשפחות לבין כפרי הסטודנטים. חבר התנועה המתגורר בכפר הסטודנטים עושה זאת לתקופת לימודיו, בעוד שזוג חברים

שבחר להצטרף לגרעין משפחות מתחייב לגדל את ילדיו ולרכוש את ביתו במסגרת זו. בהתאם לכך אפשר להתייחס אל כפרי הסטודנטים כמעין "עליית מדרגה", שלב בין ההשתייכות אל הקהילה החברתית-תרבותית הרחבה והפתוחה של בוגרי בני עקיבא לבין ההתחייבות המלאה לחיי הגשמה שכרוכה בהצטרפות לגרעין משפחות. סביר להניח שככל שחבר תנועת הבוגרים מחויב יותר אל מעשה ההגשמה, ירגיש יותר שייכות אל תנועת הבוגרים ויהיה יותר מעורב בעיצובה בצלמו ובזהותו.

מה עושים בתנועת בוגרים? מציעים אלטרנטיבה לתרבות

השלטת – הגשמה ותיקון אדם ועולם

בכל התנועות שהשתתפו במחקר זה, אחת הסיבות המרכזיות לבחירתם של בוגרי תנועות הנוער להמשיך לתנועת הבוגרים היא הרצון לקחת חלק משמעותי בהגשמה ערכית ובתיקון החברה, העולם והאדם. בחירה זו הינה מודעת והיא נעשית שוב ושוב, בכל שלב של התהליך, מתוך רצון להמשיך בפעילות ערכית ומשמעותית לחברה הישראלית, תוך הבנת מסגרות ההגשמה השונות שמציעה תנועת הבוגרים.

בכיתה ט' בסמינר מד"צים עברתי פעולה שהנושא שלה הוא הגשמה, ערכים והגשמתם, סולם הערכים שלי, ואז החלטתי להיות מדריכה. זאת אומרת זה היה השלב שבו אני הייתי אז בכיתה ט'. בכיתה י"ב אתה מדבר על אותו [דבר] בהקשר אחר ואז יש לך את האפשרויות לפניך שאתה יכול לבחור בהן, וככה זה קצת בכל שלב. יש הכרעה בכל שלב שהבן אדם נמצא בו. בעצם במקום שהוא נמצא בו בחיים שלו. נראה לי שהיופי שגם בחוות ההכשרה וגם בהדרכה הצעירה בכיתה י' וגם בתנועת הבוגרים, יש לך לפניך דימוי של מה אתה יכול לעשות, איפה אתה יכול לממש את הרצונות שלך, ואת מה שאתה מאמין בו ואת מה שאתה... הקשרים החברתיים שיש לך, ואת היכולות שלך. יש

לפניך איזה שהוא מרחב כזה גדול, שבו אתה יכול לבחור, מבין הרבה מאוד אפשרויות. (מאיה, דרור ישראל)

כפי שראינו בפרקים הקודמים, עצם החיים בתנועת בוגרים הם כבר הגשמה הלכה למעשה של עולם, חברה ואדם מתוקנים יותר. העשייה כלפי פנים – בתוך תנועת הבוגרים ותנועת הנוער, וכלפי חוץ – כלפי החברה בה פועלת התנועה, מכוונת ליצירת חברה מתוקנת בהתאם לערכי התנועה. בתנועות הכחולות, תנועות הבוגרים מתמקדות בניסיון להגשים את ערכי התנועות דרך הנהגה והכוונה של תנועות הנוער לצד מעורבות ועשייה חברתית במגוון מסגרות. לעומת זאת בתנועת בני עקיבא, תנועת הבוגרים לא מפעילה את תנועת הנוער כחלק מההגשמה אלא מובילי תנועת הנוער הם שמעצבים ומכוונים את תנועת הבוגרים בהתאם לערכי התנועה. בתנועת האיחוד החקלאי שנמצאת בתהליך הקמת תנועת בוגרים, מתקיים תהליך בירור פנימי ארוך של האופן בו נכון לבוגרי התנועה להגשים את ערכיה. חלק מתהליך זה עוסק גם באחריות הבוגרים על ניהול התנועה. ההבדלים הערכיים בין תנועות הנוער מובילים להבדלים מהותיים בדרכי ההגשמה והעיצוב של תנועת הבוגרים.

האיחוד החקלאי

תנועת הנוער של האיחוד החקלאי מתמודדת עם שאלת עיצוב ההגשמה ובהתאמה אליה עיצוב מבנה תנועת הבוגרים, מתוך הבנה ורצון של הבוגרים ומובילי התנועה ליצור תהליך משמעותי יותר ולהשפיע יותר על המתרחש במדינה.

לפני עשור בערך הבנו שמבחינתנו, מרגישים שיש איזה שהוא רובד שהוא חסר, אנחנו רוצים להעמיק את תהליכי ההגשמה. (...) זה פגש אותנו ביחד בזה שאנחנו רוצים להיות יותר משמעותיים. (...) אם התהליך החינוכי שאתה מעביר בד' עד ח', שכבה צעירה, ואחרי זה שכבה בוגרת ושנת שירות הם תהליכים מסוימים, אז

מן הסתם על אחת כמה וכמה, אם תמשיך עם קבוצה מסוימת לגרעיני נח"ל, ותמשיך איתה לתנועת בוגרים, תעשה איתה עוד מעשים משמעותיים במדינה, אז תוכל להגיע גם לתהליכים וגם לעוצמות וגם לשינויים הרבה הרבה יותר משמעותיים וגדולים. (רון)

התנועה מתקשה לבסס את מבנה תנועת הבוגרים ונתיב ההגשמה שלהם, כדברי רון: "הפערים [ביכולת להקים תנועת בוגרים] הם כמה דברים. אחד זה הגודל [של התנועה], שתיים זה בשלות של תנועה, שלוש זה לדעתי ה... איך אנחנו מוצאים את מתכונת החיים הנכונה לנו, שהיא שונה".

האיחוד החקלאי נמצאת כבר כמה שנים בתהליך בחירת יעד ההגשמה ודמותה של תנועת הבוגרים. תהליך זה חיוני כדי לגבש את מהות ההגשמה והתיקון שיובילו את אורח החיים והמשימות בהן תעסוק תנועת הבוגרים והוא יכול לקחת זמן רב. אל מול עיני האיחוד החקלאי עומדת הדוגמה של תנועות הבוגרים הכחולות אשר חבריהן חיים בשותפות כלכלית, לעיתים תוך בחירה לחיות בצמצום ובצניעות בתחומים מסוימים כדי להשקיע בתחומים אחרים (למשל לחיות יחד במרחב קטן ולחסוך לשם פעילות חינוכית או תרבותית בה רוצים להשקיע), בהתאם לערכי הסוציאליזם של תנועותיהם. צורת חיים זו מאפשרת לבוגרים להתפנות ולעסוק במשימות רבות ומגוונות בחברה הישראלית. אולם ערכי השותפות הכלכלית, הסוציאליסטית, אינם חלק מתפיסת העולם הערכית של האיחוד החקלאי.

אני חושב שאחד הדברים שתנועות הבוגרים, בטח של הכחולות, הצליחו לייצר זה גם המבנה, נקרא לזה הכלכלי שלהם. יש פה יתרון מאוד ברור. אני מדבר גם על ההיבט של מבנה ההפעלה, העובדה הזאת שאנחנו לא סוציאליסטיים בחינוך המקורי שלנו. ואני

חושב שאנחנו עוד לא מצאנו את המתווה, גם הכלכלי, לתנועת הבוגרים שלנו. אני אגיד על התנועות הכחולות, שזה הרבה יותר ברור להם ושקוף להם איך זה נראה. (...) הם חיים בתפיסה של שליחות ושל משימה, ואפשר לייצר על זה איזה שהוא... נקרא לזה תשלום שהוא שונה. ויש להם את ההצדקה האידאולוגית המאוד ברורה לזה. ואנחנו לא שם. כל תהליך ההתחנכות שלנו לאורך השנים הוא לא נמצא על שיתופיות וסוציאליזם, בשונה מהתנועות האלה לדוגמה, וסביב זה אתה צריך לבנות תנועת בוגרים שמותאמת אליך. ומותאמת נקרא לזה לאתגרים של החברה הישראלית היום ולמה שהבוגרים רוצים. (רון)

תפיסת העולם הערכית הסוציאליסטית-חלוצית של התנועות הכחולות משפיעה גם על אורח החיים של תנועות הבוגרים וגם על נכונותן לעסוק במשימות בחברה הישראלית אף שהתגמול הכלכלי אינו גבוה. הבחירה באורח חיים שיתופי מאפשרת לחברי תנועות הבוגרים הכחולות להתמקד במשימות חברתיות וחינוכיות ולקדם את תיקון העולם והאדם, במקום להיות עסוקים בשאלות של פרנסה וקריירה. פער זה בין תפיסת העולם הערכית של תנועת הנוער של האיחוד החקלאי ובין ההתייחסות של התנועה אל קיבוצי המחנכים של תנועות הבוגרים הכחולות כדוגמה להגשמה הראויה בתנועת הבוגרים, משמעו שהאיחוד החקלאי חייבת לבנות מודל חדש לתנועת הבוגרים שלה. ללא שותפות כלכלית ותחושה של חלוציות שמלווה את מילוי המשימות בחברה הישראלית, לא ניתן להקים קיבוצי מחנכים.

אנחנו לא מצאנו את המודל הנכון לשיתוף, ליצירת מרחב חיים נכון לבוגרים שהוא לא סוציאליסטי. אותן שאלות פוגשות אותנו שוב ושוב אל מול הרעיון של תנועת הבוגרים. ממה נתפרנס? איך נחיה? יש לנו שלושה פערים בולטים מול התנועות הכחולות. הראשון הוא הגודל של התנועה, השני הוא החזון המאוד ברור

שלהן מה זה יעד הגשמה, והשלישי, האיזון הזה בין הערכים השיתופיים למודל של תנועת הבוגרים. בשנת שירות ובגרעיני נח"ל שלנו, אז זה מאוד ברור. יש מסגרת ברורה וחזון ברור. אתה יודע למה אתה נכנס ולכמה זמן. לתנועת הבוגרים עוד אין לנו מסגרת וחזון ברורים. (רון)

שנות השירות וגרעיני הנח"ל של תנועת האיחוד החקלאי פועלים לפי הדגם של התנועות הכחולות, אך נראה שדגם זה אינו מתאים לתנועת הבוגרים שלהם. תנועת הבוגרים הינה תנועת חיים והיא צריכה להתאים לעולם הערכי עליו גדלו הבוגרים ולחיים העתידיים אותם רוצים הבוגרים לבנות. "האינדיבידואליות הכלכלית" של האיחוד החקלאי מבוססת על תפיסת העולם ההיסטורית של התנועה המיישבת, ולכן יש עיקרון בתנועת הנוער שמדבר על "טיפוח ופיתוח הפרט וכישרונותיו". זה היה עיקרון חסר תקדים בתקופת החלוצים והקמת המדינה אשר מבטא את הצורך של התנועה לשמור על האיזון בין צרכי הפרט לקבוצה, נותן משקל לפרט ושומר על ערכו.¹² כך שהשאלות על דמותה של תנועת הבוגרים של האיחוד החקלאי אכן מבטאות סוגיות ערכיות משמעותיות בתוך תפיסת העולם התנועתית.

גם המשימות שבחרת התנועה לעשות בחברה הישראלית צריכות לנבוע מתוך תפיסת העולם הערכית ולהתחבר לעולמם של חברי תנועת הבוגרים. כדי שתנועת הבוגרים של האיחוד החקלאי תקום יעדי ההגשמה חייבים להיות ברורים ולהתאים לרצונות של חברי התנועה העתידיים. ייתכן שהמודל של בני עקיבא לתנועת בוגרים, אשר מאפשר לחברי התנועה ללמוד ולהתפרנס בדרכים מגוונות בהתאם לרצונם, יכול להיות מקור השראה טוב לתנועת הבוגרים העתידית של האיחוד החקלאי.

12 תורה לטל יפרח מדר, מזכ"לית לשעבר של תנועת הנוער האיחוד החקלאי, על תובנה חשובה זו.

תנועות הבוגרים הכחולות

האיחוד החקלאי אפשר לנו הצצה לראשית התהליך של גיבוש תנועת הבוגרים, עיצוב ההגשמה והקשיים שבהתאמה בין הערכים לעשייה. לכל תנועות הבוגרים הכחולות חזון ערכי ברור וידוע, בעקבותיו פותחה הגשמה רלוונטית ומגוונת המציעה לבוגרים ולחברה הכללית אלטרנטיבה. חברי תנועות הבוגרים הכחולות מקיימים תהליך קבוע של שיח פנימי העוסק בבירור ושינוי מתמיד גם של החזון וגם של ההתאמה של העשייה לערכי התנועות ומשכללים אותם בהתאם לצרכי החברה ורצונות החברים. בשל הדמיון הערכי בין התנועות יופיעו בקטע זה רק מספר משפטים בודדים מכל תנועה שמציגים יחדיו את התמונה הכוללת של התפיסה הערכית וההגשמה בתנועות הבוגרים הכחולות.

דרור ישראל

חברי דרור ישראל, תנועת הבוגרים של הנוער העובד והלומד, נמצאים כבר מספר עשורים לאחר הגיבוש המחודש של ייעודה של התנועה והקמת תנועת הבוגרים. הם רואים את תנועתם כמציעה אלטרנטיבה ערכית ברורה לבעיות של החברה הישראלית תוך מילוי משימות חיוניות לשם תיקון העולם והאדם. ייעוד התנועה אינו סטטי אלא תהליך קבוע של השתנות והתפתחות, לכן ב-2015 עורכן הייעוד של הנוער העובד והלומד.

[תנועת הבוגרים היא] איזה שהוא יצור מאוד ייחודי בתוך התקופה הזאת, שהיא מצליחה לשמור גם על רלוונטיות וגם על חינוך ערכי וגם להציע איזה שהיא אלטרנטיבה לתרבות השלטת. (תומר)

השומר הצעיר

גם לחברי תנועת הבוגרים של השומר הצעיר ברורה מהות ההגשמה של תנועתם והחזון הערכי עליו מבוססת ההגשמה.

[ייעוד התנועה] זה לחנך את דור המנהיגים הבא של המדינה, של החברה הישראלית, ואני חושבת שזה בא לידי ביטוי גם בתנועות הבוגרים וגם בתנועת הנוער, הסיפור הזה של לגדל מנהיגים, לגדל אנשים שרואים את נקודת המבט של המנהיג ולא את נקודת המבט של המובל, ובתוך זה יש לזה מגוון צורות וטכניקות עבודה. (ליאת)

חשוב להזכיר שזו תנועה ציונית, סוציאליסטית, פמיניסטית וכו'. (לירן)

קבוצות הבחירה של המחנות העולים

אל רשימת הערכים של תנועת הבוגרים של השומר הצעיר מוסיפים חברי קבוצות הבחירה של המחנות העולים את המחויבות המלאה והעמוקה שמלווה את החברות בתנועת בוגרים – שהיא למעשה תנועת חיים.

הוא אמר לי זה החיים שלך. האנשים האחרים שהם יכולים להיות מאוד מרשימים, זה יכול להיות המפעל חיים שלהם במובן של כזה כמו שלאבא שלי יש מפעל חיים שהוא חוקר משהו, אבל בעומק הדבר הזה הוא מרגש אותך, הוא מפעיל אותך, (...) הדברים שאני מדברת עליהם אני מאוד חיה אותם. (...) את מדריכה שעוברת בעצמה תהליך התחנכות כלשהו, שמביא אותך לעשות את הדברים באופן מסוים. (כחל)

החיים בקבוצות הבחירה מציעים שני אופנים לעסוק בהגשמה. הדרך הראשונה היא הבחירה לחיות חיים בוגרים במסגרת תנועת הבוגרים, והשנייה היא הדרישה הבלתי פוסקת מעצמך לקיים את הערכים שאתה מאמין בהם. (נמרוד)

תנועת הבוגרים היא מסגרת חיים המהווה בר-זמנית יעד ההגשמה של

תנועת הנוער ותהליך הגשמה בלתי פוסק של עבודה על העצמי, על הקבוצה והקהילה ובמילוי משימות בחברה הישראלית. המובילים והחברים בתנועות הבוגרים מכירים בכך.

בני עקיבא

תנועת בני עקיבא הקימה את תנועת הבוגרים במטרה מפורשת לשוב ולעסוק בשאלת ההגשמה בחיים הבוגרים של חניכיה. כמו התנועות הכחולות לבני עקיבא היה ברור שצריך להרחיב את נתיב ההגשמה מההתמקדות בהתיישבות לעיסוק במעורבות חברתית. בנוסף מספקת תנועת הבוגרים של בני עקיבא קהילת השתייכות ערכית, משמעותית ודתית לבוגרי התנועה.

[בתחילה] הקימו את המדינה ואת המחתרות ואת הקיבוצים ואת הנח"ל ואת ההיאחזויות... ופה יש איזה שהוא רצון להיות... להחזיר את הדבר הזה ולפתח את מסגרות ההגשמה. (עמוס)

כמו בשאר תנועות הנוער, גם בבני עקיבא תנועת הבוגרים מהווה תהליך העמקה של ההגשמה התנועתית ויצירת אורח חיים בעל משמעות שיהווה אלטרנטיבה בשביל בוגרי התנועה. ניתן לראות ביטוי לכך באופני ההגשמה השונים בהם בוחרת לפעול תנועת הבוגרים. גם בבני עקיבא תנועת הבוגרים היא תנועת חיים.

היעד הוא חיים. היעד הוא לא מסגרת זמנית שנתיים שלוש וללכת. הקהילות של המשפחות שדיברנו עליהן, מהוות דוגמה להצלחה. אבל היעד מבחינתנו, המבחן הוא אם הצלחנו להתחבר כל כך למקום עד כדי שהם נשארים שם, לוקחים תפקידים, וחיים את חייהם שם, וזה קורה. זה קורה לפחות בשלושה ארבעה כפרי סטודנטים, וזה תהליך של ארבע חמש שנים, זה לא הרבה. הם נשארים שם ורוצים לגור שם בשכונות הכי קשות. הכי קשות,

מבחינת פשע, מבחינת הכול, (...) מבחינתנו כפר סטודנטים מצליח כאשר נשאים זוגות צעירים שקונים דירה במקום, (...) הצלחנו בלוד, בקרית משה ברחובות. (יאיר)

בכל זאת נשאר פער בין ערכי תנועת בני עקיבא והגשמתם בשטח. אחד הביטויים לכך הוא המעורבות של תנועת הבוגרים של בני עקיבא רק בפעילות מקומית ולא בהתרחשויות ארציות.

לי חסר עוד משהו בתנועת הבוגרים היום. זאת אומרת אני הייתי מאוד רוצה ש... זה תמיד שאלה כמה, איזה דגל בני עקיבא מרימה. אנחנו לא שותפים למאבקים לאומיים, נקרא לזה ככה. אנחנו עוד לא מספיק, יש לנו חברה סטודנטים, זאת אומרת הם מובילים, יכולים להוביל דברים, אבל הם מאוד מקומיים. (מתניה)

התייחסות זו של מובילי תנועת הבוגרים של בני עקיבא מכוונת אל הדוגמה של תנועות הבוגרים הכחולות, אשר מעורבות בתהליכים חברתיים רחבי היקף שמתרחשים בישראל. חלק מפער זה נובע מההבדל בין תפיסת העולם הסוציאל-דמוקרטית של התנועות הכחולות לתפיסת העולם הקפיטליסטית של תנועת בני עקיבא, אשר מתיישבת בצורה נוחה יותר עם התפיסה של הממשל בישראל.

בסוף החיים האידאולוגיים שלנו, בציונות הדתית נקרא לזה, מעודדים יציאה ללימודים ורכישת מגוון מקצועות. יש מצב קפיטליסטי, השוק החופשי והוא לא זר לבני עקיבא. אנחנו נמצאים בו. (...) אני לא צריך, אני לא יכול לנצח את השוק החופשי. זה לא ילך, אנחנו נפסיד, אנחנו נהיה משהו צינורי ולא משהו שמצליח לייצר שינוי בחברה. אני צריך רופאים ואני צריך מהנדסים ואני צריך מורים ואני צריך (...) עמלי כפיים. ואני צריך שכולם יהיו משימתיים, ולכן אני לא אמנע מהם ללמוד איפה

שהם רוצים, מה שהם רוצים, מתי שהם רוצים. אני אדע להיות איתם שם, לגבש אותם כקבוצה ולהגיד להם כאן מייצרים את החיים האידיאליסטיים הבאים. (יאיר)

גרעיני המשפחות, הקומונות וקיבוצי המחנכים המשימתיים, מציעים כולם חיים אלטרנטיביים, מלאי משמעות, הגשמה ועשייה חברתית לחברי תנועות הבוגרים החיים בהם. כדי שתנועות הבוגרים יצליחו להיות תנועות חיים ולהגשים את ערכיהן, הן חייבות להיות תנועות שהבוגרים מזדהים איתן וחשים תחושת משמעות ושייכות עמוקה. תנועות חיים אמורות להכיל חברה רב-גילית, ואכן מנעד הגיל בתנועות הבוגרים הולך ומתרחב.

בהגשמה המסורתית גרעיני הנח"ל של בוגרי התנועות נקראו להצטרף לקיבוצים כדי "להזרים דם חדש וצעיר" או להקים נקודות חדשות באזורים בפריפריה הגאוגרפית הזקוקים לכך. כיום נקראים חברי תנועות הבוגרים להזרים דם חדש בנקודות בפריפריה החברתית. בעבר חברי הגרעינים הגיעו לקיבוצים כדי להצטרף ולהרחיב מעגל חברתי קיים בעל דפוסי התנהלות ושיתוף כלכלי קבועים ומוסדרים. בניגוד לתפקידם בהגשמה הקלסית, היום חברי תנועות הבוגרים מביאים איתם דרכי הגשמה חדשות להוצאתם לפועל של הערכים המנחים אותם.

ההתיישבות בתנועות הבוגרים

כפי שראינו, ההצטרפות אל תנועות הבוגרים הכחולות מתרחשת ברובה מיד לאחר הצבא, ואל תנועת הבוגרים של בני עקיבא עם תחילת תקופת הלימודים הגבוהים במקרה של כפרי הסטודנטים, או לאחר הנישואין במקרה של גרעיני המשפחות. מדרך הטבע החברים שבוחרים לחיות בתנועות הבוגרים הולכים ומתבגרים עם השנים וכעת החברים המבוגרים ביותר בתנועות השונות כבר

נושקים לגיל 50. במקביל להתבגרות יש צמיחה דמוגרפית טבעית מסוימת דרך בני זוג שמצטרפים לתנועה, אולם מרב ההתרחבות היא דרך הצטרפות של שכבות גיל צעירות יותר.

החברים בתנועות הכחולות חיים בקיבוצי מחנכים בערים ובפריפריה. ההצטרפות לקיבוץ או הקמתו נעשית על ידי קבוצה שמורכבת מחברי גרעיני נח"ל משוחררים, זאת אומרת לפי שכבת הגיל. חברי תנועות הבוגרים הכחולות בוחרים כיום את המיקום הגאוגרפי בו יחיו על פי המשימות החברתיות והחינוכיות אותן הם ממלאים, כאשר כל שכבת גיל בוחרת לעצמה לאן תלך, על פי המשימה אותה ברצונה לבצע. הרבה פעמים חברי השכבה יבחרו להתיישב במקום בו היו בפרק המשימה בנח"ל, כדי להמשיך את המשימה בה עסקו בתקופה זו. בחלק מהמקרים השותפות הכלכלית והחברתית כלל לא תהיה עם חברי תנועה אחרים באותו מיקום גאוגרפי, אלא עם בני שכבת הגיל המפוזרים במשימות שונות במרחבי ישראל. המשימות בהן יבחרו החברים משתנות במהלך חייהם בתנועות הבוגרים. הרבה מעיסוקם של חברי תנועות הבוגרים הכחולות מתמקד בתנועות הנוער, אולם ככל שהגיל עולה פחות חברים ממלאים משימות בתנועה.

בשלב זה, בשל טריותה של התופעה, רוב קיבוצי המחנכים אינם רב־דוריים, אך זוהי תופעה זמנית מכיוון שהחברים מתבגרים ומקימים משפחות ומספר הילדים עולה. כפי שנראה בהמשך הפרק, המעורבות של חברי תנועות הבוגרים בתנועת הנוער ובאופני הגשמה נוספים היא תלוית גיל, וכך יוצא שיש קיבוצים שמאוד מעורבים בתנועת הנוער ואחרים שעסוקים במפעלים נוספים של תנועת הבוגרים.

מיקומם של הכפרים של בני עקיבא נקבע על ידי מובילי התנועה בתיאום עם מוסדות ההשכלה הגבוהה באזור והרשויות המקומיות. הכפרים מכילים שכבות גיל מעטות שכן הם מאוכלסים בסטודנטים.

חלק מהסטודנטים בוחרים להקים משפחה ולהתגורר בקרבת כפר הסטודנטים בגרעין משפחות. בגרעיני המשפחות מנעד הגילים צר בשלב זה, אולם ייתכן שבהמשך יתפתחו לקהילות רב-דוריות.

קבוצות הבחירה של המחנות העולים

בשלב זה, בקיבוצי המחנכים של קבוצות הבחירה של המחנות העולים חיים החברים בעיקר לפי שכבות הגיל איתן הצטרפו לקבוצת הבוגרים. כל קבוצה חדשה שמשתחררת מהצבא בוחרת, תוך התייעצות עם התנועה, היכן להתיישב. הקבוצות בונות "מעגלי שותפות", שמורכבים מכמה קומונות הממוקמות באזורים שונים בארץ. השותפות במעגל תהיה כלכלית, חברתית ומשימתית, אולם המגורים יכולים להיות במרחק רב זה מזה. מעגל שותפות לרוב יהיו מורכב משלוש שכבות גיל קרובות. בנוסף קיימים בתנועה שני קיבוצי מחנכים גדולים ומבוגרים יותר, משעול בנוף הגליל ונערן בבקעה. קיבוצים אלו מורכבים מיותר שכבות גיל, החברים בהם בגיל 30 עד 50 ורובם בעלי משפחות. בעשור האחרון משעול ונערן לא מקבלים שכבות צעירות שלמות, מתוך רצון לשמר את תפיסת העולם ואורח החיים הייחודי של הקיבוץ מצד אחד ולאפשר לשכבות הצעירות לבחור ולגבש לעצמן תפיסת עולם ואורח חיים משלהן מצד שני. כיום רק מעטים מהחברים במשעול ונערן ממלאים משימות בתנועת הנוער.

אנחנו 65 מבוגרים מנערן, והיום... המספר [של העובדים בתנועת הנוער] הלך וקטן משמעותית, נגיד בתפקידי ריכוז המטה יש בין חמישה לשמונה, ויש גם מדריכי גרעין, שמדריכים שכבות במסלול. בעצם נראה לי שכבר אין [בנערן] חבר'ה שמדריכים גרעינים בנח"ל. (נמרוד)

דוגמאות לחיי מעגלים נוספים בקבוצות הבחירה של המחנות העולים הם מעגל "שושנה" ומעגל "ארץ". בראשון לציון נמצא

מעגל השותפות "שושנה", בו חיים כ-38 חברים בתחילת שנות ה-30 שלהם. המעגל מורכב משלוש שכבות גיל. בעבר חברי "שושנה" מילאו משימות באזורים שונים בישראל והתגוררו בקומונות מרוחקות מאוד זו מזו, אולם בהמשך בחרו לעבור להתגורר יחד. כחצי מהם ממלאים משימות בתנועת הנוער. מעגל "ארץ" מורכב מקבוצות יותר צעירות שממלאות משימות במגדל העמק, בבתי ים ובאילת ובהן כמעט כל החברים ממלאים משימות בתנועת הנוער.

אני מניח שאנחנו בראשון לציון קרובים ל... סביב החמישים אחוז [שממלאים משימות בתנועת הנוער], סדר גודל. פחות מהחבורה שיותר צעירה מאיתנו, במגדל העמק, שם האחוז הוא כמעט מאה. (ניר)

דרור ישראל

לדרור ישראל קיבוצים עירוניים בכל הארץ ושני קיבוצים כפריים בצפון. בקיבוצים הכפריים חיות קבוצות של בני 30 עד 50, חלקם עם ילדים. סביר להניח שבשנים הקרובות יצטרפו שוב גרעינים צעירים לקיבוצים אלו. מבוגרי התנועה בני 35 ומעלה חיים בקומונות במקומות נוספים, למשל תל אביב, רחובות, ראשון לציון, חיפה, באר שבע, מצפה רמון ועוד. השותפות החברתית והכלכלית של שכבות הגיל השונות המתגוררות בקיבוץ כלשהו לא תהיה בהכרח עם הקבוצות שמתגוררות איתן באותו קיבוץ או בניין, אלא עם שכבת גילם בנקודות השונות בארץ. שותפות מסוג זה מכונה "התאגדות". בהמשך, אם יבחרו בכך חברי ההתאגדות, הם יחליטו להיות קיבוץ של קבוצות בפזורה גאוגרפית. לדוגמה, "קיבוץ ראשית" מורכב מכ-200 חברים משכבות הגיל של בני 37 – 38. חברי הקיבוץ מתגוררים בבניינים וקיבוצים של דרור ישראל במצפה רמון, באר שבע, שכונת הדר בחיפה, קיבוץ רביד וראשון לציון. החלטות כלכליות יומיומיות מתקבלות ברמת הקבוצה או המשפחה והחלטות בנוגע להוצאות משמעותיות יותר נערכות ברמת ההתאגדות (למשל

רכישת מכונית לקבוצה). בצורה דומה קיימת התאגדות שחבריה מתגוררים בטבריה, ברכיד ובעכו.

חברי כל התאגדות בוחרים את מקום מגוריהם לפי המשימות אותן לקחו על עצמם. חברי התאגדויות יכולים לבחור למלא משימה לאורך כמה שנים. לעיתים קרובות אלו יהיו משימות שהתחילו בזמן פרק המשימה שעשו בגרעין הנח"ל, ולכן לאחר השחרור מצה"ל הם יבחרו לחזור לגור באותו יישוב. לעיתים חברי התאגדות אחת יזמינו התאגדויות צעירות יותר להצטרף אליהם למשימה. חברים מההתאגדות הצעירה יעברו להתגורר באותו מיקום גאוגרפי או בסמוך לו, אך השותפות הכלכלית והחברתית שלהם תמשיך להיות עם ההתאגדות שלהם. בהמשך יכולים חברי ההתאגדות לבחור לעבור לחיות במיקום אחר, אם מטעמים חברתיים – של רצון לחיים משותפים וקירבה פיזית לחברי ההתאגדות שלהם, או מסיבה משימתית או ערכית – כגון הרצון במודל לאורח חיים שיתופי יותר או פחות.

השומר הצעיר

קיבוצי המחנכים של השומר הצעיר הם רב-גיליים מתוך עיקרון ומורכבים מראש ממספר שכבות גיל. אבל לעיתים אותה שכבת גיל תהיה מפוזרת בשתיים או שלוש נקודות שונות ברחבי הארץ לפי הצרכים של התנועה והמשימות שחברי השכבה רוצים למלא. גם בשומר הצעיר הרבה פעמים בוחרים חברי תנועת הבוגרים לחזור להתגורר במקומות בהם עשו את פרק המשימה בנח"ל, כדי להמשיך את המשימות. השיתוף הכלכלי והחברתי לרוב יהיה עם החברים באותו "מעגל חיים", זאת אומרת עם השכבות איתן מתגוררים וגם עם חברי אותה שכבה שמתגוררים בקומונות במקומות שונים. בשנת 2020 עברו מספר קומונות של השומר הצעיר להתגורר יחד ביישוב חריש.

הקיבוץ הוא רב-גילי. תמיד הקיבוצים הם כאלה. הקיבוץ שלנו יש בו שש שכבות, שכבות גיל. חצי מהקיבוץ גר ברחובות וחצי

גר בגבעת חביבה ועוד קצת בחריש, ובשנה הבאה כולם עוברים לחריש. (לירן)

בנוגע למילוי משימות בתנועת הנוער, שתיים ממשותפות קבוצת המיקוד של השומר הצעיר היו בנות 26. בשכבת הגיל שלהן כמעט כל הגרעין ממלא משימות בתנועת הנוער. בשכבות המבוגרות יותר עוסקים במשימות שונות ומגוונות.

בני עקיבא

כדומה להגשמה המסורתית בה גרעיני נח"ל של התנועות נשלחו לקיבוצים, כך כפרי הנוער וגרעיני המשפחות של תנועת הבוגרים של בני עקיבא ממוקמים בהתאם למשימות הלאומיות שמזהים המובילים של התנועה. מוסדות לימוד ויישובים פונים אל תנועת בני עקיבא בבקשה להקים בסמוך כפר סטודנטים או לשלוח גרעין משפחות. בניגוד למעונות סטודנטים הכפרים לא בהכרח סמוכים למוסד לימודי מסוים ולא מכילים סטודנטים רק ממוסד אחד. מיקום הכפר נקבע בהתאם לצורך של הקהילה המקומית ולא לנוחות הסטודנטים.

הכפר הוא לא לפי מוסד לימודים אלא הוא ממוקם בדרך כלל בשכונה מסוימת בפריפריה הגאוגרפית, לדוגמה יש לנו כמה כפרים בלוד, אז מטבע הדברים רוב הסטודנטים שם הם סטודנטים שלומדים בבר אילן, באריאל, ובתל אביב. זאת אומרת באיזה שהם מוסדות שהם במרכז הארץ. אבל אין קשר בין הקמפוס לבין הכפר. (קבצי)

לכפרי הסטודנטים מיקום קבוע, אולם רוב החברים נותרים בהם רק לתקופת הלימודים, חלקם מתחתנים ובוחרים להמשיך להתגורר בסמוך לכפר, להקים או להצטרף לגרעין משפחות ולהמשיך במשימה. אצל גרעיני המשפחות המטרה היא שהיישוב יהפוך ליישוב קבע ושהם ירכשו בו דירות. חברי תנועת הבוגרים של בני

עקיבא לא מקיימים ביניהם שיתוף כלכלי אבל חיים יחדיו. בנוסף לחברים שמתגוררים בכפרי הסטודנטים וגרעיני המשפחות, התנועה יוצרת קהילה של בוגרים שמקיימת שיתוף תרבותי, אשר יכול לעודד בוגרים נוספים להצטרף. להתיישבות מקום ערכי משמעותי בתפיסת העולם הערכית של תנועת בני עקיבא ולכן חברי תנועת הבוגרים מעורבים בחיזוק יישובים בפריפריה הגאוגרפית של ישראל וייתכן שבעתיד יקימו יישוב חדש.

אני חושב שתנועת הבוגרים של בני עקיבא צריכה גם לקחת את עוגן ההתיישבות ולשים אותו על השולחן. (...) התיישבות קלאסית. בנגב, בגליל. (...) יש חבר'ה היום בציונות הדתית שמשימת חייהם היא להקים התיישבות. והם רוצים להקים התיישבות, (...) הוא לא מקים את זה ביו"ש, שיקים את זה בנגב. בנגב יש יותר מקום מאשר בגליל. (...) התחלנו איזה שהן חשיבות ומפגשים וסיורי שטח גם בנגב וגם בבקעת הירדן בכל מיני מקומות כדי להיות שותפים שם. (יאיר)

הגרעין ההתיישבותי יהיה גם משימתי, חינוכי, בדומה לקיבוצי המחנכים של התנועות הכחולות, כדברי מתניה: "מדברים על גרעין התיישבותי, זאת אומרת קשורים ברווחה, בחינוך, משימתי כמו שגרעין ש"ש עושה".

כיום המדינה ממעטת בהקמת יישובים חדשים ולכן בינתיים מחזקת תנועת הבוגרים של בני עקיבא יישובים בפריפריה הזקוקים לתגבור החוסן החברתי והכלכלי.

יש לנו קהילה דומה בערד. קהילה שהצליחה להביא תוך שלוש שנים 25 משפחות לערד. זוגות צעירים, חלקם לא כל כך צעירים, עברו לערד בזכות הקהילה הזאת. מבחינתנו זאת הייתה הצלחה, עכשיו הליווי הקהילתי שלהם או המשימתיות שלהם מול גור,

מול המועצה, מול הרשות מול הכול, אבל זה נטו התיישבות נגב וגליל. זאת אומרת הוא מרגיש שהוא חלק מהתיישבות בנגב. הוא מרגיש שהוא הצליח להקים קהילה במקום שהייתה בו הגירה שלילית, והוא הצליח להביא 25 משפחות. (מתניה)

נושא ההתיישבות, שאינו רלוונטי לתנועות הנוער בהגשמה החדשה, הינו נושא חשוב במיוחד לתנועות הבוגרים כאשר חברות בהן משפחות הזקוקות למגורי קבע ולחינוך מסודר לילדים.

האיחוד החקלאי

נושאי ההתיישבות המשותפת והשיתוף הכלכלי מהווים שאלות מרכזיות בניסיון של האיחוד החקלאי לבנות תנועת בוגרים. ניצני תנועת הבוגרים של האיחוד החקלאי כבר מקיימים שיתוף חברתי ותרבותי, אולם ההתיישבות כקבוצה בשיתוף כלכלי מורכבת וזקוקה להתאמה לתפיסת העולם הערכית של התנועה, אשר מתנגדת לכפייה של ערכות הדדית אך מאמינה בכוחה של האגודה והקואופרטיב כמנוף להגדלת הרווחים של החברים. לכאורה הצעד הטבעי של בוגרי התנועה יהיה לחזור להתגורר יחד במושבים, או להקים מושב חדש, וכך להקים קהילה עם שיתוף חברתי ותרבותי, ושיתוף כלכלי מוגבל. אולם מדינת ישראל כבר אינה עוסקת כמעט בהקמת יישובים חדשים ומחירי הקרקעות והבתים במושבים מאמירים משנה לשנה ומקשים על יישום רעיון זה.

התפתחות תואמת גיל – משפחה, ילדים, לימודים, בחירת מקצוע

בני עקיבא

תנועת הבוגרים של בני עקיבא, בשל הפער הכרונולוגי בינה לתנועת הנוער והתמיכה הרעיונית בבחירת מסלול חיים עצמאי של כל

חבר, בנויה מראש בצורה שמאפשרת לחברים בה ללמוד במגוון מסלולים ולעסוק במקצועות אותם רכשו. בכפרי הסטודנטים של בני עקיבא הסטודנטים מקבלים מלגה תמורת מעורבות חברתית וכן ליווי של רכזות ורכזים שעובדים בתנועת הבוגרים.

[ב]כפר סטודנטים. יש להם מפגש פעם בשבוע, יש להם שבת פעם בחודש, יש להם ארבע שעות התנדבות בשבוע, יש להם פרויקטים שהם מחזיקים, בדרך כלל זה מועדוניות רווחה, מועדוניות חינוך, מרכזי נוער, דברים כאלה. (...) כל השכונות שלנו בפריפריה, אנחנו בסוציו אקונומי חמש ומטה, בכל השכונות כמעט. (קבצי).

הקהילות של גרעיני המשפחות מקבלות ליווי והנחיה כדי להתמודד עם האתגרים שבפיתוח קהילה בפריפריה הגאוגרפית והחברתית של ישראל, לצד תמיכה פיזית וכלכלית מסוימת.

בניגוד לכפרים שכל חבר בכפר הוא מחויב בהתנדבות והוא מקבל גם מלגה מאיתנו, בסדר? אז גרעיני משפחות זה יותר משהו רעיוני. היום אנחנו עובדים בעיקר עם בעלי התפקידים בגרעינים, בעיקר עם הרכזים. זאת אומרת חברי הגרעין הם לא מחויבים רשמית לאף אחד ולשום דבר, הם אנשים שבאו לגור שם, אבל הם בוודאי מחויבים לרעיון. ואנחנו אלה שמלווים גם פיזית וכלכלית, אבל בעיקר רעיונית, בבירור סוגיות, בשאלה של איך להשתלב נכון במקום. הרבה סוגיות שעולות, כבר בגילים יותר מבוגרים, גם שאלות של חינוך ילדים, של דיור (...) ושל חיבור למקום ושותפות עם המקום ולא איזה משהו שהוא מסתגר ומתבדל. (עמוס)

השפעתם של גרעיני המשפחות על היישובים בהם הם חיים מתבטאת במגוון תחומי חיים, כגון מעורבות בוועדי בתי ספר, הקמת גני

ילדים, מעורבות בוועדי בתים, עבודה מול עיריות ויצירת אירועים פתוחים לקהילת היישוב.

זה כבר לעבוד עם משפחות, זה אנשים שגם עובדים ומתפרנסים, אנשים שמגדלים ילדים, זה כבר שלב אחר, אבל זה כן אנשים שעשו את הבחירה לבוא לגור בקרית ים או מגדל העמק, ולא בגבעת שמואל או פתח תקווה. בסדר? זה אנשים שאם זה לא היה חשוב להם, הם לא היו עושים את הבחירה הזאת, ובוודאי שכל הזמן הם באיזה שהוא בירור של **חזון** ושל איך אנחנו פועלים נכון בעיר ומשתלבים נכון בעיר, ומשפיעים עליה. כן, של **תיקון**, בהחלט זה משהו שקיים. אני גם אגיד שגרעיני המשפחות, גם אם העצימות קצת יותר נמוכה, כי הם בשלב אחר בחיים ומצד שני זה אנשים שלא באו לשנה שנתיים, זה אנשים שבאים לחיות, הרבה אנשים שכבר קונים בתים ומשתקעים במקומות שהם באים. זאת אומרת גם אם יהיה יותר קשה לספור כמה שעות הם עושים להתנדבות בזה, אבל הם... ברגע שהם נטועים שם, אז הם משמעותיים במקום. אז הם נכנסים לוועד השכונה, או לוועד ההורים של הגן או של בית ספר, אז הם כבר מנסים לקדם ולפתוח עוד חוגים ועוד פרויקטים. זאת אומרת דרך ההשתלבות יש הרבה מאוד עשייה. (עמוס)

התהליך אותו עוברים חברי תנועת הבוגרים של בני עקיבא מאוד פתוח וגמיש. תנועת הבוגרים, שהינה אגף בתנועת הנוער, שולחת רכזים ורכזות להדריך בגרעינים ובכפרי הסטודנטים. חברי התנועה רוב הזמן עסוקים בחיי היום יום שלהם – לימודים, עבודה וכדומה, אולם נפגשים בצורה קבועה לפעילויות של תנועת הבוגרים.

הרכזת בבאר שבע היא חלק מבני עקיבא, היא מגיעה להשתלמויות פה, יש לה חבורת רכזים בווטסאפ, היא בני עקיבא. המשפחות

עצמן הן... יש כמה משפחות ותיקות שהיו יותר עם בני עקיבא, ויש כמה משפחות צעירות שמצטרפות כל שנה. היום יום שלהן הוא בעצם פעם בשבועיים ישיבת גרעין, שאליה מגיעים נציגים מהמשפחות, מה עושים, איך עושים, לקראת חגים, לקראת דברים, ובעצם יש משימות קבועות שהם עושים אותן. יש להם מרכז הורים וילדים שהם מפעילים בשכונה, שני מרכזים כאלה, יש להם עבודות מול העירייה על הגן, זה העבודות הרגילות של קהילה משימתית. (מתניה)

התנועות הכחולות

המסלול של תנועות הבוגרים הכחולות יותר מובנה, עם ריבוי משימות תנועיות (עבודות),¹³ ולחברים המעוניינים בכך יש לימודי תואר ראשון בהוראה במסלולי לימוד שנכנים במיוחד בשביל חברי התנועות. כרגע מסלול הלימודים הייחודי של רוב חברי תנועות הבוגרים הוא במרכז בובר במכללת בית ברל, בעבר היה מסלול ייעודי שכזה גם בסמינר הקיבוצים.

המסלול המובנה של תנועות הבוגרים הכחולות מתאים מאוד לצעירים וצעירות רווקים החיים עם קבוצה של בני גילם, לומדים ועובדים יחד. "זה להישאר ער בלילה קצת, דברים לדעתי מהממים, דברים... עלי אני אומר, הדברים הכי יפים שהיו לי בגילים האלה", כדברי טל, דרור ישראל. עם ההתבגרות, ההתמחות המקצועית וחיי המשפחה, חברי תנועות הבוגרים הכחולות, כמו חברי תנועות הבוגרים של בני עקיבא, יוצרים התאמה של המשימות שלהם בחברה הישראלית לאורחות החיים המשתנים שלהם.

פתיחות תעסוקתית – ריבוי אופני הגשמה

בגילים הצעירים יותר, שנות העשרים והשלשים המוקדמות, רוב חברי תנועות הבוגרים הכחולות עוסקים במשימות בתוך תנועת

הנוער. עם ההתבגרות יש רצון של חברי תנועות הבוגרים לעסוק במגוון רחב יותר של משימות בחברה הישראלית ולגוון את הדרכים בהן הם מגשימים את הערכים של התנועה.

מסיבות ערכיות בעיקר, הרבה מהמשימות של כל תנועות הבוגרים ממוקדות בחינוך במגוון רחב מאוד של דרכים, הכוללות בין השאר את הפעלת תנועת הנוער, הקמת בתי ספר, חינוך מבוגרים ועוד. עם השנים ובהתאם לערכיהן ולשינויים שמתחוללים בחברה הישראלית, מוצאות תנועות הבוגרים עוד דרכים לקדם את תיקון העולם והאדם.

האיחוד החקלאי

בתנועת האיחוד החקלאי עוסקים רבות בשיח על עיצוב אופני הגשמה מגוונים שיתאימו לערכי התנועה מחד ולאורחות החיים של חברי תנועת הבוגרים מאידך. בתנועה הבינו שהעיסוק הבלעדי בחינוך לא מתאים לבוגרי תנועתם.

היו לנו שיחות על האם אנחנו בכלל מגדירים שהעבודה, שהחיים הבוגרים זה בכלל רק חינוך. זו הייתה שאלה מאוד גדולה, שדרך אגב בשיחות, בכל השיחות שהנושא עלה, הכרענו שלא. (רון)

האמונה של האיחוד החקלאי בדרך הקפיטליסטית של הגשמה מקצועית אישית מכתובה שהתנועה תעודד את חבריה לצאת ללימודים ולתעסוקה בכל תחום שירצו כדי להגשים את ייעודם, אולם מצד שני, מתוך היכרות עם ההיסטוריה והמתרחש בתנועות הבוגרים הקיימות, שהתחילו כתנועות סגורות יחסית ועם הזמן וההתבגרות של חבריהן נפתחו, יש טענה שייתכן ותנועת הבוגרים צריכה להתחיל מאפיק הגשמה אחד.

יש לנו דילמה... יכול להיות שבשביל ההקמה הראשונית של תנועות הבוגרים צריך קצת לסגור את האפשרויות שעומדות

בפני הבוגרים. אלו לא הכרעות תנועתיות קיימות אלא חלק מהמחשבות שעולות בשיחות המשותפות שלנו. יכול להיות שצריך בשלב מסוים להתמקד וכן [לבחור רק באפיק הגשמה אחד] כדי לייצר את הקבוצות הראשונות, ואז לפתוח את זה קצת יותר לעוד אפיקי הגשמה. כל מי שהוביל את התהליך של הקמת תנועת הבוגרים כל השנים, נמצא בעמדה שההגשמה לא צריכה להיות סגורה לאפיק הגשמה אחד רק דרך חינוך. אנחנו חושבים שאפשר לתרום למדינה בכל מיני היבטים. אבל הלכה למעשה, מהצד השני, הניסיון לשמור על פתיחות ועל ריבוי אפיקי הגשמה לא תרם לנו לניסיונות להקים את תנועת הבוגרים. (רון)

בתנועת הבוגרים של בני עקיבא, שגם היא מאמינה בהגשמה אישית קפיטליסטית מבחינת לימודים ותעסוקה, העיסוק של חברי תנועות הבוגרים אינו מתמקד בחינוך בלבד.

בני עקיבא

המשימתיות של חברי תנועת הבוגרים של בני עקיבא באה לידי ביטוי פחות בזמן עבודתם המקצועית ויותר בפעילותם הקהילתית כתושבים בעיר ובשכונה ובבחירה המודעת שלהם להיות מעורבים בכמה שיותר קהילות ופעילויות ביישוב בו הם חיים.

הם גרים בשכונה במרחב מסוים של עשר דקות, רבע שעה הליכה אחד מהשני. אבל באזור הזה יש ארבעה חמישה בתי כנסת. הם לא מתמקדים סביב בית כנסת, המטרה היא לא לקחת בית כנסת אחד ולהתמקד, כי אז אתה הופך את הבית כנסת בעצם לקהילה שלך ובזה סיימת את כל המשימתיות, ככה לדעתנו. אתה מתפזר, אתה גר במקומות שונים, אתה לא גר במתחם אחד, זה שונה מתנועות בוגרים אחרות. אתה לא מקים מתחמים. בשום גרעין שלנו אין מתחמים, אף אחד. לא

בסטודנטים ולא בקהילות. אתה רוצה להתפזר כמה שיותר בשכונה, אתה רוצה להיות מוועד הקהילה, מוועד השכונה מול העירייה, אתה רוצה להתפזר כמה שיותר. עכשיו יש מקומות שבהם זה נוח שזה אותו בית כנסת, כי בסוף יש בית כנסת אחד מרכזי. יכול להיות. באר שבע למשל זה דוגמה מצוינת, שיש בית כנסת מרכזי, ובכל זאת הם מתפללים במקומות שונים. עכשיו אתה שואל אותי אם זו הייתה החלטה? התשובה היא לא. זאת לא הייתה החלטה עקרונית שאנחנו הגדרנו להם, והם לא הגדירו גם לעצמם. אבל הטבעיות, אמרה שאנחנו רוצים להכיר כמה שיותר אנשים בשכונה. אז אחת היא ועד בית באיזה מגדל של עשר קומות, והשנייה היא בוועד ההורים של הגן, והשלישית היא בבית ספר. זה התפזר כל כך טוב, שבאמת הפעילות שם היא מטורפת. גם בחירום אגב, הם מתפקדים שם ברמות מטורפות. גם מול העירייה. אני אגיד לך משהו כזה, אם תכיר את ש. פעם אחת, היא יכולה לדפוק על הדלת אצל ראש העיר ויכניסו אותה מיד. היא לא מחכה לפגישות ולא כלום, היא מרימה אליו טלפון אישית. לא רק כי הוא כזה נחמד לכולם, אלא כי הוא מעריך מאוד את הקהילה המקומית שם. הוא הבין את השוני שלהם ומה קורה בשכונה שם בעקבות הקהילה שהגיעה. (מתניה)

תנועת הבוגרים עם תפיסת העולם הקפיטליסטית של בני עקיבא בוחרת להתפזר בעיר ולאפשר לכל חבר וחברה ללמוד ולעבוד במקצועות שונים. לעומתם הערכים הסוציאליסטיים של חברי תנועות הבוגרים הכחולות מתבטאים גם בבחירה באורח חיים שיתופי, המתבטא במגורים משותפים בקומונות או בקיבוצים עירוניים וביצירת משימות משותפות בחברה הישראלית. לכן חברי תנועות הבוגרים הכחולות מעצבים ובוחרים יחד כיצד לגוון את אופני ההגשמה ולייצר משימות חדשות בחברה הישראלית, שיתאימו לרצונותיהם וצרכיהם ויאפשרו להם להמשיך יחד בתנועה גם כשמשימה בתנועת הנוער כבר לא מתאימה להם.

דרור ישראל

התחושה הכי חשובה שלי יש בחיים ביחס לדרור ישראל, זה שאני יודע שוואלה, יכול להיות שאני שנה, שנתיים, שלוש, יכול להיות שאני אסיים את תפקידי בנוער העובד, ואני אוכל לעשות מה שאני רוצה. אני אבחר אפיק שהוא יהיה חשוב, שהוא יהיה מוסכם, שיכול להיות אפיק חברתי ואני אלך איתו. אני אתחבר למשהו [למשימה אחרת]. זאת אומרת זה שיש רגע לאן (...) ללכת, זה שיש עוד איזה שהיא סביבה [אפיקי הגשמה] לדבר הזה, זה דבר נורא נורא משמעותי. [כשאעזוב את המשימה בתנועת הנוער] אני לא מאבד פה איזה משהו כזה שלא יחזור לעולם. אני חושב שזה דבר מאוד חשוב לבוגרים. (טל)

ריבוי אפיקי ההגשמה חיוני, כדי לאפשר לכל הבוגרים למצוא את מקומם בתנועת הבוגרים גם כשהם מתבגרים ומתפתחים. העקרונות והערכים שמתווים את דרכה של תנועת הנוער, מעצבים גם את אופני ההגשמה בתנועת הבוגרים. ככל שיותר חברים מצטרפים לתנועת הבוגרים יש צורך ביותר משימות ואפיקי הגשמה.

השומר הצעיר

מאז הקמתה, בתנועת הבוגרים של השומר הצעיר היה צורך בעוד משימות לבוגרים מלבד ריכוז והדרכה בתנועת הנוער.

העשייה של תנועת הבוגרים גדלה. ושני המהלכים האלה, במובן של העשייה של תנועת הבוגרים, כלומר עוד ועוד מפעלים חינוכיים כאילו (...) עוד ועוד דברים שתנועת הבוגרים לוקחים עליהם אחריות בחברה הישראלית, פלוס ככל שתנועת הבוגרים גדלה, אז גם נדרש עוד ועוד. (גל)

בשומר הצעיר, ובכל התנועות הכחולות, חברי תנועות הבוגרים

הם אלו שמפעילים את תנועתם ולפיכך חלק מהמשימות הן בעצם משימות ניהול ומנהלה.

ככל שמסתעפת תנועת הבוגרים, יש יותר תפקידים שקשורים בניהול תנועת הבוגרים פשוט. לא רק ריכוז תנועת הבוגרים [אלא] כל הכלכלה של תנועת הבוגרים, כל התעסקות ב... אנחנו ארגון בפני עצמו, אז התעסקות מול משרדי ממשלה ותקציבים ותמיכות. (גל)

תנועת הבוגרים של השומר הצעיר מגדירה את עצמה כתנועת מחנכים ובהתאם לכך רוב המשימות שחברי התנועה בוחרים ומעצבים הן בתחום החינוך, גם אם המשימה כלל לא נוגעת לתנועת הנוער.

אנחנו תנועת מחנכים, ויש בה עוד כל מיני תפקידים. יש לנו ייעוד, אנחנו עושים אותו. רוב המשימות שלנו זה משימות חינוך, זה גם מעצב מאוד את מהי תנועת הבוגרים בהקשר הזה, ואנשים יכולים לא לפגוש בכלל את תנועת הנוער. (לירן)

מבחינת משימות חינוכיות, בימים אלא מפעילה השומר הצעיר בית ספר חדש ביישוב חריש, מרכז סמינרים למדריכים בתחום החינוך הבלתי פורמלי, את מרכז הסמינרים בגבעת חביבה ועוד (מתוך אתר התנועה). אולם חברי תנועת הבוגרים בוחרים גם לעסוק במשימות שאינן מוגדרות כחינוך אלא נוגעות בסוגיות של זכויות עובדים וזכויות אדם בחברה הישראלית, כגון הקמה של קואופרטיב של מנקות ערביות ומרכזים לצדק חברתי שעוסקים בסוגיות של מאבקים למען איכות הסביבה, העסקה הוגנת וצמצום פערים (מתוך אתר התנועה).

אנחנו לא בקטע של לגדר גבולות ולהגיד מה כן ומה לא, זה שאלה של מה התנועה בוחרת להשקיע בו ולהקים אותו. אז

אנחנו מחזיקים את המרכז סמינרים של גבעת חביבה, (...)
[המשימות הן] בהכרח בהקשר לשומר הצעיר ויש משימות שהן
לא חינוכיות. (לירן)

קבוצות הבחירה של המחנות העולים

בתנועת הבוגרים של המחנות העולים מצאו החברים מגוון אפיקי
הגשמה, וכל גרעין חדש שהצטרף לתנועת הבוגרים בוחר את הדרך
הנכונה לו.

כל שכבה שמתחררת מהצבא ושואלת באיזה אופן נגשים,
להבנתי היא בונה קומה נוספת במה זה תנועת הבוגרים. (...) כל
הזמן התשובות של באיזה אופן מגשימים בתנועת הבוגרים הוא
דבר שמתפתח. גם כי אני ממשיכה בגיל שלושים לשאול שאלות,
ולחדד את האופן שבעיני האם נכון [לפעול]. (...) כלומר אז גם
פה יש אנשים שעושים עוד כל מיני דברים, אז בשאלה של האם
קיבוץ שושנה צריך לפתוח בית ספר, לעבוד בחקלאות, להדריך
בפנימייה, לעסוק באיגודי עובדים או לקחת אחריות על תפקידים
בתנועת הנוער, יש כל הזמן מתח חיובי (בעיני) של מה נכון
לעשות, ובטח שיש פערים מאוד גדולים בין קיבוץ ארץ ששחף
בו, לקיבוץ שושנה שאני בו, לקיבוץ משעול שהדס בו, ושבהקשר
הזה אני לא חושבת שתנועת הנוער מתכנסת לנקודה אחת של
מה היא הגשמה ואין פה מקום להרבה אנשים, אלא שלהיפך,
בחיים הבוגרים כל הזמן נשאלת השאלה מהי הגשמה? ותנועת
הנוער היא אחד מני כאלו... המרחב של החברה הישראלית
שאנחנו רוצים לשנות בו, והמרחב של החיים הפרטיים שאנחנו
רוצים להשתנות בהם, ושיש תשובות מאוד שונות, בחוויה של
יש תשובות כל הזמן מאוד מתפתחות, והאתגר הוא להישאר
תנועת בוגרים אחת, שבה קיבוץ שושנה שמגשים באופן אחד
וקיבוץ משעול שמגשים באופן אחר. (כחל)

אחד הסממנים הייחודיים של קבוצות הבחירה של המחנות העולים הוא הבחירה של כל חבר תנועה, כל גרעין וכל קיבוץ את אפיקי ההגשמה בהם יעסקו. בתוך אותה קבוצה יהיו פעמים רבות חברים שבחורים לעסוק במטלות שונות – מהוראה בבתי ספר, מסגרות בלתי פורמליות לנוער בהדרה ועד הפעלת תנועת הנוער. אולם המשותף לכל המשימות הוא ההשתייכות לאותה תנועה ותיקון החברה הישראלית, במעגלים מקומיים או במעגליים ארציים.

אנחנו עסוקים מאוד בלפתח את הלך הרוח הזה, שלהיות גם קיבוץ וגם תנועה, שהתנועה הזאת עושה גם דברים מקומיים בנצרת עילית וגם דברים ארציים בתנועת נוער המחנות העולים, כאילו... ושהם כולם היו בני, כולם משימות של מחנות העולים. (נמרוד)

קיום אפיקי הגשמה רבים מאפיין מאוד את השלב בו נמצאות היום כל תנועות הבוגרים. ממקום שבו רוב חברי תנועות הבוגרים הכחולות עסקו אך ורק בתנועת הנוער, עם התבגרות התנועות החברים ככולן מוצאים תחומי עשייה שמאפשרים להם להמשיך ולהתפתח כאינדיבידואלים וכתנועות המובילות תיקון בחברה הישראלית. ריבוי אפיקי ההגשמה ותחומי התעסוקה מאפשר לחברי תנועות הבוגרים להשתנות ולהתפתח בתוך התנועה ואף מאפשר לחברים חדשים למצוא את מקומם בתנועה ולהצטרף אליה, גם אם לא היו בתנועת הנוער או במסלול ההגשמה השלם – שנת שירות, גרעין נח"ל ולאחריו הצטרפות לתנועת הבוגרים.

תנועה פתוחה – מצטרפים ופורשים בכל שלב

בני עקיבא

תנועת הבוגרים של בני עקיבא מתאפיינת בפתיחות בקבלת חברים. עקרונותיה של התנועה מעודדים קבלה של מגוון רחב של חברים

מכלל החברה הישראלית הציונית (אתר התנועה). בצורה מכוונת ומוצהרת יש פתיחות רבה בתנאי הקבלה לכפרי הסטודנטים ולגרעיני המשפחות. ההצטרפות לתנועת הבוגרים של בני עקיבא פתוחה לכול.

אין פה איזה מסלול אחד מתמשך. זאת אומרת זה לא שהם היו בתנועה, ואז שינשנים ואז שירתו ביחד בצבא ואז החליטו ביחד להיות כגרעין, אלא קוראים לזה תנועת הבוגרים אבל בפועל זה חבר'ה שמגיעים אלינו כבר אחרי שהם הרבה שנים לא היו אצלנו, חלקם באמת כאלה שהם בכלל לא בוגרי התנועה שלנו. זאת אומרת זה איזה שהן מסגרות הגשמה שיש להן זיקה בעיקר נקרא לזה רעיונית לתנועת בני עקיבא. (עמוס).

החברים שבוחרים להצטרף לכפרי הסטודנטים ולגרעיני המשפחות מכירים את אופי תנועת בני עקיבא ובוחרים להיות חלק ממנה, מערכיה ומדרכה, מתוך ידיעה שיוכלו לשמור על זהותם הייחודית תוך שייכות לתנועת הבוגרים.

מי שבא מעזרא ומאריאל נקרא לזה ככה, או מהצופים הדתיים, בסדר? שזה הספקטרום, שני הקצוות, הוא יודע שהוא בא לבני עקיבא. (...) כשאתה אומר בני עקיבא, ברור מאליו מה האופי של הקהילה. תלך לקהילה שלנו בבאר שבע, אם תראה את הקהילה שם, אני לא בטוח שתזהה מי דתי ומי לא דתי. (...) אנחנו רוצים שבוגרי בני עקיבא על כל הרצף הדתי יהיו שותפים למשימה הזאת של הקמת קהילות משימתיות. זאת אומרת הקהילה שלנו בבאר שבע היום היא קהילה על הרצף הדתי המאוד רחב, והיא קהילה משימתית שעושה שם עשייה מטורפת. (מתניה)

הקהילות בתנועת הבוגרים של בני עקיבא מגוונות מתוך החלטה עקרונית של מובילי התנועה. הן קהילות המכילות מגוון של צעירים וצעירות יהודים וציונים שבחרו לחיות יחדיו תחת ערכי תנועת

בני עקיבא כדי להתמקד במשימה של תיקון האדם ותיקון העולם בחברה הישראלית.

להגיד שהקהילות שונות, גם בתכנים זה נכון, קהילות שונות. בדגשים שלהן, בעשייה שלהן, אפילו ברצף מה שקראנו, הדתי שלהן והכול. אנחנו לא מתערבים בזה. זאת אומרת שוב, זה כמו קהילה של בני עקיבא. (יאיר)

הקהילה לא מתמקדת בבית כנסת או בקידוש של אחרי. היא מתמקדת במשימתיות ובגרעין ובמוסדות של הקהילה. (מתניה)

התנועות הכחולות

כשל הרצף הכרונולוגי בין תנועת הנוער לתנועת הבוגרים רוב חברי תנועות הבוגרים הכחולות הם בוגרי תנועות הנוער. אולם גם לתנועות אלו מצטרפים חברים שלא היו בתנועת הנוער או לא עברו את מסלול ההגשמה, ובחרים מתוך תחושה של שותפות בדרך ואמונה באפיקי ההגשמה להצטרף לתנועות הבוגרים. דוגמה לכך היא קיבוץ פלך שיושב בעבר על ידי בוגרי השומר הצעיר ומאז השתנתה רמת ההשתייכות והקירבה שלו לתנועת הבוגרים. כמו בתנועת הבוגרים של בני עקיבא, גם במקרה זה אין דרישה מצד הקיבוץ שהנקלטים יהיו קשורים לתנועת השומר הצעיר או בוגרים של תנועת נוער כלשהי, קליטת המשפחות היא על בסיס חיבור שלהן עם ערכי הקהילה, ורצונן להיות מעורבות במשימות למען החברה הישראלית. לצד פתיחות זו בקבלה לקיבוץ, ממשיכים חבריו לעסוק ולקדם משימות של תנועות הבוגרים שאינן קשורות לתנועת הנוער. בצורה מוגבלת יותר גם לדרור ישראל ולקבוצות הבחירה של המחנות העולים מצטרפים חברים על סמך הזדהות רעיונית וערכית והשתייכות חברית לתנועות הבוגרים.

יש אנשים שמצטרפים לתנועת הבוגרים שלא צמחו בנוער העובד והלומד, זה נראה לי דבר חשוב, העובדה שכל הזמן אפשר להצטרף. (טל, דרור ישראל)

דרך נוספת בה באה לידי ביטוי הפתיחות של תנועות הבוגרים הכחולות מתבטאת בכך שהבחירה להשתייך לתנועת בוגרים היא למעשה בלתי פוסקת, כאשר בכל שלב במסלול ההגשמה יש חברים שבחרים לעזוב ולהמשיך את דרכם מחוץ לתנועה. הבחירה של חברי תנועות הבוגרים להמשיך ולחיות בתנועה נעשית כל יום וכל שנה מחדש.

אני חושב שיש הרבה מאוד בוגרי הנוער העובד שהיום הם בהרבה מאוד מקומות, התלבטו האם להמשיך בתנועת הבוגרים. אני יכול להעיד על עצמי, בוודאי בין גיל עשרים לשלושים, אני לא חושב שהייתה שנה שאמרתי לעצמי וואלה, זהו, מעכשיו אלו כל החיים שלי. אצל אף צעיר זה לא עובד ככה. נשארתי ואמרתי טוב יאללה, אני ממשיך. כי זה התאים וזה היה לי נכון והייתה לי הזדמנות. (טל, דרור ישראל)

רבים מבוגרי תנועות הנוער, מכל התנועות, מעורבים בעשייה חברתית ובחרים בכוונה במקצועות שמשפיעים על החברה בישראל בדרך שתתאים לערכים עליהם חונכו בתנועות. ההגשמה החדשה כפי שהיא באה לידי ביטוי בכל תנועות הבוגרים היא כולית (Holistic), מכיוון שמשמעותה חברות בתנועת חיים המקיפה רבדים רבים בחיי הפרט. זו בחירה שאינה מתאימה לכל אדם, וכדי לאפשר לעוד אנשים ליהנות ממרכיבים שיתופיים וקהילתיים תנועות הנוער ותנועות הבוגרים, המודעות לכך, עוסקות בפיתוח של אופני הגשמה נוספים. דרכי הגשמה אלו יתאימו גם לאנשים שלא גדלו בתנועה, או לבוגרי תנועה שאינם מעוניינים להיות חברים בתנועת חיים.

הגשמה חדשה מחוץ לתנועות הבוגרים

מאז הקמת תנועת הבוגרים יצרה בני עקיבא קהילה חברתית ותרבותית לבוגריה. קהילה זו מאפשרת לבוגרים להתחבר לעולם ההגשמה והמעורבות החברתית אך לא מספקת בשלב זה דרכים להגשמה מעבר לחברות בתנועת הבוגרים.

תנועות הבוגרים הכחולות מייצרות פעילויות למעגלים חברתיים ותרבותיים של בוגרי תנועות ושל פעילים חברתיים שאינם בוגרי תנועות נוער, אך התנועות לא עוסקות בתחזוקת קשריהם עם מעגלים אלה וביצירת קהילה קבועה של בוגרים שאינם חברים בתנועת הבוגרים.

השומר הצעיר

תנועת הבוגרים של השומר הצעיר, מפתחת בשנים האחרונות מסלולי הגשמה שמיועדים לציבור הרחב. אלו אופני הגשמה חינוכיים חדשים של תנועת השומר הצעיר אשר אינם מכוונים להיות פרק במסלול ההגשמה שמוביל לחברות בתנועת הבוגרים.

יש מכינה על שם חביבה רייך, מכינה שבוגרי השומר הצעיר מפעילים. עכשיו ממש, השנה לפי דעתי, התחילו לחשוב מה עושים עם בוגרי המכינה, בוגרים של שנים א' וב' שעכשיו משתחררים ובאיזה אופן הם רוצים לייצר להם איזה שהיא קהילה, כדי שהם יוכלו להמשיך להיות באיזה שהוא אופן קהילה, ולא רק עשיתם שנת מכינה וזהו ביי. אני חושבת שזה יכול להיות איזה שהוא אב טיפוס למשהו שאולי אח"כ גם בתנועת הנוער נחשוב אותו. זה מחוץ לתנועת הנוער, אבל תנועת הבוגרים משחקת ברעיון הזה, אז אני חושבת שזה יחזור אלינו לחשיבה. והדבר השני זה המרכזים לצדק חברתי. אלו מרכזים שתנועות הבוגרים מפעילה, שהם מרכזים של בוגרים, של אנשים מבוגרים לעשייה (...) פוליטית, או מעורבות אקטיבית, מקומית. אני

חושבת שגם ככל שזה יגדל ויתפתח אז גם יכול להיות שאנחנו נצליח לחבר לזה חניכים שלנו שלא מצאו את עצמם בתוך תנועת הבוגרים במובן של חיים בשיתוף או עבודה בחינוך. (גל)

תהליך זה של הקמת מסלולי הגשמה חלקיים או חלופיים לחברות בתנועת הבוגרים אינו תהליך מוסדר ומודע, אלא התרחשויות ושיחות שקורות מתוך ההתמודדויות של תנועות הבוגרים עם המתרחש בשדה מול חניכיהן ובוגרי התנועה. שיחות אלו חיוניות בדרך לעצב מסלולי הגשמה שיתאימו להרבה מחניכי תנועות הנוער.

יש חניכים שלנו שהסיפור הזה של לחיות בשיתוף הוא לא מתאים להם, ואז מה קורה איתם? האם בסוף י"ב אנחנו אומרים להם ביי, או שאנחנו רוצים לנסות לחשוב על משהו אחר שקורה. וביחס לזה אני חושבת שאין לנו איזה שהיא תשובה מאורגנת. אני חושבת שיש שני דברים שהיום הם במצב התחלתי [המכינה והמרכזים לצדק חברתי]. (...) זאת לא איזושהי שיחה שהייתה או איזה שהוא מהלך מחשבתי עמוק יותר. זה איך שאני רואה את המציאות היום. באופן מובהק, חניכים שלא מצליחים להתחבר לזה, מפסיקים להיות חניכים בשומר הצעיר. (גל)

יש לנו שיחה חינוכית על זה. אנחנו לא חושבים שיש אנשים שמתאימים או לא מתאימים במובן של שחור ולבן. יש תהליכים חינוכיים שחניכים עושים, אם הם לא מתמסרים לדבר הזה, זה לא רק כי הם לא מתאימים. (ליאת)

אבל את גם לא נותנת להם אלטרנטיבה. כאילו לא את, התנועה לא נותנת להם אלטרנטיבה. הם אומרים או זה, או כלום, ואז זאת שאלה. (גל)

אני חושב שיש אלטרנטיבות, השאלה מה רוצים. יכול לבוא לעשות משימה גם בלי תנועות הבוגרים. (לירן)

כל תנועות הבוגרים מקבלות ומכירות בכך שחיי השיתוף והמשימתיות בתנועות הבוגרים לא מתאימים לכל החניכים, אך שההתחנכות בתנועות הנוער מעצבת בוגר ערכי שתורם למדינה. חלק ממסיימי תנועות הנוער שבחרים לא להצטרף לתנועות הבוגרים ממשיכים להגשים את ערכי התנועות במגוון דרכים. חלקם גם ממשיך כשותפים לדרך של חברי תנועות הבוגרים מבלי להיות בתוך המסגרת התנועתית.

באופן לא פורמלי אנחנו קוראים לזה מעגל שותפים. (...) יש לנו כמה אפשרויות. האחת, תנועות הבוגרים. השנייה, שותפות יותר רכה שזה יכול להיות או לבוא לעשות משימה בתנועות הנוער, או באחד מהמפעלים האחרים, (...) להיות שותפים בכל מיני מסגרות אחרות שאנחנו מפעילים. זה בסדר, יש מאות חניכים שמסיימים י"ב בתנועה, ועברו תהליך משמעותי בתנועה, והם באופן משמעותי הרבה יותר מתגייסים לשירות צבאי ולשירות משמעותי, נגיד ממי שלא היה בתנועה. הולכים לעשות דברים אחרים. (לירן, השומר הצעיר)

רובם המכריע עובדים סוציאליים, מורים, מתעסקים במגזר השלישי, בכל מיני עמותות ודברים כאלה. באמת, בשמונים אחוז מהאנשים האלה. (גל, השומר הצעיר)

כפי שראינו בפרק זה תנועות הבוגרים עוסקות בניסיון להציע אלטרנטיבה ולתקן את חוליי החברה הישראלית. לשם כך בוחרים חבריהן ליצור חלופה למסלול החיים המצופה מבני גילם ולחיות בקהילות ייעוד משימתיות בכל רחבי החברה הישראלית. מאז היווסדן, הדרך המרכזית של תנועות הבוגרים לחולל שינוי בחברה

היא דרך תנועות הנוער (הרחבה על כך בפרקים הבאים), אולם כל תנועות הבוגרים מצאו דרכים נוספות למעורבות חברתית וחינוכית משמעותית בחברה הישראלית. נראה שלתהליכי ההבשלה וההתפתחות של תנועות הבוגרים ולאורגניות של צמיחתן מתנועות הנוער יש השפעה על מרחבי העשייה והבחירה שלהן ועל מעורבות חבריהן בתנועות הנוער שבהן בגרו.

פרק 5. ההשפעה ההדדית בין תנועות הנוער ותנועות הבוגרים

כפי שראינו בפרקים הקודמים, בשלוש התנועות הכחולות הייתה מגמה ארגונית דומה. במשך שנים רבות התנועה הקיבוצית שלחה חברי קיבוצים למלא תפקידי מפתח בתנועות. כאשר נקלעה התנועה הקיבוצית לקשיים כלכליים בשנות השמונים והתשעים של המאה העשרים והוציאה את בעלי התפקידים מטעמה, נותר חלל ארגוני בתנועות שהיה צורך דחוף למלא. בוגרי התנועות שחיו מחוץ לקיבוצים והיו בחוות ההכשרה התגייסו למלא תפקידים אלו. האידאולוגיה שלמדו בתנועת הנוער הובילה את הבוגרים לעצב מחדש את המבנה הארגוני של התנועות ואת התפקידים בהן, אולם בכל אחת מהתנועות התרחש התהליך בקצב אחר ובצורה אחרת. הקמת תנועות הבוגרים השפיעה אף היא על המבנה הארגוני של תנועות הנוער הכחולות, מהיקפי החניכים ועד ייעוד התנועה. לצד מילוי התפקידים, הקמת תנועות הבוגרים הביאה גם להתפתחות ולשינויים במבנה הפנימי של חלק מהתנועות. שינויים אלו נובעים מיחסי הגומלין ומההדדיות המתקיימת בין תנועת הנוער ותנועת הבוגרים.

המשמעות ההדדית שמעניקות תנועת הנוער ותנועת הבוגרים זו לזו

תנועות הבוגרים מייחסות משמעות רבה להפעלת תנועת הנוער, שנתפסת כאחד מאופני ההגשמה המרכזיים של חזון תנועת הבוגרים לתיקון האדם והחברה בישראל. ייחודה של תנועת הנוער מתבטא בהיקף הפעילות הגדול ובאפשרות לעסוק בחינוך לערכי התנועה בצורה הישירה ביותר (האס, 2009). במקביל, עצם הקיום של תנועת הבוגרים מכניס פן נוסף ומשמעוטי ביותר לתנועת הנוער, בכך שהוא מאפשר לחניכים לראות את ערכי התנועה באים לכדי מימוש בחיי הבוגרים באופן מאורגן ובמסגרת שיתופית תנועתית, כאורח חיים קבוע ולא כשלב שעובר (למשל שנת השירות). כך מהווה תנועת הבוגרים מודל לחיקוי והשראה לחניכי תנועת הנוער. בעקבות הקמת תנועות הבוגרים התחדשה משמעות המילה הגשמה והיא חזרה להיות מטבע לשון שימושית בכל תנועות הנוער הקיימות בארץ, גם באלו שאין להן תנועת בוגרים (אבן, 2021). דוגמת ההגשמה בתנועות הבוגרים החייתה את השיח הערכי בכל תנועות הנוער והיא מתווה ומסמנת את הכיוון הראוי להגשמה בחיים הבוגרים, כאשר כל תנועת נוער מתארת את ההגשמה לפי ערכיה ותפיסת עולמה הייחודית.

האיחוד החקלאי

בתנועה מודעים לחשיבות תנועת הבוגרים מבחינת מתן משמעות לתנועת הנוער. הקמת גרעיני הנח"ל בתנועה נעשתה מתוך רצון להתקרב ליעד זה.

[הנח"ל הוא] צינור די משמעוטי של חלק מהתנועות לתנועות בוגרים. סביב זה הקמנו גם אצלנו מסלול של יציאה לגרעיני נח"ל, אני חושב שזה דבר שהוא מאוד חשוב, בין אם זה יהיה תנועות הבוגרים ובין אם זה יהיה בכלל, כי זה עוד אפיק עשייה

חינוכית משמעותית שלא היה אצלנו בתנועה וקיבל איזה שהוא ממד [עמוק יותר]. (רון)

בני עקיבא

קיומה של תנועת הבוגרים בבני עקיבא מעניק משמעות ומשפיע על הנעשה בתנועת הנוער, כדברי המרואיינים.

גם אם ביום יום ההשפעה [קטנה] (...) זה שינה את השיח בתוך תנועת הנוער. לפעמים אנחנו יכולים למצוא שיכול להיות לנו באותו מקום גם סניף וגם איזה שהיא מסגרת הגשמה, וגם כפר סטודנטים ואולי הם לא לגמרי יודעים אחד על השני, או שיודעים אחד על השני שהם כאלה אבל לא יודעים לעבוד ביחד. אבל, בשיח ובהתכוונות, מעצם זה שיש לבני עקיבא אופק הגשמה, ובעצם מקום שאליו אנחנו מכוונים והאמירה שהיום עיקר ההגשמה הציונית או המעשה הציוני הוא פחות בלהקים יישובים ולהתגייס למחתרות, אלא במשימה חברתית, זה מאוד משפיע ומחלחל על מסגרות ההגשמה הצעירות שיש לתנועה. (עמוס)

גם בתנועות הנוער הכחולות, קיומן של תנועות הבוגרים העניק משמעות מחודשת לעשייה בתנועת הנוער.

התנועות הכחולות

תנועות הבוגרים הכחולות קיימות ומפעילות את תנועות הנוער מזה כ-30 שנה, כך שתפיסת העולם של ההגשמה החדשה מבוססת היטב בתוך תנועות הנוער.

בעומק הדברים זה שיש רוב מכריע של בוגרים שגדלו בתנועה בצורה כזאת או אחרת, ומגשימים בחייהם הבוגרים ומפעילים את תנועת הנוער, זה בהכרח משפיע על התכנים, זה בהכרח

משפיע על השפה של תנועת הנוער. לצורך העניין, לפני חידוש ההגשמה, לא ברור לי מה היה מקום השפה, הביטוי "הגשמה בתנועות המחנות העולים". זה היה כשאני הייתי בן 14, אני לא יודע [מה היה אז], אבל ברור לי שיש קשר בין משמעות המילה הגשמה עבורי, לבין משמעות המושג הגשמה בתנועת הנוער, ואני אומר [זאת] בתור רכז הגשמה. (...) כשלומדים את ההיסטוריה של התנועה הזאת, מי שהקים אותה כתב מה הוא עשה, והוא כתב את זה גם כמובן באור שהוא רצה להציג את זה, אבל הוא כתב שזאת תנועה, ששמה לעצמה את ההגשמה בתור המודל הנשאף, ולשם התנועה הזאת הלכה, וזאת תנועת נוער... צריך להגיד, תנועת נוער היא תנועה שיש לה כיוון. יכול להיות שאיפה שהוא בשנות השמונים המושג הגשמה היה אולי אחר, אולי מטושטש, ואני חושב שכשיש תנועת בוגרים אז זה לוקח את התנועה לכיוון שלה, זאת אומרת תנועת מחנות העולים היום היא תנועה שיש לה אפיק הגשמה של תנועת בוגרים. גם אם זה לא התוכן ששולט בתהליכים החינוכיים שמובילים בכיתה ד', וגם לא בכיתה י'. (הדס, קבוצות הבחירה)

למרות שתנועת הבוגרים מהווה דוגמה לחיקוי, המסלול מתנועת הנוער לתנועת הבוגרים מאפשר חופש בחירה לחניכים. חשוב להדגיש שכל תנועות הבוגרים מתייחסות אל תנועות הנוער כמשימה לאומית וערכית משמעותית וחשובה שעומדת בפני עצמה.

שאלת ההגשמה

בתנועות נוער רבות ההגשמה הקלסית באה לידי ביטוי בחיים שיתופיים ומשימתיים בהתיישבות העובדת דרך הקמה והשלמה של קיבוצים. עם חידוש ההגשמה עבר המוקד לתיקון החברה בישראל דרך מגוון משימות של מעורבות חינוכית וחברתית, כאשר החשובה בהן מבחינת התנועות הכחולות היא הנהגת תנועת הנוער. כחלק מהתהליך המתמשך שיצרה ההגשמה החדשה עוסקות תנועות

הנוער ותנועות הבוגרים כל הזמן בשאלת דיוק הדרכים השונות בהן חניכי התנועה יכולים להגשים את ערכי התנועה. הקמתן של תנועות הבוגרים סיפקה לתנועות הנוער נתיב הגשמה מרכזי, שבמובנים רבים נתן תוקף והכניס כיוון חדש לשיחות הערכיות שהתנהלו עם החניכים.

בני עקיבא

קיומה של תנועת הבוגרים אפשר לתנועת בני עקיבא לחדש את השיח על ההגשמה והחיים הערכיים, בשכבת הגיל בה הבוגרים מעצבים ובוחרים את מסלול חייהם. זו הזדמנות לגייס צעירים ולשלב בחיי השגרה שלהם משמעות ועשייה חברתית.

בסוף כשאתה רוצה שאנשים יהיו אידיאליסטים בחיים שלהם ויסתכלו יותר מאשר על הבועה שלהם, זה דורש לצאת מהאני ולהסתכל על החברה מסביב. זה שדיברת על זה בגיל הנוער, זה סבבה, לעיתים זה משפיע. אבל לפעמים במרוץ החיים, אם אתה לא חותם את החיים האידאולוגיים ככה, את העיצוב האישיותי, אז הבוגר שוכח את זה. בחברה הישראלית החותם האישיותי של הבן אדם קורה בגיל 24, 25, 26, בתקופה שהשיח האידאולוגי כבר לא קיים. לכן החברה הישראלית מפסידה כל שנה אלפי חבר'ה שמספיק שתזכיר להם בקטנה את חוויית התנועה בגיל 18, הם יהיו שם כל החיים. (יאיר)

הנוער העובד והלומד

בתנועת הנוער העובד והלומד קיומה של תנועת הבוגרים מאפשר לחניכים להמשיך בפעילות הגשמה משותפת.

אומרים הגשמה, זו מילה נורא גדולה וזה יכול להישמע נורא פומפוזי. אבל בסוף חבורה, קבוצה ב־"ב, בסדר? שהם עם אש בעיניים ורוצים לשנות את העולם (וזה דבר מקסים ומדהים

שתנועות הנוער יודעות להוציא מעצמן, אני חושב שכל תנועות הנוער), חניכים כאלה, שיש לזה את הערך המוסף הזה. החבורה הזאת מוכנה לשאלה: מה זאת הגשמה? הם רוצים להמשיך, הם לא רוצים להתפרק וללכת הביתה כשנגמרת י"ב. (טל)

כבר מהשכבה הצעירה תנועת הנוער מחנכת לתפיסת עולם ערכית. ערכים אלו מוצגים לחניכים במגוון גדול של דרכים בפעולות התנועה בהן הם לוקחים חלק במשך השנים.

[בנוגע ל] חוות הכשרה או שנת שירות, שזה דברים שגם המדריכים מציעים לחניכים שלהם. בסופו של דבר חניך יכול לצאת או לא לצאת, אבל גם היציאה לחוות הכשרה, יש בתוכה הרבה מאוד ערכים שאתה מתחנך לאורם בתנועה. אם אני אקח נגיד את הציונות, בסדר? זה לא משהו שאני רק אתחנך אליו כשאני אצא לחוות ההכשרה. גם כשאני בכיתה ז' יש לי את מחנה ההעפלה, כשאני מדברת על ההעפלה לארץ, אז אני מתחנכת לציונות. כאילו זה חלק מההתחנכות. ובסופו של דבר אני עם כל סל הערכים צריכה לקבל החלטה, האם אני רוצה להמשיך, או רוצה לקחת את סל הערכים שלי וללכת איתם למקום אחר. (הדר)

תנועת הנוער העובד והלומד בנתה מסלול שמזמין את החניכים להצטרף להגשמה, בצורה המתאימה לגילם ולשלב שהם נמצאים בו בפעילות התנועית.

יש תהליך שנקרא לקראת גרעין. קבוצה שבקן מדברים איתה על זה, מזמינים אותה לזה, פוגשים את הגרעין, פוגשים קבוצות ממקומות אחרים. יש בתוך זה גם את התהליך של הנח"ל, ובתוך זה מי שמחליט שמתאים לו ממשיך לשנת שירות ומי שלא, יש המון חבר'ה שהולכים לשנות שירות אחרות, ויש חבר'ה

שגם לא הולכים בכלל וזה על הכיפאק. (...) אבל אף אחד לא לוקח את החניך ב"ב ואומר לו תשמע, בוא, אתה צריך ללכת לתנועות הבוגרים. אין חיה כזאת. השיחה על תנועות הבוגרים היא הרבה יותר בהמשך, אחרי הצבא, (...) כי יוצאים פה מנקודת הנחה שיש פה מסלול, ובאמת כמו שאמרתי כל אחד כאילו יורד מהרכבת בכל תחנה שהוא רוצה. תחליט ללכת לחוות הכשרה, אחלה. אתה הולך עם הגרעין לנח"ל, על הכיפאק. השתחררת, יש סמינר כניסה לנוער העובד, סמינר כניסה לתנועות הבוגרים (אגב גם הסמינר קורה לא על ההתחלה, אלא בהמשך השנה), מזמינים אותך. אתה רוצה? בוא, ברוך הבא. (טל)

ההזמנה להגשמה בשלבים השונים מתבססת על תחושת השייכות וההזדהות עם תנועת הנוער, כאשר דמותו של המדריך, החבר בתנועת הבוגרים, משמשת מקור השראה ועניין.

הפעולה החינוכית המשמעותית ביותר תמיד היא דוגמה אישית, ואתה פוגש את המדריך שלך והוא חבר בתנועות הבוגרים. זה מסקרן אותך, זה מעניין אותך. אם הדמות משמעותית, אתה תוהה על הדרך הזאת. (ברק)

התנועה מייחסת חשיבות לכל אחד מהשלבים בפני עצמו. כאשר כל שלב משמעותי מאוד בעיצוב דמותו של הבוגר.

החווייה הזאת בנח"ל היא גם חוויה מאוד מהותית ומשמעותית בתוך התהליך החינוכי הזה. זה שאני עושה משימה לאומית על מדים, שאני לוחם, זה תקופה מעצבת של כל צעיר וצעירה ישראלים. זו פעולה שקשורה בתנועה, בתוך הנוער העובד והלומד. אין ספק שמרכיב הזהות המשמעותי עד בערך שנתיים אחרי השחרור הוא הנוער העובד, הרבה יותר מאשר תנועות הבוגרים או דרור ישראל. (ברק)

בתור התנועה הראשונה שיצרה את ההגשמה החדשה, את חוות ההכשרה ואת תנועת הבוגרים, הנוער העובד והלומד פיתחה למען חניכיה במשך השנים פעילויות ומסגרות פעולה התואמות את שלבי ההתפתחות השונים של החניך. אולם שאלת ההגשמה והדרך אליה, מהכניסה לתנועת הנוער ועד החבירה האפשרית לתנועת הבוגרים נמצאת בשיח מתמיד בכל התנועות.

המחנות העולים

לדעת רכז ההגשמה של המחנות העולים, ההדרכה של חניכים בוגרים את החניכים הצעירים בתוך תנועת הנוער היא לא הגשמה מלאה. הגשמה מלאה אפשרית רק לאחר סיום תקופת החניכות בתנועת הנוער, עם ההצטרפות לשנת השירות ולאחר מכן.

בתור רכז הגשמה יש לי ויכוח עם רכזת הדרכה, שהיא אומרת לחניכים בואו להגשים במחנות, מחנות התנועה. אם אתה חניך בכיתה י' אתה צריך להדריך, אם אתה בכיתה ט', יש לכל חניך תפקיד ואני מתווכח איתה האם לקרוא לדבר הזה הגשמה או לא. אני נתלה באילנות גבוהים היסטוריים של התנועה, שלאורך השנים קראו להגשמה, יציאה מתנועת הנוער אל ההגשמה, קצת בהקשר של מה שאמרתי אולי גם קודם, המעבר מלגור בבית בורגני ולהיות נוער לומד אל ההגשמה בתור אדם פועל, בתור חלוץ, ובגדול המעבר להגשמה בתנועת הנוער הוא ביציאה לשנת שירות, זה באופן מובהק. מחוץ לבית, מקדיש את חיי למשימת ההדרכה ותנועת הנוער. אני לא חושב שבאמת מדובר במחלוקת, אני חושב שיש כאן ויכוח של עמיתים שברור לי שחניכים שמבצעים תפקידים בתנועת הנוער ואומרים שהם מגשימים במחנה, בעצם מכינים את עצמם לאפשרות של שלב אחר בחיים שבו הם יתמסרו יותר למשימות ההדרכה. אני לא חושב שיש הגשמה אחת שסותרת הגשמה אחרת. זה למיטב הבנתי בתוך תנועת הנוער. (הדס)

בתנועת הבוגרים של המחנות העולים, אופן ההגשמה אינו קבוע ומובנה וכל שכבה צריכה לעצב לעצמה את המשימה שלה.

ההזמנה להגשמה היא הזמנה מאוד רחבה. היא לבחור לשאול שאלות על החיים שלך, ולהיות אדם ריבון שמעצב אותם, ולא להתגלגל רק לתכתיבי החברה. אני לא חושבת שהיא הזמנה למשבצת מאוד מגודרת ותחומה. ובהקשר הזה לדעתי כל שכבה שמשתחררת מהצבא ושואלת באיזה אופן נגשים, להבנתי היא בונה קומה נוספת במה זה תנועת הבוגרים. ואז התשובה שלי צפה מיד כששאלת את זה, זה שהמתח בעיני הוא לא רוחב היריעה של למה אנחנו מזמינים להגשמה. זה לא שתנועת הנוער מתכנסת לנקודה אחת, אלא שלדעתי המתח קיים דווקא מבחינת תנועת הבוגרים. (כחל)

שאלת אופן ההגשמה נשארת פתוחה במידה מסוימת ומאפשרת לכל שכבה למצוא לעצמה את הדרך להגשים. גישה זו מכניסה לתוך תנועת הבוגרים מתח קבוע ובריא מכיוון שהיא דורשת מהבוגרים הצעירים להבהיר לעצמם את הדרך בה יגשימו ובו בזמן מעסיקה את חברי תנועת הבוגרים, שמרכזים את תנועת הנוער בניסיון לדייק את הערכים ואת הצגת ההגשמה הנאמנה לערכים שלמדו באותה תנועה.

אין איזה חשש כזה או שלא מתנהלים תחת התחושה מה יהיה בתנועת הנוער, איך הדבר הזה יקרין על תנועת הבוגרים ומה יהיה עוד חמש־עשרה שנים, אבל לי זה ברור שהדברים כן מזינים אחד את השני. ברור לי שהפעילות שלנו בתנועת הנוער מזמינה חבר'ה לשאול שאלות על הגשמה ולבחור מה הם רוצים לעשות בהמשך החיים, ושהדבר הזה קורא להם גם להרחיב את העשייה בחברה דרך הפלטפורמה של תנועת הבוגרים ולהיות חלק מזה. לי זה ברור שכחבר בתנועת בוגרים אני חייב להיות עסוק בשאלה הזאת של איך נראית ההזמנה מתנועת הנוער להגשמה. גם ברור

לי שתנועת הבוגרים מצד אחד מאוד מתפתחת ועם השנים הופכת להיות משהו שהוא יותר ויותר בפני עצמו, ופחות נוצר מתנועת הנוער, אבל מצד שני אנחנו גם כל הזמן צריכים להבין איך מתאימים את תנועות הבוגרים הזאת, בטח בשנים הראשונות שבהן חבר'ה מצטרפים אליה, מכיוון שזה מעצב ומשפיע על כל החברים בתנועה. (ניר)

מדברים אלו נראה שבתנועת המחנות העולים חידוש ההגשמה הוא תהליך בלתי פוסק, בו עוסקים גם רכזי תנועת הנוער וגם רוב חברי תנועת הבוגרים.

ההזמנה להגשמה של מסיימי תנועת הנוער, ובראשם המצטרפים לשנות השירות, מבוססת על ההיכרות עם המשימות השונות שמפעילה תנועת הבוגרים. כך לדוגמה חברי תנועת הבוגרים של השומר הצעיר מציעים להצטרף אליהם לשנת שירות בבית הספר החדש שהקימו בחריש.

ההגשמה החדשה וקיומן של תנועות הבוגרים משפיעות על השיח הערכי בתוך תנועות הנוער ובצורה עקיפה גם על יחס הורי החניכים אל תנועות הנוער.

הקשר הארגוני וההשפעה המבנית בין תנועת הנוער ותנועת הבוגרים

ההיכרות של חניכי תנועת הנוער והוריהם עם תנועת הבוגרים רמת ההיכרות של חניכי תנועת הנוער והוריהם עם תנועת הבוגרים שונה מאוד בין תנועה לתנועה. חלק מתנועות הבוגרים הוותיקות יותר קיבלו חשיפה תקשורתית חיובית ושלילית שמשפיעה על יחס ההורים והחניכים כלפיהן, ואצל אחרות תנועת הבוגרים עדיין בשלבי חשיפה לחניכי תנועת הנוער.

בני עקיבא

בין תנועת הבוגרים של בני עקיבא לתנועת הנוער אין קשר ישיר מבחינת גיל החניכים. בנוסף גם אין קשר ישיר בין חברי תנועת הבוגרים של בני עקיבא למתרחש בתנועת הנוער ולכן השפעתם מאוד מצומצמת. משום כך מובילי תנועת הבוגרים מוודאים שהיא תוצג בצורה מסודרת לפני חניכי תנועת הנוער בשלל המסלולים שמובילה התנועה.

שנת שירות, גרעיני שירות לאומי, של"ח וגרעיני נח"ל, זאת אומרת זה ארבע מסגרות שייכות לאגף הגשמה, שכולן גיל שבין י"ב לצבא. זה מאוד משפיע עליהם, ואנחנו גם, בסמינרים שלהם בדרך כלל יבוא מישהו מתנועת הבוגרים לדבר על זה, וזה גם מחלחל עוד יותר אחורה, גם לסניפים, בהחלט. (עמוס)

אולם בשלב זה ההיכרות של החניכים והוריהם עם תנועת הבוגרים מוגבלת ואינה משפיעה על המתרחש בתנועת הנוער. תנועת הבוגרים של בני עקיבא פונה אל החברים הפוטנציאליים בשלבי חיים עצמאיים ובוגרים יותר, לאחר שסיימו את לימודיהם במכינה, בשיבה או באולפנה ואת שירותם הלאומי או הצבאי ובמקרה של גרעיני המשפחות אף לאחר הנישואין. התנהלות זו מוכתבת על ידי אורח החיים הדתי של חניכי התנועה ושונה מהמתרחש בתנועות החילוניות. כמו כן מסלולי החברות בתנועת הבוגרים מעודדים לימודים אקדמיים ופיתוח קריירה, ייתכן שבמקרה זה הלחץ של ההורים בנוגע לעתידם של חברי תנועת הבוגרים יתמקד בעיקר בנוגע למגורים בקהילות בפריפריה החברתית של ישראל.

הרי יש לנו חבר'ה שגרים עכשיו בקרית משה בלוד, ברחובות, וברמות אשכול בלוד. אלו שכונות בעייתיות, צריך להגיד את זה. גם במראה שלהן. אמרה לי בחורה שהגיעה משם, היא התארסה, היא אומרת אני צריכה עכשיו להביא את ההורים שלי לפה. אני

גרה פה, אבל אני אעבור הרבה עד שאני אצליח לרכוש את הדירה פה. (...) איך אני מעלה אותם בכלל לבניין? אין אור והמדרגות שבורות. (מתניה)

הנוער העובד והלומד ודרור ישראל

דרור ישראל, תנועת הבוגרים של הנוער העובד והלומד, היא הוותיקה בין תנועות הבוגרים וחבריה מפעילים את תנועת הנוער, לצד עיסוק במשימות נוספות בחברה הישראלית.

דיברתם על הזדהות מוחלטת או לא מוחלטת, [בין] דרור ישראל והנוער העובד. תראי, דרור ישראל היא מעין תנועה מה שנקרא לא מתואגדת, לא רשומה, איזה שהוא גרעיוני כזה, שבהחלט אחת המטרות שלו היא להצמיח ולשמור על הנוער העובד, מה שהיה הרבה יותר מוחשי אני חושב בשנות המשבר שדיברנו עליהן מקודם, גם היום במובן הזה יש לדרור ישראל תפקיד בזה. אבל אין ספק שלדרור ישראל יש גם שורה של מטרות אחרות, לפעמים קצת פחות ברורות וקצת פחות נהירות, לגבי תנועת נוער בישראל. (תומר)

חלק מחברי דרור ישראל משמשים כרכזים ומדריכים בתנועת הנוער. חניכי התנועה נחשפים בצורה קבועה למדריכים ורכזים שמתגוררים בצורה שיתופית בקומונות של שנת שירות ושל גרעיני הנח"ל. פעילותה של דרור ישראל מאוד מגוונת וכך גם הרקע של חניכיה.

אנחנו רואים פה שדה חדש, יעד הגשמה חדש, שבאים גם החניכים וגם ההורים, שאנחנו מחנכים אליו ואנחנו גאים בו ואוהבים אותו ורוצים שכמה שיותר יהיו בתוכו. אחד הדברים המעניינים בנוער העובד והלומד זה שהתנועה הייתה תנועה כללית מאוד וגדולה מאוד, (...) היא התנועה שהגשמה אצלה הייתה מאוד חזקה, והוציאה הכי הרבה גרעינים להגשמה והקימה

הכי הרבה קיבוצים וגם היום. היא הובילה, היא הראשונה בעצם שהקימה תנועת בוגרים והיא תנועת הבוגרים הכי גדולה ואולי הכי רדיקלית גם בהגשמה שלה. (עמיר)

דרכה של הנוער העובד והלומד היא לעודד את החניכים להגשמה בתנועת הבוגרים אבל כמובן לכבד את בחירתם במקרה שאינם רוצים להמשיך להגשמה.

אני רוצה שני דברים להגיד על זה. אחד, הנוער העובד אימץ לעצמו תמיד את זה שבנוער העובד אין חובת הגשמה. יש אולי תביעת הגשמה, אבל לא חובת הגשמה, זאת אומרת שאתה יכול להיות חניך בנוער העובד והלומד לאורך כל הזמן, לא משנה מה היה יעד ההגשמה. אנחנו לא כופים בשום שלב את הרעיון או את הדרך או את המסלול שנוצר כאן עם תנועת הבוגרים, ואומרים זה היעד היחיד. לי עברו הרבה מאוד חניכים בידיים שאני עוד בקשר איתם, ואפילו קרה דבר מצחיק שאחד מהם שהיה בחוות הכשרה שאני הדרכת, הילדים שלנו ביחד עכשיו בגן. הוא עובד בהייטק, ומעולם זה לא היה נראה לי פחות ערך או משהו לא בסדר לקבל את ההחלטה הזאת. לכן העניין הזה שאין חובת הגשמה מצד אחד, אבל יש תביעת הגשמה או חינוך להגשמה, זה דבר מאוד מכוון. (עמיר)

הבחירה של בוגר תנועה להצטרף לתנועת הבוגרים, ואפילו להיות חלק ממסלול ההגשמה בשנת השירות ובגרעין הנח"ל, מושפעת מאוד מהיבטים סוציו-דמוגרפיים. ההגשמה נתפסת על ידי חלק מהורי החניכים כ"בזבוז של זמן" בדרך לפיתוח קריירה והצלחה כלכלית. אצל אחרים דווקא ההצטרפות למסלול ההגשמה מציעה השתלבות מהירה וטובה יותר בחברה הישראלית.

אנחנו נמצאים בתוך מרחב, שהעולם של שנת השירות מאוד

מתפתח. [האם ללכת לשנת שירות ואיזו] (...) כל השאלות האלה מאוד קשורות לתהליכי הסללה שקיימים בתוך החברה הישראלית. שהורים מסתכלים על הילד שלהם בכיתה ד' ו-ה' ורוצים שהוא יהיה מפורסם, או רוצים שהוא יהיה כל מיני דברים. אנחנו רואים את המעורבות הזאת של ההורים הולכת וגדלה בתהליכי קבלת ההחלטות הלא פשוטים. האם, לאיזה מסלול אני אלך בצבא? כל הקצינים הבכירים שאנחנו נפגשים איתם אומרים אני בכלל לא התלבטתי, אמרו לי מה לעשות בצבא. אני אמרתי אני אלך לתרום. היום אף אחד לא שואל את השאלה הזאת באופן הזה. כולם שואלים מה יצא לי, מה ייתן לי. אז אנחנו מחנכים בסביבה משתנה. אנחנו מאוד רוצים את הדגש על חוויית הכאן ועכשיו, על הפעולה היצירתית הנוכחית, הרבה מאוד הורים שואלים את עצמם בכלל לא את השאלה הזאת, לא מה יקרה לו בשנת השירות אלא מה, איך הוא ייתרם בשנה הזאת לרזומה שלו, לאן זה יוביל אותו. והסיפור הזה של השירות הקרבי הוא חתיכת עניין. יש הורים שאומרים לנו בגלוי, אנחנו לא רוצים שהילד שלנו יהיה בקרבי ואנחנו יודעים שאם הוא יצא לנח"ל הוא יהיה קרבי. ולא... אין בושה באמירה הזאת. (...) והיא גוזרת אחורה חד משמעית, על האם הוא יצא לשנת שירות, האם הוא יהיה מש"צ, האם הוא יהיה מד"צ, ואנחנו רואים את זה בצורה מאוד בהירה. (...) זה המרחב שבו אנחנו מחנכים. ורואים את זה סוציו-אקונומית, רואים את זה בהוד השרון איך זה מתבטא, רואים את זה בנתניה איך זה מתבטא. מאוד סוציו-אקונומי במובן הזה. ואת התנועה הכללית, אצל בני הנוער הדרוזים זאת חוויה אחרת לגמרי, מרתקת, אני יכול לספר לך על המיונים שלהם בצה"ל, ואצל הנער הערבי שעושה י"ג או שירות לאומי ואצל הקיבוצניק, המושבניק, זה מאוד משתנה גם. (ברק)

מבחינה היסטורית עתידם של המגשימים בקיבוץ, במיוחד לפני הקמת המדינה, תמיד היה לוט בערפל. למעשה לאורך כל ההיסטוריה

של התנועות הכחולות היו הורים שהתנגדו לבחירה של ילדיהם לעבור לאורח חיים סוציאליסטי, מתוך רצון שימשיכו בדרכם של ההורים והתקווה שיצליחו כך להבטיח את העתיד הכלכלי של ילדיהם. גם בהגשמה החדשה כל תנועות הבוגרים מתמודדות עם המתחים מול ההורים בנוגע לעתיד הילדים אם יצטרפו לתנועות הבוגרים.

קבוצות הבחירה של המחנות העולים

חלק מהמחנות של תנועת הנוער פועלים במסגרת מעט שונה מהמחנות (הסניפים) הרגילים בתנועה. מחנות אלו פועלים במסגרת דומה לזו של צהרונים ומועדוני נוער עירוניים. המדריכים במחנות אלו הם חברי תנועת הבוגרים אך החניכים נחשפים לפעילות תנועת הנוער בצורה הדרגתית יותר. ייתכן שההיכרות של חניכים אלו עם תנועת הנוער ועם רעיון ההגשמה בתנועת הבוגרים היא חלקית לעומת חניכים במחנה רגיל. במחנות מסוג זה יש היכרות אישית נרחבת, שכן חברי תנועת הבוגרים מקיימים קשר הדוק עם הורי החניכים.

אנחנו מקיימים פעילות של תנועת הנוער, שגם מזמינה ילדים מכיתה ד', להיות חלק מקבוצה, ולצאת מעצמם ולחוות דברים אחרים. אנחנו עושים את זה גם בשיטות שהתפתחו לאורך השנים. קראנו להם בהתחלה מועדון פתוח, שזה יותר דומה למועדוני הנוער העירוניים, אבל המדריכים גדלו ומדריכים בתנועה, והחניכים בה הם חניכי התנועה ולמעשה זו אותה גברת בשינוי אדרת (...) זאת דוגמה טובה באמת, כי יש לנו עכשיו חבר'ה שהם מד"צים, שהם בכיתה י' ומדריכים. כשהם התחילו לבוא למועדון הם לא התחילו לבוא עם חולצה כחולה, כמו שחניכים שרק מתחילים להגיע לתנועה לא מתחילים להגיע עם חולצה כחולה. כשהם עוברים איזה שהוא שלב נראה לי שעם עצמם, של להגדיר את עצמם כחניכים, לאמץ את הזהות הזאת,

אז עכשיו יש מד"צים שגם מגיעים לזמן המועדון עם חולצה כחולה, (...) וכן, חניכים במועדון מכירים את סמל התנועה ומכירים את החולצה הכחולה ומכירים את היותם חלק מדבר רחב יותר שקורה בעוד מקומות. (שחף)

השומר הצעיר

תנועת השומר הצעיר מתמודדת עם אתגר אחר בהיכרות של החניכים והוריהם עם תנועת הבוגרים. בזיכרון הקולקטיבי הישראלי לתנועת השומר הצעיר יש שם של תנועה מאוד שמאלנית. בהתאם לכך הורי החניכים בקנים ברחבי הארץ מודעים לכך שחברי תנועת הבוגרים הם קרוב לוודאי בעלי תפיסת עולם שמאלנית. הנושא עולה בשיח בין הורי החניכים וחברי תנועת הבוגרים.

שבוע אחד הכנו את המקלטים באשקלון, וישבתי שם עם האימהות (...) זה היה מעניין. האימהות דיברו על החמאס ועל הירי והתגובות ואז באיזה שהוא שלב הן אומרות: אבל תיזהרי, היא שמאלנית, כן? תיזהרי מה שאת אומרת. ואני כזה לא, זה בסדר, כאילו מין... פשוט... לא התעלמתי מזה, אבל כזה הרגשתי שהן צריכות לפרוק, הן פשוט היו כזה בחוסר אונים במקלט עם הילדים שלהן, ואז יותר חשוב לי שהן ירגישו בנוח, מאשר שאני אתחיל להתווכח איתן עכשיו על מה אני חושבת וכאילו לדייק ולפרש. כי בסוף אני יודעת שאם הייתי נכנסת איתן לשיחה על זה, אז היינו יכולות להסכים על דברים, אבל הרגשתי שיותר חשוב כרגע בערכים שלי, שהן ירגישו שהשומר הצעיר זה מקלט שהן יכולות לבוא אליו ולהרגיש בו בנוח והילדים שלהן מוגנים ואני עושה פעילות לכל הילדים, לא משנה באיזה צבע הם ומה ההורים שלהם חושבים. נראה לי שזה היה מאוד משמעותי וגם הן הרגישו בנוח להגיד את זה, כי הן הרגישו שהמרחב הוא כזה נעים וטוב. (טל)

התווית השמאלנית של התנועה לא מונעת ממנה לפתוח קנים בכל רחבי הארץ ולקבל חניכים מכל גווני הקשת הפוליטית, כשהעיסוק הערכי נעשה בצורה עדינה ומדודה כדי לא לעורר התנגדות.

יש לי כבר חניכים שאומרים שהם מהקן הימני המזרחי הראשון, בשיכון מזרח (...) בראשון לציון, ובשיחה איתם אז כן, אנחנו דואגים להכניס מילים שהן לא... שלא יצהירו הצהרות מהירות מדי על הקן שלהם, אבל בסוף השיחה איתם היא על ערכים. (...) אנחנו אומרים שלום, אנחנו לא אומרים שמאל. למה שמאל? כי זה נהיה כאילו אנחנו ב... מה שנקרא בשלב שהוציאו אותנו מהלגיטימציה. (ליאת).

מספר החניכים

בשנים האחרונות חלה עלייה בהיקף החניכים בכל תנועות הנוער. הסיבות לעלייה מספרית זו מורכבות מאוד. לצד תהליכים כלליים שקורים בחברה הישראלית, הלכה ועלתה גם המעורבות של תנועות הבוגרים בתנועות הנוער, מפנייה לקהלים חדשים של חניכים והרחבת אזורי הפעילות ועד חזרת השיח על ההגשמה.

חשוב לציין כי חשיבותו של מסלול ההגשמה לקראת החברות בתנועות הבוגרים לא נובעת מהרצון "למלא את השורות" ולגייס חברים חדשים, אלא מתוך אמונה שההגשמה בצורה זו תקדם את תיקון החברה בישראל ותהווה כר פורה לתיקון אדם בשביל החברים עצמם.

האיחוד החקלאי

כאשר תנועת הנוער קטנה וחסרה את המסה הקריטית, היא מתקשה לגייס חניכים לשכבות הבוגרות ומעטים מבוגרי התנועה מעוניינים להמשיך ולהקדיש את חייהם לתנועת בוגרים. תופעה זו באה לידי ביטוי בניסיונותיה הראשונים של תנועת האיחוד החקלאי להקים תנועת בוגרים, אולם בשנים האחרונות גדלה התנועה ונוצרה שכבה

רחבה יותר של בוגרים שמאפשרת התקדמות עם בניית תנועות הבוגרים.

אני אמשיך רגע לתאר את הפערים, יש לנו פער אחד של גודל, אנחנו יחסית תנועה קטנה, וזה מאתגר אותנו שאין לנו את המסה הקריטית שתרכיב את ראש החץ הראשוני. התנועה גדלה בשנים האחרונות, יש לזה הרבה יותר פוטנציאל, אבל הגודל הוא עניין משמעותי. (רון)

היעדר מסה קריטית של חניכים בתנועת הנוער מעכב את היכולת של תנועת האיחוד החקלאי להקים תנועת בוגרים. מקרה הפוך ניתן לראות בתנועת הבוגרים הצעירה של בני עקיבא.

בני עקיבא

בני עקיבא היא תנועת הנוער הגדולה ביותר בציונות הדתית והשלישית בגודלה באופן כללי, "תשעים אחוז מהציונות הדתית הם חניכי ובוגרי בני עקיבא" (קבצי ועמוס). בהתאם לכך יש חניכים רבים בשכבות הצעירות של התנועה.

הצמיחה המספרית הרלוונטית לתנועות הבוגרים באה לביטוי בעיקר במספרי החניכים בשכבות הבוגרות של התנועה. על אף שתנועת הבוגרים לא מעורבת ישירות בפעילות תנועת הנוער, יש מתאם בין הצמיחה המהירה של תנועת הבוגרים לגידול במספר החניכים בשכבות הבוגרות. יש גידול בהצטרפות לשנת שירות ובשירות לאומי בתנועה, ובנוסף בבחירה של חניכים להצטרף למסלול הנח"ל, לאחר שהייתה התרחקות ממסלול זה למשך מספר שנים.

היקף המתנדבים בשנות השירות עלה מחמישים לשמונים ולמאה והפך להיות יותר מיינסטרים תנועתי, מתקדם לכיוון התנועה ולא חבר'ה שהם אוטסיידרים. בגרעיני השירות הלאומי בנות

עושות שירות לאומי [כמו] קומונריות עם חולצת תנועה. שאפנו להגיע למאתיים בנות והיום יש כבר שלוש מאות, פתאום כמעט מכפיל את עצמו. כך גם לגבי מסלול הנח"ל אליו התחילו להצטרף גם בוגרי מכינות. (יאיר)

במקביל לגידול בכמות החניכים בשכבות הבוגרות, מתרחשת צמיחה דמוגרפית מהירה ביותר גם בתנועת הבוגרים. המספרים מפתיעים אפילו את מרכזי התנועה.

אנחנו עושים לילה גדול, הלילה הגדול שלנו בשנה זה ליל הושענא רבה, ליל לימוד מאוד גדול, מגיעים אליו אלפי חבר'ה. כמה יש לנו בכפרים בסך הכול? 800, 900? מגיעים לשם 2,500 חבר'ה. זאת אומרת כל אחד, כל אחד מביא חברים. המחשבה שלנו, זה פעם דיברנו על זה הרבה, שלכל אחד יש שמונה, עשרה חברים. בואו נשאף שיגיעו לשבת, שיצטרפו רק לפעילות. החברותא תשפיע על חלקם והם כבר יצטרפו. אנחנו תמיד אומרים את זה, עשרת אלפים חבר'ה בתנועת הבוגרים. זה לא מדויק עם שמות, יש לנו רשימות תפוצה ויש לנו מידע אמיתי. אבל בעצם, כל בחורה שנכנסת לכפר סטודנטים בלוד ויש לה חברות סביבה. לא בכפר אלא במקומות אחרים, לנו זה עושה את העבודה. זה בדיוק מה שרצינו שיקרה. זה מגדיל את כפרי הסטודנטים. היום (...) אנחנו הגדולים ביותר בכפרי סטודנטים, יותר מאיילים, יותר מקדמה, יותר מאחרים. זה הגוף הכי גדול היום של כפרי הסטודנטים. מסיבה פשוטה, האפשרות שלנו לגדול היא הרבה יותר גדולה מתנועות שאין להן את בני עקיבא. האפשרות שלנו לגדול היא פי עשר מכולם. ואנחנו צריכים לנצל את זה, זה לא קל, זה לא פשוט אבל אנחנו צריכים לנצל את זה. (יאיר)

הצמיחה של תנועת הבוגרים מתבססת על בוגרי תנועת הנוער שמחפשים לשוב למסגרת משמעותית.

מטבע הדברים בגלל שאנחנו תנועת נוער מהגדולות בארץ, בוודאי הגדולה ביותר בציונות הדתית, אז כמעט כל בחור או בחורה דתיים לאומיים בגיל הזה הם בוגרי בני עקיבא, בין אם הם בתנועת הבוגרים ובין אם לא. יש כאן מיעוט שלא, אבל זה לא משמעותי. כשמישהו בא להתקבל לכפר סטודנטים, לא שואלים אותו אם הוא היה בבני עקיבא או לא. זאת אומרת זה לא איזה פקטור בשאלה. אם הוא מתאים, הוא איתנו. (עמוס)

חלק מהסטודנטים שבוחרים לחיות בכפרים אינם בוגרי בני עקיבא, אבל הם בוחרים לחיות בכפר בשביל להיות חלק מהחוויה והאווירה שמביאה איתה תנועת הבוגרים. הכפרים מפוזרים ברחבי הארץ אבל לא צמודים למוסדות הלימוד.

יש לנו היום עשרים קבוצות, בערך 600 חבר'ה בכל הארץ, 600 סטודנטים וסטודנטיות מכל הארץ. אז יש לך את ה-450, 500 [במרכז] ויש עוד קצת בצפון ובדרום שזה יותר פריפריה. [יש כפרים] ברמלה, באשקלון, בבאר שבע, בערד, ביפו, בירושלים. (קבצי)

במקרה של תנועת בני עקיבא נראה שקיום מסה קריטית של חניכים בוגרי תנועת הנוער אשר ציפו שייפתחו בפניהם אופני הגשמה משמעותיות בגילים הבוגרים הביא לגדילה מהירה ביותר של תנועת הבוגרים. במקביל, הדוגמה שמהווה ההגשמה בתנועת הבוגרים וההיכרות של החניכים איתה הציפו את רוח המשימתיות הערכית הנדרשת לשם ההתנדבות והעשייה בשכבות הבוגרות של תנועת הנוער ותרמו לגדילה מחודשת של ההתנדבות לשנת השירות, לשירות הלאומי ולגרעיני הנח"ל.

הנוער העובד והלומד – דרור ישראל
כפי שראינו בפרק שתיאר את ההיסטוריה של תנועות הבוגרים,

רבים מהרכזים והמדריכים של תנועות הנוער הכחולות היו מהתנועה הקיבוצית. במקביל לתהליכי השינוי שחלו בתוך התנועה הקיבוצית התמעט מספר החניכים בתנועות הנוער, שהיו די מקובעות בדרכי הפעולה שלהן ובתכנים שהעבירו. אולם עם המעבר של ההדרכה והריכוז של תנועות הנוער משליחי התנועה הקיבוצית אל תנועות הבוגרים, חלה עלייה במספרי החניכים והבוגרים.

אפשר גם לראות את הצמיחה הזאת שקורית בתנועות הנוער. הקשר הזה בין מסלול הנח"ל וההגשמה לבין הצמיחה המחודשת גם של תנועות הנוער שהיו במשבר בסוף שנות השמונים, תחילת שנות התשעים, אפשר לראות את זה גם בנתונים של משרד החינוך הם מראים את זה מאוד יפה, שבעצם התהליכים האלה גם מצמיחים מחדש את תנועות הנוער. יש שם מספרים מאוד יפים ומרשימים, הם מאוד קשורים לתהליך הזה, זאת אומרת להתחדשות של הרלוונטיות, של הקביעה של המשימות הלאומיות, של פיתוח של צירי הגשמה חדשים. (ברק)

הנוער העובד והלומד הינה תנועת הנוער הכחולה הגדולה ביותר. ותנועת הנוער השנייה בגודלה באופן כללי. גודלה מספק את המסה הקריטית הדרושה לבניית תנועת בוגרים חזקה ויציבה, תוך כדי מתן חופש בחירה מוחלט לחניכים בשאלת ההצטרפות לתנועת הבוגרים.

מקבוצת המיקוד עולה שמתוך מעל לאלף חברי תנועת הבוגרים, בין שליש לרבע מהחברים ממלאים משימות בתנועת הנוער. "היום דיברנו על 300, 400 מתוך 1500, 1600, אני חושב שבעבר זה היה יותר... היחס היה יותר, כולם היו יותר צעירים", כדברי תומר.

קיומה של מסה קריטית זו של חניכים ובוגרים מאפשר לתנועות הבוגרים לקיים אפיקי הגשמה מגוונים ביותר, בהם פתיחת בתי

ספר ייחודים, ליווי התאגדויות עובדים ופיתוח פעילויות תרבותיות לקהילה, תוך כדי שמירה על המשך ההפעלה של תנועת הנוער. מגוון משימות זה עונה על צרכים רבים של החברה הישראלית, כגון הפגשת מגזרים שונים לאירועי תרבות משותפים, התמודדות עם נשירה סמויה וגלויה מבתי הספר ועוד.

השומר הצעיר

בעקבות שינויים שחלו בשנים האחרונות בקהילות הקיבוציות ובאופן הפעילות של התנועות בקיבוצים, חלה עלייה גדולה במספר החניכים של השומר הצעיר ובהתאם גדלה גם תנועת הבוגרים.

היה גידול מאוד משמעותי בהיקף של תנועת הנוער, משתי מגמות שקרו. אחת זה סביב קנים אזוריים שהיו בתוך מוסד חינוכי אזורי, והכילו עשרה קיבוצים, בעצם. הם התפצלו לקן בכל קיבוץ, ובמקום קן אחד יש עשרה. כך היה קן של מאה חניכים ועכשיו יש עשרה קנים בהם יש שש מאות חניכים. ממרחבים של מועצה אזורית שהיו בה שני קנים כי היו מעט חניכים, עכשיו פתאום יש חמישה כי יש יותר קנים בקיבוצים עצמם, שבחרו את השומר הצעיר כתנועת הנוער הפעילה בהם. אז צריך יותר רכזי קנים. (ליאת)

מספר החניכים של תנועת השומר הצעיר גדל מאוד בעקבות ההחלטה של התנועה. בנוסף בעקבות ההרחבות בקיבוצים גדלו מספרי החניכים בכל קיבוץ. לצד תהליך זה התרחבו גם אזורי הפעילויות ומעגל החניכים של התנועה בעקבות הבחירה של תנועת הבוגרים להרחבת אופני ההגשמה מעבר למעגל הקיבוצי. במקביל להתרחבות תנועת הנוער גדלה גם תנועת הבוגרים. הצמיחה של תנועת הנוער ותנועת הבוגרים יצרה יותר משימות שחברי תנועת הבוגרים צריכים למלא, וגדל הצורך בבוגרים שיאיישו תפקידים בה. כדברי לירן: "אנחנו אומרים שיש היום בערך 300 [חברים

בתנועת הבוגרים), וגל: "גם נוצרו תפקידים שלפני 15 שנה לא היו קיימים כי אז היו ארבעה גרעינים בסך הכול".

המחנות העולים

תנועת הנוער המחנות העולים, תנועת הנוער הכחולה הקטנה מבין השלוש, חוותה דעיכה במספרי החניכים לפני שקמה תנועת הבוגרים. הקמת תנועת הבוגרים הובילה לשיקום תנועת הנוער, להרחבת פעולתה מערי המרכז לכל הארץ ולהגדלת מספר החניכים. במקביל חלה עלייה במספר החניכים בשכבות הבוגרות שיוצאים לשנת שירות ומתגייסים לנח"ל.

בנוסף, בעקבות תפיסת העולם של תנועת הבוגרים הוקמו מחנות שמתפקדים לא רק כמחנה של תנועת הנוער אלא כמעין "מועדונית" לילדים ונוער המציעה ארוחה חמה ועזרה בשיעורי הבית. כך מתאימים המחנות לאוכלוסייה מגוונת יותר ועונים על צרכי החברה הישראלית (פירוט של דפוסי עבודה ייחודיים אלו יופיע בהמשך המחקר). מחנות אלו מגדילים את מספר החניכים בשכבות הצעירות והבוגרות של תנועת הנוער.

כפי שראינו מספר החניכים של כל תנועות הנוער שהשתתפו במחקר גדל בשנים האחרונות. בתנועות הנוער שלהן מסה קריטית של חניכים, גדלו גם תנועות הבוגרים. נראה שקיומן של תנועות הבוגרים משפיע על החניכים ומעודד הרשמה נרחבת יותר לפעילות בשכבות הבוגרות של תנועות הנוער. בהתאמה גדל גם היקף המשימות והתפקידים שיש למלא בתנועת הנוער ובתנועת הבוגרים.

אחריות תנועת הבוגרים על תנועת הנוער

מבנה הפעילות של תנועת הנוער מבוסס כידוע על ילדים ונוער המדריכים את השכבות הצעירות מהם (כהנא, 2007, לם, 1991). אולם גם במבנה כזה יש צורך במדריכים מנוסים יותר שירכזו את הפעילות וילוו את המדריכים הצעירים. מאז ומעולם בכל תנועות

הנוער מילאו מבוגרים את תפקידי המטה והריכוז בתנועה. יהיו אלו הורים, אנשי מקצוע, ועדות חינוך שונות או "שליחים"¹⁴. כפי שראינו עד כה, בתנועות הבוגרים הכחולות לתנועת הבוגרים קשר הדוק לפעילותה של תנועת הנוער. למעשה תנועות הבוגרים הכחולות אחראיות על ניהול והפעלה של תנועות הנוער, מרמת מדריכי הגרעינים והרכזים האזוריים ועד רמת המזכ"לים. כזכור תנועות הבוגרים תפסו את מקומם של המבוגרים שליחי התנועה הקיבוצית שמילאו תפקידים אלו בעבר. אולם בתנועת בני עקיבא עדיין מתלבטים בנושא הכנסת חברי תנועת הבוגרים לתפקידי מטה וריכוז בתנועת הנוער.

תנועות הנוער תמיד הייתה צריכה מבוגרים לתפעולה. אין אף תנועת נוער שאין לה ציבור קצת יותר מבוגר שמפעיל אותה. אין חיה כזאת, מי שאומר שיש אינו מכיר את המציאות. אין דבר כזה. (עמיר, דרור ישראל)

בני עקיבא

בשלב זה יש מעט רכזים בתנועת הבוגרים שבעצמם חיים בתנועת הבוגרים, כגון רכזים של כפר סטודנטים שחיים בסמוך בגרעין משפחות. הרוב הגדול של הרכזים ובעלי התפקידים בתנועת הבוגרים לא חברים בה. חברי תנועת הבוגרים של בני עקיבא לא מעורבים כלל בפעילות תנועת הנוער. אך כדברי קבצי כמעט כל הרכזים בוגרי תנועה, אם לא כולם. זאת אומרת שכל ממלאי התפקידים בתנועת הנוער התחנכו בעצמם בתנועה, גם אם הם לא חיים בתנועת הבוגרים.

אפילו כועסים עלי שזה לא. זה מוזר. תשובה למה לא, אין לי. בוא נגיד ככה, בגילים הצעירים יותר לכאורה, בתחילת הדרך כאילו פחדנו. (...) לא ידענו. אחרי זה גם הייתה התנגדות שלא

14 תודה לפז רונן, רכז המחקרים של הנוער העובד והלומד, על החידוד והדיוק.

יחשבו שהם באים לבני עקיבא כדי לעבוד בבני עקיבא. האמת היא שזאת חידה למה זה לא קורה עדיין. ברור לי שזה צריך לקרות. (...) אני מקווה שזה ישתנה כי זה נשמע הזוי שזה לא יהיה... זה זועק לשמיים שזה יהיה הכי טוב שהכוחות המשמעותיים יגיעו מתנועות הבוגרים. (יאיר)

חלק ממובילי תנועת הבוגרים מביעים רצון להדק את הקשר בין התנועות כדי שההשפעה ההדרדית תתעצם.

עוד [אין קשר], לא מספיק, ושוב כמו שאמרתי בגלל שאצלנו זה עובד פחות עם איזה שהוא מסלול מובנה, אז יש איזה שהוא פער, והקשר בין התנועות הוא נושא שמעסיק אותנו, ואנחנו לא מרגישים שמצאנו בו את הנוסחה. אני כן יכול להגיד אבל שעצם הקיום הוא בוודאי משפיע וצריך להשפיע יותר. (עמוס)

אחרים מרוצים מהמצב הנוכחי בו תנועת הבוגרים עוסקת במשימות אחרות מאשר תנועת הנוער בחברה הישראלית.

אגב אני מעדיף, אתה שואל אותי, אני שותק פה עכשיו, אבל אתה שואל אותי? אני לא רוצה שיבואו לעבוד בתנועה. (...) כי אני רוצה שהם יהיו בכפרי הסטודנטים. אחרי שהם עושים שם מהפכה. הם חבר'ה מאוד טובים בשכונות שלהם, לא רוצה לקחת אותם. (מתניה)

בשלב זה בכני עקיבא היחסים בין תנועת הבוגרים ותנועת הנוער לא רק שאינם "ממוסדים", אלא שכמעט אין קשר בין התנועות.

אני אגיד שבגלל השוני הזה [שתנועת הבוגרים לא מפעילה את תנועת הנוער], אז גם השאלה של מה היחס בין תנועת הנוער

לתנועת הבוגרים היא שאלה טובה, כי אין לנו עליה תשובה מוגדרת. זאת אומרת נכון להיום אני אגיד שהממשק הוא מאוד קטן, אין השפעה, מעבר להשפעה מהותית [של הדוגמה להגשמה] ולזה שאנחנו בונים פה איזה שהוא מודל, אבל אין השפעה ממשית של תנועות הבוגרים על תנועות הנוער. (עמוס)

מתוך דברים אלו ברור שבכני עקיבא נושא היחסים בין תנועות הבוגרים לתנועות הנוער נמצא עדיין בתהליך של עיצוב. ייתכן שבשנים הקרובות ייבנה ממשק מסודר בין התנועות, שיאפשר לחברים בתנועות הבוגרים להיות מעורבים בהנהגה ובהפעלה של תנועות הנוער, מכיוון שהבסיס הערכי והמעשי של התנועות הינו זהה.

דרור ישראל – הנוער העובד והלומד

בדרור ישראל, תנועות הבוגרים של הנוער העובד והלומד, מערכת היחסים בין התנועות ברורה מראשיתה של תנועת הבוגרים, כאשר הצורך להפעיל את תנועות הנוער והאחריות עליה הם מפעל הדגל של התנועה. כך גם כיום, כאשר דרור ישראל הקימה מפעלי הגשמה נוספים ומגוונים.

דיון שמתקיים שוב ושוב בכל תנועות הבוגרים ובכללן דרור ישראל, נוגע ביצירת איזון ומקום לאופני ההגשמה השונים בהם בוחרת תנועות הבוגרים לעסוק, לצד מילוי המשימות בתנועות הנוער.

אם ההקמה של תנועות הבוגרים הצליחה לשמור על הנוער העובד והלומד ואפילו להציל אותו, אז אותו דבר לדעתי ההקמה של דרור ישראל. כי אותם חבר'ה שהתבגרו וריכזו והיו בנוער העובד רצו להמשיך. היה צריך ליצור עוד מקומות כדי לשמר את היחס הגילי הנכון. מה שעמיר אמר קודם הוא מאוד נכון, זאת אומרת תנועות נוער בסוף צריכים מבוגרים. צריכה להפעיל אותה ליבה של חבר'ה צעירים, זה חייב להישמר ככה. (טל)

המסר על חשיבותה של ההדרכה בתנועת הנוער כחלק מהותי בהגשמה מתחיל כבר בסמינר המדריכים הצעירים בכיתה ט'. ההדרכה היא עדיין אופן ההגשמה המרכזי, אך בשלבים המאוחרים יותר נפתחות אפשרויות הגשמה נוספות. החניכים נחשפים במהלך חברותם בתנועת הנוער למגוון המשימות בקהילה שמפעילות השכבות הבוגרות בשנת השירות ובפרק המשימה של הנח"ל וכן למשימות שמפעילה תנועת הבוגרים באזורם.

יפה בעיני שגם בחוות ההכשרה וגם בהדרכה הצעירה בכיתה י' וגם בתנועת הבוגרים, יש לך לפניך דימוי של מה אתה יכול לעשות, איפה אתה יכול לממש את הרצונות שלך. כל מה שאתה מאמין בו ויכול עם הקשרים החברתיים שיש לך ועם היכולות שלך יכול לבוא לביטוי במרחב כזה גדול, שבו אתה יכול לבחור. יש יכולות לבחור מבין הרבה מאוד אפשרויות. (מאיה)

קבוצות הבחירה של המחנות העולים

גם בקבוצות הבחירה של המחנות העולים יש לעיתים מתח בין הרצון והצורך באחריות המלאה של תנועת הבוגרים על הפעלת תנועת הנוער, ובין הרצון למלא משימות במגוון אופני הגשמה נוספים.

יש לנו גם אחריות גדולה, החבר'ה שמשתחררים מהצבא לתנועות הבוגרים, שמעוניינים להגשים במחנות, אז אנחנו רוצים לאפשר להם גם לקחת אחריות על המחנות שהם גדלו בהם. (כחל)

אל מול האחריות הזו עומד הרצון של תנועת הבוגרים לפתח ולהתפתח לתחומי הגשמה חדשים.

נראה לי גם קשר [עם תנועת הנוער] שחשוב, בטח שחשוב שיישמר, אבל שהוא לא צריך להכתיב את אופן הפעולה של תנועת הבוגרים. (ניר)

שיח דומה מאוד מתקיים בתנועת הבוגרים של השומר הצעיר.

השומר הצעיר

כפי שראינו עד כה, קבלת האחריות על תנועת הנוער ומילוי המשימות בה היא אחד הגורמים שעודדו את צמיחתן של תנועות הבוגרים. מכיוון שעד תחילת המאה ה-21 ביצוע המשימות בתנועת הנוער השומר הצעיר נעשה בעיקר על ידי חברי קיבוצי התנועה בהכוונה של "הקיבוץ הארצי", הקמת תנועת הבוגרים של השומר הצעיר הייתה מאוחרת יחסית למתרחש בנוער העובד והלומד ובמחנות העולים, בהן כבר בשנות השמונים והתשעים של המאה ה-20 נותרו תנועות הנוער עם משימות ותפקידים מרכזיים שלא זכו למענה מספיק מהתנועה הקיבוצית.

מאז ומתמיד מי שריכז את הפעילות של תנועת הנוער הם אנשי השומר הצעיר... אנשים מקיבוצי השומר הצעיר, אנשים שהתחנכו בקנים ועשו שנת שירות ואח"כ עשו את זה. היו בצבא ואח"כ יצאו לפעילות בתנועת הנוער. (לירן)

ייסודה של תנועת הבוגרים של השומר הצעיר לווה במתחים וחילוקי דעות עם תנועת "הקיבוץ הארצי" על סוגיות הנוגעות למהות ההגשמה ולקבלת האחריות על תנועת הנוער, על אף שתנועת הנוער איבדה ממשמעותה והלכה והצטמצמה בשנים אלו.

[תנועת הבוגרים רצתה] לחדש, להקים אותה... לחדש את תנועת הנוער. עד אז היו... היו פה ושם אנשים שנשארו בתפקידים, אבל לא הייתה תנועת בוגרים. (לירן)

כיום חברי תנועת הבוגרים של השומר הצעיר ממלאים תפקידים מרכזיים בתנועת הנוער ומאיישים משימות רבות בתנועה, במקביל

להפעלת מפעלי הגשמה נוספים ומגוונים, כגון מרכזי הצדק החברתי, תיכון אתגרי העתיד בחריש ועוד.

האיחוד החקלאי

באיחוד החקלאי, על אף שעדיין אין תנועת בוגרים, יותר ויותר תפקידים בתנועת הנוער מאוישים על ידי בוגרי תנועה. אולם מובילי התנועה חשים בחסרונה של תנועת בוגרים שתיקח את האחריות על תנועת הנוער.

אני בוגר של התנועה עצמה, כולל של שנת שירות בתנועה. לא היו בזמני גרעיני נח"ל. מי שמחליפה אותי בתפקיד היא מאותה שכבה שלי ואותו שנתון בשנת שירות בתנועה. הרבה מצוות ההנהגה בשנים האחרונות הם בוגרי התנועה. המסה הקריטית של בעלי התפקידים מורכבת מבוגרי תנועה. אבל, בגלל שכל השנים לא היו לנו מסלולי הגשמה לבוגרים, אז בשנים שלי כמזכ"ל, חסר לי הרקע שלמזכ"לים אחרים יש. כאלו שחוו גרעיני נח"ל והיו במסלולי הגשמה. (רון)

שאלת המעורבות והאחריות של תנועת הבוגרים של האיחוד החקלאי בתנועת הנוער מקבלת מקום חשוב בדיונים הנערכים כחלק מתהליך הקמת תנועת הבוגרים.

מעורבות תנועות הבוגרים בתנועות הנוער – מילוי משימות

בתנועת הנוער

בכל תנועות הבוגרים, מילוי המשימות בתנועת הנוער נעשה בעיקר על ידי החברים הצעירים יותר. הסיבות לכך הן ערכיות ופרקטיות. בהקשר זה חשוב לזכור שתנועות הבוגרים הן תופעה שהחלה בשלהי המאה העשרים, חלק מהחברים חיים בקיבוצי המחנכים כבר כמה עשורים והם באמצע שנות החמישים לחייהם.

כשאנחנו היום מדברים על תנועת הבוגרים, זה לא הכול דפוס פעולה אחד, זה מרחב גילים שיש בו לדעתי פערים של עשרים שנה, משהו כזה. זאת אומרת יש חבר'ה שעכשיו השתחררו, ויש חבר'ה שהם כבר עם ילדים. (טל מדרור ישראל)

מכיוון שהמתרחש מבחינה זו בדרור ישראל מייצג ואפילו מהווה דוגמה למתרחש בתנועות הבוגרים הכחולות האחרות, נתבונן כעת לעומק בשיח המתנהל בתנועה זו בהקשר למילוי המשימה בתנועת הנוער.

דרור ישראל – הנוער העובד והלומד

יש שיחה שהולכת וחוזרת, גם שיחה שאנחנו קוראים לה היסטורית, אבל גם שיחה שקורית לדעתי לכל החבורות האלה מחדש. השאלה הזאת עם השחרור או בתקופה אחרי הצבא, האם לקחת את תפקידי הריכוז וההדרכה המרכזיים בנוער העובד, וזה דיון מעניין. (...) האם אנחנו צריכים יותר את "המעורר" [מרכז ההדרכה של דרור ישראל] לצורך העניין (...) האם אנחנו צריכים לקחת את התהליך החינוכי למקומות אחרים, האם אנחנו צריכים לעשות את זה בתוך הנוער העובד, מה היחס הזה בין תנועת הבוגרים לנוער העובד? זה דיון שכל הזמן מנהלים אותו. (...) יחסית זה דיון חי בתנועה, גם על השאלה הזאת של הכמויות, ועל השאלה הזאת של הגיל ועל השאלה הזאת של התפקידים, זה משהו שעושים אותו. (תומר)

ריבוי אופני ההגשמה תורם להגשמת ערכי התנועה. בנוסף, יש צורך במשימות שמתאימות גם לגילם של חברי תנועת הבוגרים המבוגרים יותר. גם מבחינה חינוכית מתאים יותר שהמשימות בתנועת הנוער ימולאו על ידי בוגרים צעירים, בשנים שאחרי הצבא.

רוב החברים רוצים לחזור לנוער העובד, כי הדבר הכי משמעותי בחיים שלהם הוא לא תנועת הבוגרים, תנועת הבוגרים זה שם שאנחנו עכשיו משתמשים בו. חבר שהשתחרר מצה"ל, זה לא שיש לו איזה זהות כזאת עם תנועת הבוגרים. הוא אוהב את הנוער העובד, הוא גדל בנוער העובד, הוא אוהב את הגרעין שלו. תנועת הבוגרים בגילים הצעירים, אני תמיד אומר, זה קצת כאילו לקחנו את הקן ועשינו אותו בתוך הקומונה. (טל)

הרבה מהחברים הצעירים בתנועת הבוגרים בוחרים לבצע משימות בתנועת הנוער בשל החשיבות האישית שהם מייחסים לתנועה בה גדלו.

על מה אני רוצה להיות אחראי, על מה שלי היה הדבר הכי טוב, אז אני רוצה גם להעניק את זה לאנשים נוספים. וגם אחד הדברים המרכזיים זה נוער מדריך נוער. כשאני אבוא, אם אני בגיל 31, אבוא להיות רכזת קן, יש בזה לדעתי משהו גם שהוא יכול קצת... לא בדיוק נוער מדריך נוער, כאילו על הגיל שלי. ואני חושבת שזה שאני בת 21, (...) ואני חוזרת לקן, זו תנועת נוער שפועלת כמו שהייתי רוצה שהיא תפעל. (הדר)

הקירבה בגיל בין המדריכים הבוגרים והרכזים בתנועת הנוער לבין המדריכים הצעירים והחניכים תורמת להזדהות ביניהם ומעודדת צירת מודלים לחיקוי לחניכים.

הסיפור הזה שמי שמשחרר הולך להדריך גרעין, כשהחווייה מאוד טרייה אצלו, הוא גם זה שמרכז את הקן, הוא הלב של הפעולה החינוכית של הנוער העובד. הוא מזמין את החניכים שלו קדימה. והוא הדוגמה האישית הזאת שהם יפגשו. אני חושב שיש פה מזיגה בין הערכים של הנוער העובד והלומד,

שהם הערכים שפוגשים אותם במפעלים החינוכיים, בפעולה התנועתית הזאת ואחרת, יחד עם השלב החינוכי. ב"י"ב אני בדרך כלל מרכז את השכבה הצעירה או מדריך שכבה בוגרת יחסית, אני ההנהגה של הקן. יחד עם המפגש עם הקומונר, חוות ההכשרה, שהיא שלב מרתק בפעולה החינוכית. יחד עם מדריך הגרעין שלי שהרגע השתחרר מצה"ל. (טל)

היכולת לבחור בין משימות בתנועת הנוער למשימות באופקי הגשמה אחרים, כבר בשכבות הצעירות של ההצטרפות לתנועת הבוגרים, חשובה מאוד כדי לאפשר למגוון רחב יותר של חניכים להצטרף לתנועת הבוגרים.

אני חושב שזה ברור שכדי להחזיק את התנועה צריך אנשים, כדי להחזיק את הדברים המדהימים (...) מצד שני אנחנו ביום יום, בשגרה, פחות מתבוננים על זה מהמקום הזה, וקצת יותר מהמקום שהיינו רוצים שכמה שיותר בני נוער שירצו בכך, תהיה להם האפשרות להיות על הרכבת הזאת ולרדת באיזה תחנה שהם רוצים, בין אם להיות באחד ממסלולי ההגשמה של הנוער העובד וגרעין עודד וחוות הכשרה ונח"ל. (ברק)

הרבה מהחברים הצעירים של דרור ישראל בוחרים למלא משימות בנוער העובד והלומד מתוך תחושת חיבור עמוקה לתנועת הנוער ומתוך מוטיבציה לקחת אחריות על התנועה שזה עתה עזבו.

כששכבה משתחררת מצה"ל, איזה שהיא שכבת גיל, ורוצה להיכנס והחברים אומרים יאללה, אנחנו מעוניינים להמשיך להיות עם הגרעין שלנו וללכת לקומונה כזאת או אחרת, אז יש איזה שהוא סל משימות כזה. אומרים אוקיי, חבר'ה אז בואו, הגילים האלה, יש פה כמה דברים שצריכים. הרבה מהדברים הם באמת קשורים לנוער העובד, אבל לא הכול. באופן כללי

זה תמיד לבחירת החבר. זה לא שאין צורך או שלא אומרים תשמע, כדאי פה, כדאי שם, אבל תמיד החברים בוחרים. בסופו של דבר... זה גם הכוח וזאת גם החולשה. זה גם הכוח כי משהו שמישהו עושה ממקום וולונטרי לדעתי הוא הכי חזק, (...) זה בדרך כלל מוטיבציות הכי חזקות, וזה גם החולשה כי נורא קשה לסדר את זה, וכי יש המון דברים והמון צרכים ויש פה איזה מין מערכת פנימית כזאת נורא מורכבת. (טל)

עם ההתבגרות וההתרחקות משנות החניכות בתנועת הנוער, חברי דרור ישראל עוברים לעיסוק במשימות מחוץ לתנועה ומיעוטם נשארים בתפקידי ריכוז בה. החלוקה לפי גיל מותאמת גם לאנרגיות של הצעירים ולניסיון של הבוגרים.

ברמה המהותית, יש קצב של תנועת נוער, שהגיל הוא מאוד משמעותי פה. זאת אומרת אם אנחנו מדברים על תפקידים מרכזיים, שהחבר'ה לוקחים, זה הדרכה בוגרת, זה הדרכה ביישובים, זה להיות רכזי קנים, רכזי סניפים. הפריסה של הנוער העובד והלומד מאוד רחבה, ברחבי הארץ. אלה תפקידים שמה שמאפיין אותם בדרך כלל בכל התנועות, שהמבצעים הם חבר'ה יותר צעירים, משוחררי צבא. ככל שעולים בתפקידים, בהם נדרש יותר ניסיון או איזה שהיא איכות אחרת של פעולה, נראה חבר'ה מבוגרים יותר, בין אם זה ריכוז מחוזות, תפקידים במטה התנועה. כך גם לגבי תפקידים בהסתדרות של הנערים העובדים. (עמיר)

התנהלות דומה קיימת בכל תנועות הבוגרים הכחולות. כמו בתנועות הנוער, גם בתנועות הבוגרים ובמסלול ההגשמה מדרך צעיר מורדך על ידי מדרך בוגר יותר. כך חניכי שנת השירות (הקומונרים) מדריכים את המדריכים הצעירים, ובעצמם מודרכים על ידי חברים צעירים בתנועת הבוגרים. גרעיני הנח"ל אף הם מקבלים הדרכה

וליווי על ידי רכזים מתנועת הבוגרים. מכיוון שהשירות כגרעין בנח"ל וביצוע פרק המשימה מהווים חוליה מחברת משמעותית ביותר בין החניכות בתנועת הנוער לחברות בתנועת הבוגרים, הדרכת גרעיני הנח"ל נעשית על ידי חברים בעלי ותק רב יחסית בתנועת הבוגרים.

פעילות הנח"ל היא חלק מהעמותה [של תנועת הבוגרים] אבל גם זה עניין, כלומר... זה דברים מאוד מחוברים. עשינו הפרדה לפני חמש שנים באופן יותר מובהק (...) בין תנועת הנוער לפרק בנח"ל. אבל הוא בהחלט פרק מודרך, פרק שיש בו שנת משימה ופרק משימה, זאת אומרת יש שם חיבורים [לתנועת הנוער], למרות שהיום הם שני דברים שונים. (נמרוד, קבוצות הבחירה של המחנות העולים)

העסקת עובדים שאינם בתנועת הבוגרים בתוך תנועת הנוער
לצד הצמיחה במספר החניכים בתנועות הנוער ובמסלולי ההגשמה, תנועות הבוגרים מתבגרות ומרחיבות את מגוון אופני ההגשמה שלהן. בשל כך בחלק מתנועות הנוער נוצר לעיתים פער בין מספר המדריכים והרכזים הדרושים לשם הפעלת התנועה בצורה המיטבית לבין מספר חברי תנועת הבוגרים שמעוניינים למלא תפקידים אלו. תנועות הנוער בוחרות להתמודד עם הפער על ידי העסקת בעלי תפקידים שאינם חלק מתנועת הבוגרים. בנוסף, תנועות הנוער בוחרות לעיתים להעסיק בעלי תפקידים שאינם חלק מתנועת הבוגרים מתוך רצון לשמור על מגוון והטרוגניות, וכן כדי להיות רלוונטיים לצרכי החניכים והקהילות השונות בתנועה.

מכיוון שחברי תנועות הבוגרים מהווים מודל לחיקוי מאוד משמעותי לחניכים ומילוי המשימה בתנועת הנוער הינו משמעותי ועקרוני לתנועת הבוגרים, סוגיית העסקת עובדים בתנועת הנוער שאינם חלק מתנועת הבוגרים עלתה שוב ושוב בקבוצות המיקוד.

בני עקיבא

בבני עקיבא גם בתנועות הבוגרים וגם בתנועות הנוער כמעט כל הרכיזים והמדריכים הבוגרים אינם מתנועות הבוגרים. בעלי התפקידים רובם ככולם הינם בוגרי תנועת בני עקיבא. הם נבחרים אך ורק לפי התאמתם לתפקיד. הרקע הערכי והתנועתי תורם למילוי תפקידם, אך הוא לא נתפס כחיוני.

הנוער העובד והלומד – דרור ישראל

בנוער העובד והלומד יש העדפה ברורה להעסקת בוגרים של תנועות הנוער, שמכירים את השפה הפנימית, הערכים וההתנהלות של התנועה, בין שהם חברי תנועות הבוגרים או כל אדם אחר שצמח בתנועה כחניך. גודלה וגילה של תנועת הבוגרים מאפשרים להעסיק ברוב תפקידי המפתח חברים מתנועת הבוגרים.

בנוער העובד והלומד פעילים גם הרבה מאוד חברות וחברים שהם לא בתנועות הבוגרים. בטח בקהילות האחרות אנחנו רואים את זה, בקהילה הדרוזית, בקהילה הערבית, אבל גם בהרבה מקומות יכולים להיות רכזים או ממלאי תפקידים שהם לא חברים בתנועות הבוגרים. אנחנו בהחלט רואים יתרון לבן אדם שצמח בנוער העובד, בתוך הסביבה הזאת שמבחינתנו היא מאוד מיוחדת. (...) ויש לזה יתרון ייחודי, שמביאים מהמקום שלהם ומהזהות שלהם. (תומר)

לנוער העובד והלומד פעילות רבה במגזרים שאינם יהודים, אך תנועות הבוגרים כוללת רובה ככולה יהודים. בהתאם לכך, ככל שניתן הרכיזים והמדריכים במגזרים שאינם יהודים יהיו בני המגזר שהיו בעברם חניכים בתנועות הנוער, גם אם אינם חלק מתנועות הבוגרים.

המחנות העולים

במשך רוב ההיסטוריה של התנועה, היו בתנועות הנוער של המחנות

העולים בעלי תפקידים שאינם בוגריה. אולם החל משנת 2005 רוב תפקידי המפתח בתנועת הנוער מאוישים על ידי חברי תנועת הבוגרים.

הרוב המוחלט של פעילי תנועת הנוער הם בוגרי תנועה, ויש שכירים שהם פשוט פה הרבה זמן, ויכול להיות שכשהם יחליטו לסיים את התפקיד שלהם מי שיחליף אותם יהיה חבר תנועת הבוגרים, ואותו דבר יכול לעבוד גם הפוך. שעכשיו נחליט שאנחנו רוצים להכניס מדריך בוגר לשכונה כלשהי בחיפה, ואם אין לנו חבר תנועה שבוחר להיכנס למשימה, נחליט להכניס לשם שכיר. בשנים האחרונות רוב מוחלט של הפעילים בתנועת הנוער הם לא שכירים. אני יכולה להעיד על עצמי, בתפקיד רכז מפעלים היה שכיר שעשה את התפקיד הזה עוד מתקופה שבה היחס היה שונה וגם בתחילת שנות האלפיים. היחס לא הפך ביום אחד מרוב מוחלט של שכירים לרוב מוחלט של בוגרי תנועה, אלא היה תהליך הדרגתי. היה רכז מפעלים במשך עשר שנים. כשהוא סיים את התפקיד כבר היו פה הרבה יותר בעלי תפקידים מתנועת הבוגרים. ובכל זאת, כשהוא סיים החליף אותו שכיר, ורק אחריו אני נכנסתי. אפשר לומר שהאחריות על בטיחות וביטחון במחנות העולים זה תפקיד שהיסטורית עשה אותו שכיר ולאחרונה זה השתנה. (כחל)

גם בימים אלו, כאשר חסר כוח אדם שיגיע מקרב חברי תנועת הבוגרים יעסיקו בתנועה אדם חיצוני שייבחר על פי תפיסת העולם הערכית שלו, והתאמתו לתפקיד ולתפיסת העולם של התנועה. לעיתים קרובות אפשרי שייבחר בעל תפקיד שלא היה חניך של התנועה. תנועת הבוגרים מנסה לוודא שבתפקידים הנוגעים למסלול ההגשמה ולקריאה להגשמה כל בעלי התפקידים יהיו חברים בתנועת הבוגרים, כדי שיהיו דוגמה אישית. תנועת הבוגרים

משקיעה מאמצים רבים בעיצוב ודיוק הדרך בה המדריכים מזמינים להגשמה את חניכי תנועת הנוער.

יש איזה שהוא בסיס, שוב, הוא לא בסיס הכרחי אבל יש איזה שהוא בסיס שאני אומר, כשאני רוצה לדבר עם חבר'ה על האחריות שלנו לפתוח מחנות חדשים, אני מגיע לשיחה ואומר בפירוש חבר'ה, אנחנו אחראים על מחנות העולים. כלומר אנחנו צריכים חבר'ה שיבואו לפתוח מחנות חדשים. אפשר שנגיע לגיוס של חברים שאינם בוגרי התנועה או חברי תנועת הבוגרים, אין אמירה שאין סיכוי להצלחה, יכולים להיות אנשים פרטיים שמחוברים לאותו עולם ערכים. אבל החיבור התנועתי, החיבור בזהות יהיה חסר. לא נכון להסיק מכך שמדריך מבפנים יהיה יותר מוכשר. אבל המוסדות שיצרנו בתנועת הבוגרים ובתנועה יוכלו לתמוך ולתת גיבוי למי שיתמסר למשימה. החיבור האישי לסולם הערכים, ליעדים התנועתיים ולהוויה התנועתית שמהווים, למעשה, את הדוגמה האישית בהחלט משמעותיים כאן. חשוב ש... התואר של המדריך הבוגר כמגשים תנועתי. (הדס)

תנועת המחנות העולים מוודאת שתפקידי המפתח הערכיים בתנועת הנוער יוכלו על ידי חברי תנועת הבוגרים, אבל פתוחה להעסקה של בעלי תפקידים מחוץ לתנועת הבוגרים.

נ. עשה שנת שירות ובפרק משימה שלו הדרך וכשהוא השתחרר מהצבא הוא הדרך, אז היום כשאני שואלת האם הוא ראוי להיות רכז הדרך במחנות העולים, אני יכולה ממול להביא עוד בן אדם ראוי, אבל נ. דובר את השפה, מכיר את כל האנשים, מכיר את האתגרים, שותף. המון פעמים אני חושבת שזאת המציאות שלנו, אני לא חושבת שיש אמירה, לדעתי אין אמירה חדה שאנחנו לא מעוניינים שיהיו שכירים כבעלי תפקידים. ההיפך,

אני חושבת שהרבה פעמים זה עולה כדבר שנכון לקדם אותו ולא לחשוש מפניו. (כחל)

השומר הצעיר

בשנים האחרונות בחלק מהתפקידים מועסקים מי שלא היו חניכים בתנועת השומר הצעיר. זו תופעה חדשה בתנועת השומר הצעיר, שנובעת מהצמיחה המהירה של תנועת הנוער. בתקופה הנוכחית נדרשים הרבה מדריכים ורכזים כדי לקחת אחריות על תנועת הנוער, יותר מאשר תנועת הבוגרים יכולה לשלוח.

זה גם משהו של השנים האחרונות, זאת אומרת עד לפני כמה שנים המגמה הייתה לצמצם... כאילו תמיד היה סך מסוים קטן מאוד של אנשים שהם שכירים, אבל המגמה הייתה לצמצם לגמרי. או לא לצמצם לגמרי אבל המטרה הייתה שיבואו אנשים שגדלו בתנועת הנוער, לפחות זה. (לירן)

כיום שליש מהעובדים בתנועת הנוער הם לא חברים בתנועת הבוגרים. אבל כדברי לירן "הרוב הגדול היו בתנועת הנוער. חלק מהם גם היו במסלול ההגשמה לצורך העניין ופשוט בחרו לא להיות בתנועת הבוגרים". תנועת הבוגרים מחפשת אנשים בעלי רקע תנועתי, גם מתנועות אחרות, לצורך מילוי תפקידים בתנועת הנוער.

לא חשבתי על זה ככה, אבל הרבה פעמים אנחנו גם נחפש את אלה שהיו בתנועה או לפחות היו מחוברים לתנועת נוער. כדי שמי שיבוא לעבוד בתנועת הנוער שלנו לא יוכל להיות תלוש לגמרי. נראה לי שלהתחיל מאפס בגיל עשרים ומשהו, להסביר את כל המהויות של הוויית התנועה, זה מאוד מורכב. (טל)

עובדה מעניינת – כיום רוב חברי תנועת הבוגרים של השומר הצעיר לא ממלאים משימות בתנועת הנוער.

יש שני דברים מבלבלים, אחד זה שלא כל מי שעושה משימה בתנועת הנוער הוא [מתנועת הבוגרים]. ודבר שני הוא שגם לא רוב חברי תנועת הבוגרים עושים משימה בתנועת הנוער. זאת אומרת הכי הרבה חברי תנועת בוגרים שעושים משימה במקום אחד זה תנועת הנוער, אבל זה לא רוב האנשים בתנועת הבוגרים. (לירן)

זו תופעה חדשה שנוצרה רק לאחר ההתייצבות של תנועת הבוגרים. בשנים הראשונות של תנועת הבוגרים הם הקפידו למלא כמה שיותר תפקידים בתנועת הנוער.

ההגשמה היא [מאוד חשובה], אני חושבת שבתחילת דרכנו כתנועת בוגרים, היה מאוד משמעותי שמי שפועל [בתנועת הנוער] הם חבר'ה מתנועת הבוגרים, כי תנועת הבוגרים הייתה עוד בחיתוליה ולא מספיק יציבה. אני חושבת שבשנים האחרונות, בגלל שתנועת הבוגרים יותר יציבה, אנחנו יכולים להרשות לעצמנו, להרשות לעצמנו במירכאות, כן? זה לא כאילו בחירה שלנו, אבל כאילו לקבל את זה שיש גם מעגלים שניים ושלישיים לתנועת הבוגרים והם לא מאיימים על תנועת הבוגרים, הם לא מאיימים על הגרעין הקשה. (גל)

גם בשומר הצעיר תנועת הבוגרים מנסה לוודא שהמשימות בתנועת הנוער שנוגעות למסלול ההגשמה יהיו בידי אנשיה, מסיבות ערכיות ופרקטיות. אבל אין הקפדה על כך, על אף שבעלי תפקידים מחוץ לתנועת הבוגרים מביאים איתם מטען ערכי חינוכי אחר שלעיתים עלול לפגוע במסלול ההגשמה.

אני מלווה רכז קן שהוא לא מתנועת הבוגרים, והוא גם לא גדל בתנועת נוער, וזה מורכב, מאוד מורכב. לדוגמה, הוא רוצה להזמין את החניכים שלו למכינה שהוא היה בה חניך. (טל)

נושא זה מהותי לצורך ההזמנה להגשמה בתנועת הבוגרים, אבל צמיחתה המהירה של תנועת הנוער בשנים האחרונות הכריחה את תנועת הבוגרים להעסיק לפעמים בעלי תפקידים מבחון. כדי לפתור בעיה זו, חברי תנועת הבוגרים מנסים לגייס בעלי תפקידים שתפיסת העולם הערכית והחינוכית שלהם מתאימה לתפיסת העולם של התנועה, גם אם הם לא רוצים לחיות בתנועת הבוגרים. ההנחה היא שאדם שלא מרגיש הזדהות עם ערכי התנועה, לא יצליח לעבוד בה לאורך זמן.

כל מי שהוא בתנועה, כאילו כל מי שפועל בתנועת הנוער והוא לא חלק מתנועת הבוגרים, מאוד חשוב לנו להכשיר אותו ולייצר לו זהות שומרית, גם אם הוא לא חבר בתנועת הבוגרים. היום לי לדוגמה יש רכזת שמרכזת את עמק חפר. היא לא חברה בתנועת הבוגרים, היא גם לא רוצה להיות, היא חיה עם הבת זוג שלה ולא מעניין אותה עכשיו לחיות בשיתוף, אבל היא גם מאוד מעריכה את העשייה הזאת, היא מאוד מנסה, מאוד מתחברת לדי-אן-איי השומרי, זאת אומרת לאג'נדה החינוכית, לאג'נדה הפוליטית, לא פוליטית מפלגתית אבל פוליטית בהיבט של העשייה שאנחנו עושים. אני חושבת שאם יהיה רכז שאני אומרת רגע יש מצב שיש לנו כאלה, וזה באמת שאלה איך מתמודדים איתם, יש רכז שלא יצליח לשאת את זה על עצמו, לא יצליח לקבל את זה, אז זה ייצור הרבה חיכוכים. יכול להיות שיש תפקידים מסוימים שבהם זה פחות קריטי ואז זה פחות יצוף מעל פני השטח, אבל אני מאמינה שזה לא משהו שיצליח להחזיק הרבה זמן. אנשים שכירים, אנחנו לא כל כך אוהבים להתייחס למושג הזה שכירים, אבל אנשים שכירים שמצליחים להחזיק זמן בתנועה, זה כי הם מרגישים שומריים, גם אם הם לא חלק מתנועת הבוגרים. (גל)

תנועת הבוגרים של השומר הצעיר רואה בבעלי תפקידים שאינם מתנועת הבוגרים, אך מביעים הזדהות ערכית ורעיונית עם דרכה

של התנועה, שותפים לדרך ומאפשרים להם להיות חלק מתהליכי קבלת ההחלטות הנוגעות לתנועת הנוער.

[כי אלו] באמת המעגלים המתרחבים סביב הגרעין הקשה, שהוא תנועת הבוגרים. תנועת הבוגרים מרגישה ביטחון מספיק לתת להם להיות, וזה גם חשוב, כי אנחנו גם מבינים את חשיבות הדבר הזה. כאילו גם חשוב לנו לחבר אותם, לתת להם תחושה שהתנועה היא שלהם באותה מידה. אני כרכזת אזור ברור לי שהאמירה של האחת לא נופלת מהאמירה של מישהו אחר רק כי היא לא חברה בתנועת הבוגרים ומישהו אחר כן. (גל)

השפעת תנועת הבוגרים על המבנה הארגוני של תנועת הנוער

להקמת תנועות הבוגרים ולהגשמה החדשה השפעות מגוונות על תנועות הנוער, חלקן מכוונות ומתוכננות והאחרות עלו מהשטח. מבחינה ארגונית תנועות הבוגרים נפרדות מתנועות הנוער. תנועות הבוגרים הן ברוכז עמותות רשומות¹⁵ עם מקורות הכנסה נפרדים מתנועות הנוער. ההפרדה הארגונית והכלכלית של תנועות הבוגרים חשובה לצורך יציבותן ועצמאותן.

תקציבים

האיחוד החקלאי

באיחוד החקלאי אחד הנושאים שדנים בהם רבות בעת תהליכי ההקמה של תנועת הבוגרים הוא מציאת האיוון בין המבנה הארגוני

של תנועת הנוער ותנועת הבוגרים, כך שהפעילות בשתייהן תהיה אופטימלית.

כשאמרתי שהיו ניסיונות לשיחה ודיונים מה המתח הנכון או מה האיזון הנכון, זה כל הזמן פגש את השיחה בתוך תנועת הנוער. כשתהיה תנועת בוגרים מה המתח שלהם מול תנועת הנוער, מה היחס לתנועת הנוער, ברמה החינוכית זה לא הפריע לנו כי גם כאשר נכנסו שיחות כאלה לתנועת הנוער, אלה שיחות שמבחינתנו הגדרנו שהן חשובות, אז זה לא פגש אותנו באיזה שהוא אתגר. לדעתי ההפרה באיזון יכולה להיות בסופו של דבר שמשאבים שמיועדים לתנועת הנוער ילכו לתנועת הבוגרים. תנועת נוער שאין לה תנועת בוגרים, אז מן הסתם כל המשאבים, בין אם זה מחשבתיים, כלכליים או לא משנה מה, מרוכזים בתנועת הנוער עצמה. (...) ברגע שמשאבים שאמורים להיות מיועדים לתנועת הנוער יכולים ללכת למעשה חינוכי שעל פניו יכול להיות יותר משמעותי ויותר גדול, כמו תנועת בוגרים, זה מצריך חשיבה על התרומה האפשרית של המעשה החינוכי של קבוצה של בני 25 או 30 על המקום שבו הם חיים, אל מול המעשה החינוכי שסניף מסוים של תנועת הנוער יכול לעשות, אין ספק שמשוהו חינוכי גדול יותר מתנועת הנוער יכול להשפיע יותר על המדינה (...) אבל הוא לא תנועת הנוער. אני חושב שלתנועות הנוער יש ערך בפני עצמה, למטרותיה. (רון)

בני עקיבא

בבני עקיבא, על אף הזהות הארגונית בין התנועות לתנועת הבוגרים יש מקורות תקציביים נפרדים מאלו שיש לתנועת הנוער.

אפילו תקציבית, אני רציתי שתנועת הבוגרים תהיה לה אישיות תקציבית שונה מתנועת הנוער. גם בלי עמותה, אבל שהמקורות התקציביים שלה יהיו שונים מבני עקיבא הסטנדרטית. שלא

תסתמך עליה, כי ברור לי שתנועת הנוער ברגע שתיכנס למשבר, היא תקצץ את המותרות. ותנועת הבוגרים עלולה להיתפס כמותרות. כי עובדה ש־65 שנה הסתדרנו בלי [מחיך] ולא מת העולם. אנחנו אומרים לא, לכן חשוב לי שתהיה לה עצמאות, שהבסיס הכלכלי לא יהיה עלינו. שנוכל לעמוד במצבי משבר בלי זה. (יאיר)

התנועות הכחולות

בתנועות הכחולות חלק מתנועות הבוגרים הן עמותות רשומות. מבחינה תקציבית תנועות הנוער נפרדות מתנועות הבוגרים. חברי תנועות הבוגרים שעובדים בתנועת הנוער הם שכירים שלה.

כל מי שעובד בתנועת הנוער מועסק כשכיר. כולם שכירים, גם אני שכיר. חלקם פשוט לא חברים בתנועת הבוגרים. (תומר מדרור ישראל)

נראה שהפרדה ארגונית זו מאפשרת מצד אחד יציבות כלכלית והפעלה מסודרת של תנועות הנוער והבוגרים, ומצד שני לא פוגמת ביכולת של תנועות הבוגרים להיות מעורבות ולעצב את המתרחש בתנועות הנוער.

מבנה ארגוני

בני עקיבא

בתנועת בני עקיבא, על אף שעוד אין ממשקים ברמת השטח בין תנועת הנוער ותנועת הבוגרים הרי ברמת הניהול של התנועות ובוועדות הממשקים הולכים ומתרבים. הרעיון הערכי שתנועות הבוגרים מציעה, אופן הגשמה משמעותי לחניכי תנועת הנוער, מוביל לשילוב של תנועת הבוגרים בוועידות הארציות של תנועת הנוער.

בוועידה האחרונה [של תנועת הנוער] הייתה הפעם הראשונה שהייתה ועידת תנועת בוגרים. בנפרד, אבל לוועידה הארצית הם הגיעו. נציגים. בוועידה הארצית שלנו יש לפני כן ועידות מחוזיות, ובהן נבחרים הצירים לוועידה הארצית. בוועידה הקודמת היו בוגרים שהבאנו לוועידה הארצית. בפעם הזאת עשינו ועידה של תנועת הבוגרים, ומשם זה עלה לוועידה הארצית. היו החלטות של ועידת הבוגרים שעלו לארצית. (יאיר ומתניה)

זו דוגמה מוגבלת בהיקפה מכיוון שבשלב זה תנועת הבוגרים של בני עקיבא לא מעורבת בהתנהלות תנועת הנוער. דוגמה נוספת, גם היא מוגבלת בהיקפה וזמנית, של השפעת האידאולוגיה של תנועת הבוגרים על המבנה הארגוני של תנועת הנוער, ניתן לראות בהתנהלות השומר הצעיר בנוגע לשכירים שאינם חברי תנועת הבוגרים.

השומר הצעיר

מבחינה אידאולוגית, כדי לוודא שתהיה המשכיות לערכי התנועה ההזמנה או הקריאה להגשמה חייבת להיעשות על ידי חברי תנועת הבוגרים. לכן הוחלט בשומר הצעיר שמלווי פרק המשימה תמיד יהיו חברי תנועת הבוגרים.

אני חושב שזו נקודה חשובה, שבעצם זה רצף אבל הבחירה להצטרף לתנועת הבוגרים היא בחירה להצטרף, להמשיך אבל גם להצטרף לארגון. ארגון שיש לו כלכלה ויש לו דרך חיים מסוימת ויש לו אופן קבלת החלטות ומנהיגות, זה להצטרף לארגון. (...) לדעתי, זהו הגרעין של כל הסיפור הזה. פרקטית. אנחנו מחנכים יותר טובים בתנועת הבוגרים. כי כל הסיפור מתבסס והתבסס מאז ומתמיד בשומר הצעיר [על הדרכה של בוגרי תנועה]. אם זאת תהיה תנועת ילדים עד גיל 18, אז היא פשוט לא תהיה. (...) היא לא תהיה בגלל שאח"כ אף אחד לא יחזור חזרה ולא יקים את הקיבוץ. אם לא יהיו לה יעדי הגשמה,

במובן של הדרך להגשים בחיים הבוגרים את מה שלמדת בתנועה, אז גם מה שתלמד בתנועה ייעלם. קיימת גם השאלה אם יש תנועה מגשימה או אין תנועה מגשימה, זאת גם שאלה של מה קורה לשמאל בארץ וכו'... התנועה לא יכולה לפעול בריק. (לירן)

הבחירה הערכית של תנועת הבוגרים לעסוק במגוון רחב של אופני הגשמה, והתבגרות החברים, הובילו לכך שבערך שליש מהתפקידים בתנועת הנוער מאוישים במי שאינם מתנועת הבוגרים, כולל תפקידי הרכה וריכוז שמשיעים על תפיסת ההגשמה של החניכים. פרקטיקה זו יוצרת דילמה ערכית.

כן, זאת שאלה, האם משהו שהוא לא מגשים בתנועה, יכול לקרוא לחניכים להגשמה. התשובה שלנו היא לא. זה מורכב, אנחנו עושים כל מיני דברים וזו עמדתנו, כן? אבל... וגם לא רק רכזי שכבה קוראים להגשמה. גם רכז... כל מדריך בתנועה. אבל, אנחנו בסוף עובדים עם המציאות, אנחנו לא טהרנים. (לירן)

אחד הניסיונות לפתור דילמה זו מתבטא בהתאמת המבנה הארגוני. זה מבנה ארגוני שבו יש רכז שכבה שנשאר וצובר ניסיון ורכז שכבה שמתחיל עם השכבה וממשיך איתה אח"כ גם לשנת השירות, לצבא ולחיים הבוגרים. באופן טבעי רכזי השכבה יבואו מתנועת הבוגרים. בשל המחסור בכוח אדם, בשנים האחרונות היו מספר רכזי שכבה קבועים (כאלו שלא ממשיכים עם השכבה) שלא חברים בתנועת הבוגרים. רכז שכבה ש"זז" עם השכבה מתחייב לליווי ארוך של החניכים, לאורך התיכון, שנת השירות ועד לגיוסם כגרעין לצה"ל. מסיבות אידאולוגיות ומעשיות רכזי שכבה אלו חייבים להיות חברים בתנועת הבוגרים.

בעיני זה גם אידאולוגי. זה השיחה על הגשמה (...) ההבדל בין התפקידים, אם אני מבין נכון, זה הבדל מהותי כאשר רכזות

שכבה יכולה לראות את האופק של השכבה, אז היא עושה לעצמה גם חזון והיא ממש מתעסקת בהגשמה של השכבה. (ליאת)

מצד שני, רכזי השכבה שאינם מתנועת הבוגרים ירכזו כל שנה את אותה שכבת גיל, בעוד שהחניכים שלהם יתחלפו. כך ההשפעה שלהם על תפיסת ההגשמה של החניכים מוגבלת והם אינם נדרשים למחויבות רבת שנים.

אל מול הדוגמאות מבני עקיבא ומהשומר הצעיר, ניתן לראות שינויים מבניים וארגוניים עמוקים ורחבים יותר שחלו בנוער העובד והלומד ובמחנות העולים.

הנוער העובד והלומד

כבר בתחילת הדרך, החליטו בוגרי התנועה לחזור ולפעול בתנועת הנוער שבה צמחו וחשו אחריות לקיומה, כדי לסייע לה להיחלץ מהמשבר שבו הייתה נתונה. בשלב ראשוני זה לא הייתה עדיין תנועת בוגרים "ממוסדת", אלא בוגרים שפועלים בתנועת הנוער כדי שזו תעצב את דרכה מחדש בתוך המציאות המשברית. שיטת העבודה של תנועת הנוער ותנועת הבוגרים תואמת לערכיהן, הדוגלים בעבודת צוות ושיתוף פעולה רב בין הקהילות השונות המוצאות בתנועת הנוער את ביתן.

במובן של המבנה של הנוער העובד והלומד התנועה הפכה, במושגים שלנו, להיות מתנועה פדרטיבית לתנועה כללית. מה ההבדל? פעם הנוער העובד והלומד היה בנוי אגפים אגפים. היה האגף לאיגוד מקצועי שטיפל בנערים העובדים והיה האגף העירוני, הייתה חטיבת בני המושבים שפעלה כפדרציה בתוך הנוער העובד והלומד, באותה מתכונת פעלו החטיבה הערבית והחטיבה הדרוזית. התהליך המעניין שקרה במבנה של הנוער העובד והלומד, ואני חושב שהוא קשור בהקמת תנועת הבוגרים,

הוא שעברנו להיות מתנועה פדרטיבית לתנועה כללית. במובן שבאותה קומונה, בגיל 25, 26, יכולנו לפעול במה שהיה קרוי האגף לאיגוד מקצועי ולעבוד עם נערים עובדים, החברה שלי מהקומונה תהיה בקן הקיבוצי, חבר נוסף מהקומונה יפעל באגף אחר, והתחילה להיות אינטראקציה בתוך הבית שכבר לא מדברת פדרטיביות. הבאנו את כל הנוער העובד והלומד לתוך הבית. בהשפעה מאוד גדולה של תנועות הבוגרים ובעקבות הקמת תנועת הבוגרים הפכנו להיות תנועה כללית, תוך שמירה על הייחודיות שלנו. על הפעולה שלנו עם הנוער הערבי ועל הפעולה בקיבוצים. אבל לא באופן נפרד כמו בעבר. כשאני מגיע למפגש של רכזי קהילות, אני יושב שווה בין שווים עם החברים מהקהילה הערבית והדרוזית, ויכולים לקבל החלטות משותפות על התנועה, שבתוכה כלולים כל חלקי התנועה בצורה שווה ומחוברת ולא נפרדת. (עמיר)

מ"פדרציה" של אגפים שפעלו בצורה נפרדת ובאופנים שונים, עם בעלי תפקידים שעבדו בנפרד, צורת העבודה השיתופית של תנועת הבוגרים הפכה את הנוער העובד והלומד לתנועה שבה בעלי התפקידים במגזרים השונים עובדים יחד, בשיתוף פעולה הדוק. גם הסמנטיקה השתנתה ובמקום אגפים המגזרים השונים נקראים קהילות: הקהילה היהודית, הקהילה הערבית, הקהילה הדרוזית.

במחנות העולים התפיסה הערכית של תנועת הבוגרים הובילה את תנועת הנוער להיכנס לעבוד בקהילות חדשות בשיטה שונה.

המחנות העולים

כמו דרור ישראל, קבוצות הבחירה של המחנות העולים הפעילו במשך שנים רבות ועדיין מפעילות מרכזי למידה, מועדוניות לילדי יסודי ומועדוני נוער ברחבי הארץ. גישה חינוכית זו שונה מהותית מהגישה במחנות הרגילים של תנועת הנוער. במשך השנים התקבלה

בתנועת הבוגרים ההחלטה לשלב את צורת הפעולה של בתי החינוך בתוך פעילות תנועת הנוער בשכונות ואזורים בפריפריה החברתית של ישראל הזקוקים לכך.

כל תנועות הנוער מפעילות סניפים בערים וביישובי הספר. אולם לרוב צורת הפעולה בסניפים ובמחנות דומה, ללא קשר למאפייני האוכלוסייה והיישוב. בתי החינוך פועלים בנפרד מהפעילות של תנועת הנוער, גם אם הם משרתים את אותו קהל ילדים. מכיוון שבמקרה זה בתוך המחנות של תנועת הנוער יש התנהלות של בתי חינוך, נרחיב פה על התנהלות ייחודית זו.

בגדול הרעיון הוא לייצר כמה שיותר דפוסי פעילות שמותאמים לשכונה שבה אתה פועל, או לקיבוץ או ליישוב או לעיר. לדוגמה, בנופית שזה יישוב אמיד מאוד יש כל מיני ערוצי פעילות שקשורים גם לניסיון להגיע לכלל בני הנוער ולהציע להם את תנועת הנוער במופעה השונים. ערוצי פעילות בתנועת הנוער ביישוב כזה יכולים להיות טיולים, אפשר לראות סרט, מוזמנים לשבת במעגל לנהל שיחה ואפשר לחגוג ביחד חג. בהקשר הזה, ש. למשל מרכז עיר פחות אמידה שיש לאוכלוסייה בה צרכים יותר גדולים ולכן אנחנו משקיעים בה מאמצים גדולים, כלומר אנחנו כן עושים לזה תיעדוף, לפתח עוד דפוסי פעילות כל הזמן שמתאימים לאוכלוסייה הזו ולהעמיק את ה[קשר]... זה יבוא לביטוי גם בפעולה שלנו בבית ספר, שם נשקיע אנרגיות. שולחים מדריכים לתוך בית הספר, להפוך אותו למרחב פעילות של התנועה, ומוסיפים עזרה לימודית כחלק מפעילות אחר הצהריים של התנועה, לפי הצורך של התלמידים. (כחל)

דפוסי הפעולה השונים מלווים בדרישות שונות מבחינת תקצוב וכוח אדם. בית חינוך דורש יותר כוח אדם, התארגנות שונה ולעיתים יותר סבסוד של השתתפות החניכים בפעילות מאשר מחנה רגיל של

התנועה. סבסוד כזה נדרש לעיתים גם בשכונות חזקות יותר. בכל המקרים, כל החניכים משלמים לתנועה כדי לעודד מחויבות ואחריות.

אנחנו לא מתיימרים להיות באיזה שהיא עמדה של רווחה מהבחינה הזאת ולטפל בחניכים (...) אבל אנחנו כן פועלים בצורה יותר אינטנסיבית כדי שכל חניך ישתתף, וגם שכל חניך ישלם משהו, כי זה נראה לנו יותר נכון ביחס לדמי החבר, שתהיה איזה שהיא השתתפות ולא הרגשה שרק נתנו לך. לפעמים יש גם בעיה במקומות האלה שאנחנו רק נותנים והם רק מקבלים. יותר נכון שכל אחד ייתן משהו, אז אנחנו מחפשים פתרונות כדי שגם חניכים כאלה יהיו בצד שנותן. למרות שהתשלום שלהם מסובסד, זו לא ההשקעה הכי גדולה שלנו במקומות כאלה. אין ספק שההשקעה הכי גדולה שלנו שמה זה במספר המדריכים. אלה מקומות שצריך יותר מדריכים, וזו השקעה ענקית מבחינתנו. (ניר)

כדי להפעיל את בתי החינוך כראוי התנועה פועלת בקשר הדוק ושיתוף פעולה עם בתי הספר וההורים.

האתגרים במגדל העמק לצורך העניין, בשביל שבשנה האחרונה יצאו כמות גדולה של חניכים ממגדל העמק לקורס המדריכים הצעירים, זה דרש מאמצים שונים מבחינת... אם זה סבסודים או קשר עם ההורים או נוכחות לאורך שנים בשכבה הזו בבית ספר. (שחף)

מבחינה היסטורית, המועדונית שהפעילה תנועת הבוגרים בנוף הגליל כבר בשנות התשעים של המאה ה-20 (אז – נצרת עילית) נקראה "בית שוקו". על שמה נקראים בתי החינוך המיועדים לשכבות הצעירות בשכונות ממעמד סוציו-דמוגרפי נמוך. צורת פעילות זו משלבת בין פעילות של צהרון/מועדונית לפעילות של תנועת הנוער.

יש לנו שתי צורות פעילות – יש פעילות תנועתית רגילה, כמו שאנחנו עושים בכל מחנה בכל הארץ ויש לנו את בית שוקו, שהוא מועדונית לילדי יסודי שהתחילה בנצרת עילית והיום יש גם בנצרת עילית וגם במגדל העמק. בשכונות שזקוקות לכך אנחנו מפעילים גם בית שוקו ולא רק מחנה. בראשון לציון למשל הבית שוקו הוא ממש באותו מבנה של המחנה של התנועה. אז הבית שוקו פתוח בשביל הילדים שלוש פעמים בשבוע, ועוד פעמיים בשבוע יש פעולה במחנה, שהילדים יכולים לבחור לבוא גם לזה. זאת אומרת שזה פתוח לילדים חמישה ימים בשבוע, ואותם חמישה ימים בשבוע נותנים להם אוכל ומעסיקים אותם אחרי הצהריים ועושים להם פעילות חינוכית וערכית וגם נותנים עזרה בלימודים. (שוחף וכחל)

לצורת פעילות זו שתי מטרות – המטרה הראשונה היא לתרום לניעות החברתית ולרווחה של הילדים והנערים, דרך עזרה לימודית, הענקת מסגרת חינוכית אחרי הצהריים ופיתוח והעצמה של יכולות רגשיות וחברתיות. המטרה השנייה היא לחבר אותם אל תנועת הנוער, ולהעצים אותם כך שיהפכו בעצמם למדריכים צעירים בעלי תפיסת עולם ערכית מגובשת, כמו בצורת הפעילות הקלאסית של תנועות הנוער. כך משפיעה תנועת הבוגרים בצורה עמוקה ומקיפה על צורת הפעילות בתנועת הנוער.

תנועות הבוגרים משפיעות על המבנה הארגוני של תנועות הנוער ועל התוכן המועבר בהן, מכיוון שהן ממחישות את ההגשמה החדשה ובחלקן חברי התנועות מובילים, מרכזים ומדריכים בתנועות הנוער. תנועת הנוער, מצידה, משפיעה על ההרכב האנושי של תנועת הבוגרים וגם על תחומי התעסוקה, צורה העבודה ובמידה מסוימת גם על הנושאים בהם עוסקת תנועת הבוגרים.

פרק 6. השפעות רעיוניות בין תנועות הנוער ותנועות הבוגרים

בין תנועות הנוער ותנועות הבוגרים קיימות השפעות הדדיות רבות מבחינת הערכים והתוכן בו עוסקים החניכים והחברים הבוגרים. כפי שנראה בפרק זה, תנועת הבוגרים משפיעה בין השאר על העיסוק בהגדרת ההגשמה של תנועת הנוער וכן בשאלת ההצטרפות לשלבים השונים שלה. כמו כן היא מחזקת את היכולת להביט על חלקיה השונים של התנועה כמכלול ואת היכולת לקרב ביניהם ולחזק את התנועה. בנוסף היא תורמת עומק רעיוני לתכני הפעילות של תנועת הנוער, שכן מדובר במדריכים שחברים בתנועה חברתית רעיונית אשר ממשיכים לעסוק בתכנים רעיוניים, בלמידה ובעשייה חברתית גם בחייהם הבוגרים. בין ההשפעות של תנועת הנוער על תנועת הבוגרים ניתן לראות תוכן רעיוני המגיע מסוגיות אקטואליות שמעניינות את בני הנוער, ודרך פעולות התנועה מגיע אל עולמם של חברי תנועות הבוגרים. השפעה בולטת נוספת של הפעילות בתנועות הנוער על פעילות תנועות הבוגרים באה לידי ביטוי ב"פדגוגיה החברתית" – שימוש בגישות ומתודות מתנועת הנוער והחינוך הבלתי פורמלי בתוך מפעלי החינוך הפורמלי של תנועות הבוגרים.

בני עקיבא

על אף שאין רצף גילי בין התנועות והקשר ביניהן דל ביותר, מבחינה ערכית תנועת הנוער ותנועת הבוגרים מחזיקות באותה תפיסת עולם, כאשר תנועת הבוגרים מהווה דוגמה לאופני הגשמה ותיקון החברה לחניכי תנועת הנוער.

אין כרגע מספיק הפריה בין מה שקורה בתנועת הבוגרים למה שקורה בתנועת הנוער. כמובן שחלק מהמטרה של תנועת הבוגרים היא מטרה חינוכית, לתת איזה שהוא מודל של חיי הגשמה לנוער. אבל אין היום מספיק נקודות ממשק, ובעיני דווקא זו נקודה שאני חושב שכדאי לחזק אותה בתנועת בני עקיבא. (עמוס)

על אף ההפרדה שקיימת בבני עקיבא בין התנועות, קיים שיח בין המובילים בהן, "שיח של ערכים ולא של המשכיות", כדברי קבצי. שיח זה מוביל להפריה רעיונית בין שתי התנועות.

אפילו הנושא השנתי, לדוגמה, נושא כמו משפחה, שהעלינו אותו בוועידה. לא בתנועת נוער, אמרנו שזה נושא שלא רלוונטי עדיין. דנו בו בתנועת הבוגרים. משם זה עלה להצבעה בוועידה הארצית. הנושא בשנה אח"כ בכל בני עקיבא היה נושא משפחה. האם יש איזה יניקה והעשרה? ברור שיש. (יאיר)

בשלב זה בתנועת בני עקיבא ההשפעה ההדרית עדיין מוגבלת בהיקפה מכיוון שהקשר בין תנועת הנוער לתנועת הבוגרים נעשה בעיקר בהנהגת התנועות. בתנועות הכחולות יש קשר ישיר בין תנועת הבוגרים לתנועת הנוער, וכך רבים מהחניכים ומחברי תנועת הבוגרים שותפים לתהליכים הרעיוניים.

הנוער העובד והלומד – דרור ישראל

המעבר של הובלת תנועת הנוער מידי התנועה הקיבוצית לידי תנועת הבוגרים הביא אליה בעלי תפקידים שלהם רקע מגוון ועשיר, שהוסיפו נופך ותוכן שונה לשיח הערכי בתנועת הנוער.

אני חושב שהדבר המרכזי שהשתנה מתוך ההולדה של תנועת הבוגרים, הוא המרכזיות של הערכים ולא של יעד הגשמה במובן של הרזרבות [כוח האדם לקיבוץ], וזה שינה את הכול. (...) זאת אומרת יכולת השפעה על התנועה, לעצב אותה, השתנתה לגמרי, כי אני ברגע שיצאתי לחוות הכשרה כבוגר, ולא נשלחתי לקיבוץ, יכולתי להשפיע על התנועה יותר. ומה שקרה, ברגע שמקימים את תנועת הבוגרים, נוצרה תנועה מאוד מגוונת במובן של מי האליטה, מי ההשפעה, מי ההנהגה, זה שינה את האופי של ההנהגה של התנועה, את האופי של האחריות על התנועה, ונוצר משהו מאוד מעניין. (ברק)

הגיוון האנושי בתנועת דרור ישראל תורם לעושר התרבותי, הרעיוני והערכי של התנועה. חברי תנועת הבוגרים שואבים מתוך החיים הפרטיים וההוויה האישית שלהם ומעצבים בהתאם את עולמה של תנועת הנוער.

לדוגמה, בשבוע האחרון ציינו מועד שהפך להיות מאוד מרכזי בחייה של הנוער העובד והלומד ולשמחתי גם יותר ויותר בחברה הישראלית, אבל אני חייב להגיד שבנוער העובד זה כבר קרה לפני עשר שנים, שזה יום הזיכרון ליהודי אתיופיה שנספו בדרכם [לארץ]. עכשיו, אם לא היו לנו בוגרים שהפכו להיות חלק מתנועת הבוגרים, שהתחילו לחשוף את הסיפורים של ההורים שלהם ושהיו במקומות השפעה בנוער העובד והלומד, התהליך הזה לא היה קורה. זה הדבר המעניין שקרה, ואפשר לראות את זה לאורך כל לוח השנה של הנוער העובד והלומד, ואיך הפעילות

שלו השתנתה ומה מקורות ההשפעה, מי יכול להשפיע על האופי של הנוער העובד והלומד, פשוט השתנה מקצה לקצה ממה שאנחנו מכירים מלפני עשרים ושלושים שנה וזה דבר דרמטי. (עמיר)

חברי דרור ישראל רואים חשיבות מרכזית בקיומה של תנועת הנוער העובד והלומד כמו גם בדיוק ובהתאמה של התוכן הערכי והפעילות החינוכית בתנועת הנוער. חברי תנועת הבוגרים גם מכירים בכך שמעצם גילם ישנן סוגיות אקטואליות שהם מנותקים מהן והנוער מחובר אליהן, ופתוחים להכיר סוגיות אלו ולעסוק בהן גם בתוך תנועת הבוגרים.

יש פה סט של מטרות קצת יותר גדול במובן הזה, אבל יש הסכמה די רחבה, שהנוער העובד והלומד זה הדבר הכי תשתיתי. ובמובן הזה, קודם כול הוא עומד בפני עצמו, אבל בהחלט דרור ישראל צריכה להיות משהו שעוזר. (...) ההדרכה של הנוער העובד נהייתה איכותית יותר, הרבה יותר מותאמת תוכן וצורה מאשר מה שהיה בשנות השמונים ובשנות התשעים. (...) אני חושב שדרור ישראל יש לה מטרות נוספות. ההתקדמות לעברן היא כל הזמן תוך מבט אל הנוער העובד והלומד ואל מה שקורה בתוכו, גם מתוך הבנה שרבים מהרעיונות צומחים מתנועת הנוער, לא רק מהבוגרים. (תומר)

הנושאים שעולים מהנוער עוברים עיבוד ופיתוח בתנועת הבוגרים, שיוצרת תוכנית פעולה חינוכית לתנועת הנוער. לעיתים נושאים מרכזיים שעלו מהנוער משפיעים על כלל העשייה של תנועת הבוגרים.

יש משהו מאוד עכשווי, נגיד אני אקח את הדוגמה של מאבק האקלים, בסדר? אני בתור בן אדם בוגר, אגיד את האמת, עניין

אותי במידה מאוד מסוימת. באו החניכים, אמרו זה דבר בוער, זה דבר מרכזי, אתם המבוגרים לא תבואו ותגידו לי שזה לא חשוב, כי אתם הורסים את העולם, והנוער העובד והלומד הצטרף למאבק הזה בעקבות המידע ואקטיביזם שהחניכים הביאו. לא כי אני הבאתי את זה, וזה משנה הרבה מאוד דברים גם בהיבט של מה זה להיות בתנועת בוגרים. יש עוד הרבה מאוד דוגמאות למה שהחניכים מביאים. כל העולם הזה של פמיניזם ומאבק מגדרי וכל מה שקורה עכשיו. החניכים באים ואומרים זה על סדר היום שלנו, זה מה שאנחנו רוצים להביא, ואתם צריכים להדריך אותנו להתמודד עם הדבר הזה, לדעתי זה מציף לבוגרים נושאים מאוד חשובים. רבים מהם צומחים מהנוער. (הדר)

גם במחנות העולים ובקבוצות הבחירה יש נושאים, כגון המגדר והמרחב הבטוח מאלימות מינית ומילולית, המהדהדים בורזמנית בתנועת הנוער ובתנועת הבוגרים.

קבוצות הבחירה של המחנות העולים

בקבוצות הבחירה של המחנות העולים שמים דגש רב על הרלוונטיות והעדכניות של ערכי התנועה ועל חיבור הדוק בין התהליך לאידאולוגיה (בין הערכים לעשייה – בהשאלה מהסוציאליזם). דגש זה של תנועת הבוגרים מתבטא גם בעשייה בתנועת הנוער. בעזרת תנועת הבוגרים ובהובלתה, חניכי תנועת הנוער מעורבים בצורה פעילה בעיצוב התנועה בהתאם לערכים ולעקרונות של המחנות העולים.

בהקשר של ערכים שאנחנו מדברים עליהם [בתנועת הנוער], יש שני תהליכים בשנים האחרונות. היה תהליך שנתי שעסק בקשר של התנועה לעם היהודי, הייתה תביעה שזה יבוא לידי ביטוי, ופיתחנו קבלת שבת תנועתית. היה בשנה שעברה שיח על סוציאליזם בתנועה, עלתה הצעה להקים קופות מחנה שיעזרו

לחניכים מעוטי יכולת. כלומר השיח הזה של איך מגשימים את הערכים שלנו בפועל, מאוד נראה לי מקרין, וכל הסיפור של להיות תנועה, כלומר שיש קשר ויש משמעות להחלטות אחד על השני, שזה כאילו אותה חולצה עם סיפורי חיים שונים. (...) זה אכפת לי מה חושבים חניכים אחרים בתנועה שלי, וזה ענייני, וזה משפיע עלי, ואני צריך להתווכח או לדרוש מהם החלטה דומה. עשינו לפני ארבע שנים תהליך של להגדיר את ייעוד התנועה. בתוך תנועת נוער לבחור ייעוד זה דבר נורא משונה, כי יש גם חניכים בכיתה ט' וחניכים שכרגע הצטרפו, ויש חניכים ב-י"ג שכאילו חיו כבר מכיתה ד' בתנועה, מה אני מביא עכשיו טיטניקים שיגידו אם התנועה שלנו כן או לא סוציאליסטית? עשינו בכוונה תהליך שכל מילה משמעותית, ובחרנו להתווכח, כי זה משונה. כי אנחנו רוצים שזה ישנה, שלהיות חלק מאותו דבר ישנה. אז אני חושב שזו גם הקרנה של תנועת הבוגרים על התכנים. (נמרוד)

ההדדיות קיימת לעיתים בצורה בלתי פורמלית, כאשר תהליכים המתרחשים בתנועת הנוער משפיעים על המתרחש בתנועת הבוגרים. לדוגמה, ערכים כגון שוויון מגדרי ואי-אלימות נתפסים כחלק חדש מערכי התנועה ומעצבים את צורת הפעולה של תנועת הבוגרים כמו גם את השיח וההתנהלות בתנועת הנוער.¹⁶

אני חושב שהקוד הזה... שהקים את תנועת הבוגרים, מאוד חזר לתנועת הנוער. כלומר להגיד שאתה הולך להדריך בכיתה י' כי אתה מגשים ואתה מדבר על מרחב בטוח או אתה מדבר על שוויון זכויות לנשים, אז בוא נגשים את זה. (...) אבל הקשרים הם הרבה יותר בלתי פורמליים מהבחינה הזאת. עיסוק שלנו

16 להרחבה על הנושא ראה את הפרק של האס, ו. בספר שעוסק בצעירים בקהילות יעוד ושינוי חברתי. הספר נערך על ידי ארנה שמר וניר מיכאלי.

בפמיניזם כמעגל בוגר, יתגלגל בתכנים שאנחנו מביאים לתנועות הנוער. זאת לא תהיה החלטה במעגל בנערן, עכשיו עוסקים בזה בתנועת הנוער. (נמרוד)

השפעה הדדית מתקיימת דרך הרכזים של תנועת הנוער, שהם מתנועת הבוגרים, בהתאם לקוד תנועת הנוער (כהנא, 2007) כל מדריך הוא גם חניך מודרך. כך, בעת שהרכזים מכינים הדרכות למדריכים של תנועת הנוער הם חווים בעצמם את התהליך החינוכי בצורה בלתי אמצעית ומשמעותית.

[בעת טיול הכנה של הרכזים והמדריכים בדרום הארץ] עשינו טקס לזכר הרוגי אסון צפית. עשינו מעמד בתוך הנחל בטקס וקראנו וחבר'ה דיברו, ואח"כ בחרנו לדבר על הבחירה להמשיך ולטייל, ואחרי זה המשכנו להדרכה. כרכנו את הכול ביחד להדרכה על איך נוצר שיטפון (...) התיאום היה ביחד איתה [מדריכת הטיולים], לדבר על איך מתחת הנחל ולקחת את הסכנות עם איזה סיפור שאנחנו בוחרים לנצור, הייתה שם הדרכה מאוד מרשימה. גם מאוד מרגשת וגם עם הפנים ללמוד על הטבע, לבחור לאהוב את הטבע, לבחור לטייל ולעשות את זה באחריות. הייתה שם שיחה על קשר עם ההורים לקראת הטיול, כאילו דיברנו עליהם כמדריכים, זה טיול הכנה למדריכים. מורת הדרך סיפרה אחר כך שהיא כל היום מטיילת עם קבוצות, ואף פעם לא חוותה תהליך כזה. היא התרשמה מאוד מהתהליך החינוכי והיכולת לשלב את הדרכת הטיול עם שיחה על הערכים ועל אחריות שלנו כמדריכים מובילים. באותו מסע הכנה, אחרי הדרכה על חג החנוכה דרך המשקפיים של פמיניזם, מדריכים המחזו שם את 'הוי חנה זלדה', ניתחו את השיר והיו הדרכות על הסיפור ההיסטורי של חנה ובניה. ישבנו לסיכום. מורת הדרך סיכמה שלדעתה רק מדריכים ורכזים, שהם בעצמם בתהליכי התחנכות, היו יכולים לתכנן ולהעביר את ההדרכות האלה כמו שהן נראו. (כחל)

בחירה מפורשת נוספת שמחזקת את הקשר הרעיוני והמעשי בין תנועת הנוער ותנועת הבוגרים במחנות העולים היא ההחלטה לחבר את העשייה בין מפעלים שונים של התנועות. החיבור בא לידי ביטוי במיוחד בקשר בין פעילות תנועת הנוער למפעלים החינוכיים השונים המיועדים לילדים ונערים מאוכלוסיות מעוטות יכולת, כגון צהרונים, מועדוניות ומועדוני נוער. כפי שתואר קודם, נערים אלו יכולים ללכת במקביל למועדון הנוער ולתנועה, להדריך ולהיות מודרכים. כך באה לידי ביטוי תפיסת העולם של תנועת הנוער בצורה המותאמת לאוכלוסייה מגוונת, ומאפשרת למדריכים הצעירים ולקומונרים להתנסות במגוון סוגי פעילויות בעודם מקבלים יחס מקיף ועוטף והנחיה מותאמת.

יש לנו קומונרים בשנת שירות, שהם בתנועת הנוער והם מדריכים בתנועת הנוער, והם מדריכים בבתי ספר יסודיים, לא מורים, מדריכים. יש משימות שתנועות הבוגרים עשתה ועושה, גם במגדל העמק, גם במקומות אחרים שהם פחות קשורים לתנועת הנוער. (...) אבל בגדול הם דמויות חינוכיות. אנחנו מצמידים אותם לשכבות, שגם מגיעות למחנה אחר הצהריים, ליצור איזה משהו הוליסטי כזה, ועושים שיעורי חברה, חונכויות אישיות, פרויקטים, היו לנו בשנה שעברה דברים שונים (...) הקומונר במגדל העמק מביא את תנועת הנוער לתוך בית הספר, כלומר בהקשר הזה המטרה שלנו היא להביא את המדריכים ואת רוח תנועת הנוער לכמה שיותר מקומות. (שחק)

בחירה ערכית זו מתבטאת גם בפתיחת הפעילות בתנועת הנוער לקהל חדש, מאוכלוסיות שבעבר פחות הצטרפו לתנועת נוער. ההצטרפות משפיעה אף היא על השיח והעשייה בתנועת הבוגרים, ובהמשך עם התבגרות החניכים גם על ההרכב של תנועת הבוגרים עצמה.

אני אומר שהבחירה שלנו היא להיות בכל מיני מקומות שהחברה הישראלית נמצאת בהם, להפגיש אותם, להצליח להביא גם אותם לקורס מד"צים, ושזה יהיה קורס מד"צים של חבר'ה מכל מיני מקומות, שיראו ביחד את הישראליות ויתמודדו אתה. (ניר)

השומר הצעיר

לחברי תנועת הבוגרים של השומר הצעיר ברור שהגשמת ערכי התנועה נעשית גם בתנועת הנוער וגם בתנועת הבוגרים ושהיא מקבלת ביטוי דומה בשתייהן.

חניך יגשים את עצמו כשהיה לו קבוצה ומשימה, קבוצה ותפקיד, גם בתנועות הנוער וגם בתנועת הבוגרים. חניך הוא חניך לאורך כל הזמן, גם חבר'ה בני 30 הם חניכים, וגם חבר'ה בני 17, 18 כאשר הם בשכבה הבוגרת של הקן, אבל הם עדיין חניכים. זה משהו מאוד ייחודי לתנועה. תמיד אתה גם חלק מקבוצה ובשאיפה שיהיה לך תפקיד. (ליאת)

כמו בתנועות הכחולות האחרות, על אף שתנועת הנוער ותנועת הבוגרים הן בעלות מהות אחת רציפה, תהליך של חינוך ערכי ארוך ומתמשך, דרכי הפעולה בשתייהן שונות. נראה שאחת הסיבות לכך היא שבשל ערכיה ה"שמאלניים" של התנועה ביטויי הערכים והשיחה עליהם מקבלים צורות שונות מאוד בתנועת הנוער ובתנועת הבוגרים.

זה נושא מאוד מורכב בתנועות באופן כללי, כל עניין הצורה והתוכן, אנחנו גם לא נגיד שאנחנו לא בשמאל ונתעקש על זה שאנחנו לא בשמאל, ונהיה מנוכרים לזה. אנחנו מחנכים, אנחנו עושים את זה בחוכמה (...) אבל בצד השני אנחנו לא עובדים בלבד את עצמנו ויש לנו אחריות על כלל החברה הישראלית. אנחנו לא תנועה של סקטור או של מפלגה. (לירן)

המציאות שמתוארת בקבוצת המיקוד של חברי תנועת הבוגרים של השומר הצעיר מתארת את ההתמודדות של כל התנועות הכחולות. מבחינה היסטורית תנועות אלו היו בעלות שיוך מפלגתי לתנועת העבודה ולשמאל וכעת הן ממשיכות להחזיק ולחנך לערכים אלו, בתוך חברה ישראלית שלרבים בה יש עמדות שליליות כלפי תנועת העבודה והשמאל בעבר ובהווה. מציאות זו דורשת מחברי תנועת הבוגרים שממלאים משימות בתנועת הנוער למצוא דרכים עקיפות לעסוק בערכי התנועה במהלך הפעולות.

אני עובדת בקרית גת, (...) וכשמדברים עם הילדים על הערכים ולא הכותרות אז הם מסכימים... הם יסכימו איתי וגם ההורים. (...) הם יודעים שאנחנו שמאלנים, ורוב המשפחות יש לנו קשרים מאוד טובים איתן, הם יודעים מי אנחנו, הם מבינים מה הקטע, אבל אנחנו בחיים לא נגיד שאנחנו שמאלנים. אני לא אגיד בקרית גת בחיים שאני שמאלנית, אבל אני אשתמש במושגים שלי ובתוכן שיש לתנועה להביא, והם יסכימו איתי כולם. (טל)

מתוך הרצון לתיקון החברה ולהפצת ערכים של שוויון והומניזם, תנועת הנוער פועלת בקרב אוכלוסיות מגוונות ביותר בכל רחבי הארץ. עשייה זו יכולה להיתפס כמעשה פוליטי.

זה בעצם האבסורד הכי גדול של התנועה, שבמקומות מאוד מוחלשים יש ציבור מאוד ימני, ובתוך הסיטואציה הזאת אנחנו צריכים להתנהל על התוכן והמהויות שאנחנו מביאים, ולא על הטיקטים שכאילו שמים... זה גם מורכב כי זה פוליטי כאילו. זה פוליטי להגיד שתנועת שמאל עובדת במקומות ימניים. (...) זה ברור לכולם. בחולון אני יכולה להגיד לך שאנחנו עובדים בשכונות יותר קשות, מוחלשות, וכולם יודעים מה זה השומר הצעיר. (ליאת)

כדי להתמודד עם מורכבות זו, בתנועת הנוער מסירים עד כמה שאפשר את התוויות השמאלניות ועוסקים ביצירה ובשיח על מהות הערכים עצמם כגון שוויון, קבלת האחר ויצירת מרחב בטוח מאלימות מכל סוג. החינוך לערכי התנועה הינו מעשה של הגשמה ושל תיקון בעיני תנועת הבוגרים של השומר הצעיר, בתנועת הנוער העשייה החינוכית יותר חשובה ממעורבות פוליטית ומפלגתית.

עכשיו בחירות שלישיות, ואני אומרת לעצמי שזה רק מוכיח שיש משמעות אמיתית לבחירות ולמי יהיה ראש הממשלה. ובתוך הבלגן הפוליטי, איך שאני מבינה את זה, אז אנחנו עושים עבודת עומק בעיצוב דמותה של מדינת ישראל. אנחנו לא רק פעילים בהפגנות וביציאה לקידום מפלגות. אנחנו שמאל, והאמירה והעשייה שלנו היא של שמאל רדיקלי שמביא חינוך לכול... מה שנקרא בלי הבדל דת, גזע ומין וזה העיקר. (ליאת)

תנועות הבוגרים בוחרות להפעיל את תנועות הנוער ולמקד את הפעילות שמתרחשת בשכבות הבוגרות במשימות מתחום החינוך מתוך תפיסת העולם הערכית שלהן, ולא מתוך רצון לגייס לשורותיהן עוד חברים.

אבל זה לא בקטע צרכני. זה לא בקטע של אנחנו צריכים את מה שיכניס לנו עוד אנשים. זה קטע עקרוני שבו התהליך של תנועת הבוגרים הוא תהליך אורגני של... תהליך התחנכות, כי יכולנו להגיד שנייה, אנחנו לא צריכים את תנועת הנוער, אנחנו יכולים לפתוח כפרי סטודנטים ואנחנו יכולים להרים כפרי סטודנטים מעניינים, מהותיים, מטורפים בכל המקומות שאנחנו עובדים בהם ולהביא סטודנטים ומתוך זה ליצור כאילו בוגרים, והבחירה שלנו כתנועה זה כל הזמן להגיד לא, יש דרך חיים שהיא התחילה איפה שהוא והיא ממשיכה. (ליאת)

התנועות נמצאות בתהליך קבוע של עיצוב ובנייה של הקשר בין תנועת הבוגרים ותנועת הנוער. בתנועת האיחוד החקלאי הרצון והלבטים בנוגע להקמת תנועת בוגרים נוגעים בין היתר לקשר הרעיוני הזה ולאיוון העתידי בין תנועת הנוער לתנועת הבוגרים.

האיחוד החקלאי

אני חושב שלתנועת הנוער יש ערך בפני עצמה, למטרותיה, ובאמת צריכה להיות תנועת בוגרים. איך מייצרים את הדבר הזה, זה אחת מהשאלות ש... נשארנו ללא תשובה. [איך מייצרים תנועה] שהיא נשארת נאמנה למטרותיה של תנועת הנוער. והיא הופכת להיות חלק מחינוך המשך לתנועת הבוגרים, איך שומרים את תנועת הנוער כמהות בפני עצמה, והיא לא הופכת להיות רק צינור לתנועת בוגרים. אם את שואלת אותי רגע בדוגרי מה היה החשש, אז שם. במציאת האיוון העדין הזה, או את קו התפר של איך בונים את זה יחד. (...) האם המטרה המרכזית של תנועת הבוגרים היא באמת תנועת נוער ולשנות את המציאות כפי שאנחנו רואים אותה, דרך תנועת נוער עם הדברים שאפשר לעשות רק בתוך התנועה? (רון)

מתוך הבנה שמבחינה רעיונית וערכית תנועת הנוער ותנועת הבוגרים זהות בתוכנן, השאלה של האיחוד החקלאי היא תהייה על תפקידה של תנועת הנוער. האם היא רק הכנה להגשמה בתנועת הבוגרים?

האם תנועת הנוער היא חלק מתהליך התחנכות, בסופו של דבר לאיזה שהוא יעד הגשמה יותר גדול? זאת המהות, חלק מתנועות הבוגרים קוראות לעצמן תנועות חיים, (...) אז מה מקומה של

תנועת הנוער? האם זה כשלב מכין, או האם זה כמהות בפני עצמה? (רון)

נראה שהלבטים בהם עוסקים מובילי תנועת הנוער של האיחוד החקלאי מועילים לעיצוב התהליך החינוכי והמהותי בתנועה, אך עד כה לא הובילו להקמתה של תנועת בוגרים.

פדגוגיה חברתית – שימוש בעקרונות החינוך הבלתי פורמלי ובמתודות מתנועת הנוער בעבודת תנועת הבוגרים

מלבד הפעלת תנועות הנוער, שלוש תנועות הבוגרים הכחולות מעורבות במפעלים חינוכיים רבים ומגוונים. חלק ממפעלים אלו ממוקדים בתחום חינוכי מסוים, כגון מסעות לפולין או מרכזי סמינרים העוסקים בחינוך לדמוקרטיה וחלקם בתי ספר ופנימיות.¹⁷ כל המפעלים החינוכיים של תנועות הבוגרים מושפעים מרוחה החינוכית של תנועת הנוער. מיכאלי (2007) קרא לאופן חינוך זה, אשר משלב בתוך החינוך הפורמלי מאפיינים חינוכיים מאופני הפעולה של תנועת הנוער והחינוך הבלתי פורמלי – "פדגוגיה חברתית". דרור ישראל אף מציינים במפורש שהם משתמשים ב"פדגוגיה החברתית" במסגרת פעילותם המגוונת והענפה מאוד ברשת "דרור בתי חינוך" (מתוך אתר התנועה).

כהנא (2007) מצא במחקרו על תנועות נוער שלהתנהלות בתוך תנועות שונות מאפיינים משותפים.¹⁸ הוא קרא למאפיינים אלו "הקוד

17 העמקה בנושא הפדגוגיה החברתית בבתי הספר ניתן לקרוא בספרה של ויזל, מ. (2020). קשר כפול – מהתנועה לכיתה. בהוצאת מועצת תנועות הנוער.

18 לסקירה עדכנית של החינוך בתנועות הנוער ראו: הימן זהבי, ר. וגרטל, ג. (2017). חינוך מאפשר. החינוך בתנועת הנוער כהכנה לחיים: מחנות הקיץ כמקרה בוחן. בהוצאת מועצת תנועות הנוער.

הבלתי הפורמלי" וחילק אותם לשמונה עקרונות. לכל עיקרון היבט חינוכי וערכי שמייחד אותו אל מול פעילות החינוך הפורמלית בבית הספר. העיקרון הראשון הוא וולונטריות ומשמעו שההצטרפות למסגרת, עזיבתה והפעילות בתוכה, הינן בחירה של הפרט. חופש בחירה זה תורם למחויבות של החניך לתנועת הנוער מצד אחד ומצד שני גורם לתנועת הנוער להתאים את עצמה לצרכים ולרצונות של החניכים, אחרת הם לא יבואו לפעילות. העיקרון השני הוא רב-ממדיות ומשמעו שהפעילות בתנועת הנוער מכילה תחומים רבים של עניין ועשייה, כך שהיא מעניקה לכל חניך אפשרות לבטא את יכולותיו וחוזקותיו. העיקרון השלישי הוא סימטריה – ביחסים בין חניכים באותה קבוצת הגיל ובמידה מסוימת גם בין חניכים למדריכים. משמעות הסימטריה היא שכולם שווים והיא מעודדת יצירת מערכות יחסים המבוססות על אמון וצדק בתוך תנועת הנוער. העיקרון הרביעי הוא שניות (דואליות) ומשמעו שבתוך תנועת הנוער קיימות בו-זמנית מגמות שונות וסותרות, לדוגמה עידוד להגשמה אישית וחשיבות הקבוצה.

העיקרון החמישי הוא מורטוריום, שהוא מרחב להתנסויות שונות שלא בהכרח תואמות את הנורמה החברתית. המורטוריום והשניות ממלאים תפקיד חשוב ביותר בעיצוב האישיות בתקופת ההתבגרות מכיוון שהם מאפשרים לחניכים מקום בטוח להתנסות בו במגוון התנהגויות נורמטיביות וחדשניות. העיקרון השישי הוא מודולריות. הפעילות בתנועת הנוער בנויה ממודולות שונות, כל פעולה כוללת יחידות הדרכה שניתן להשתמש בהן בסדר משתנה לפי הנסיבות וההצוץ של המדריכים והחניכים, בניגוד גמור למבנה ההיררכי של הפעילות בחינוך הפורמלי. העיקרון השביעי הוא אינסטרומנטליות אקספרסיבית שמשמעו שהפעילות בתנועת הנוער מספקת הנאה מיידית ומטרות קצרות מועד נוספות כחלק מתהליך חינוכי ארוך ומקיף. העיקרון השמיני והאחרון הוא סימבוליות פרגמטית – שימוש רב ומכוון בסמלים וסמליות כדי ליצור הזדהות עם העשייה של תנועת הנוער ועם הסמלים שלה.

מיכאלי (2007), שבעצמו היה ממובילי שינוי הייעוד וחידוש ההגשמה בתנועת המחנות העולים, ערך מחקר נרחב על תנועות הבוגרים. הוא מצא שהן מכירות ומשתמשות בעקרונות הקוד הבלתי פורמלי של כהנא בכל המפעלים החינוכיים שלהן, כאשר אל שמונת עקרונות הקוד הבלתי פורמלי הן מוסיפות תוכן חברתי-פוליטי ותהליך של למידה בלתי פורמלית. מיכאלי קרא לגישה חינוכית זו "פדגוגיה חברתית". למעשה, לבד מתנועת הצופים כל תנועות הנוער הציוניות בישראל ובגולה עוסקות גם בחינוך פוליטי וחברתי וכך גם תנועות הבוגרים. כמובן שתנועות הבוגרים מתאימות את הדגשים החינוכיים למסגרות השונות.

מיכאלי מנה חמישה יסודות אשר מרכיבים את הפדגוגיה החברתית. יסודות אלו מכילים בתוכם את שמונת העקרונות המאפיינים את הקוד הבלתי פורמלי. היסוד הראשון הוא גובה העיניים – יסוד זה מתייחס למערכות היחסים הבין-אישיות בין החניכים לבין עצמם ובין המדריכים לחניכים. הוא מכיל את עקרון הסימטריה מהקוד הבלתי פורמלי לצד השפעה של התפיסות החינוכיות של מרטין בובר, כגון 'יחסי אני-אתה' והקפה (האס, 2009). היסוד השני הוא הרב-תחומיות – יסוד זה מקביל לעקרונות של רב-ממדיות ומודולריות, ומתבטא גם בבחירה של תנועת הבוגרים לעסוק במגוון משימות חינוכיות שונות. יסוד זה מתייחס גם לעקרון הוולונטריות בפעילות החינוכית. היסוד השלישי עוסק בשילוב פעילויות קצרות מועד וארוכות טווח והוא מקביל לעקרונות אינסטרומנטליזם אקספרסיבי ומורטוריום. ניתן לקרוא ליסוד זה תהליכיות (האס, 2009). היסוד הרביעי הוא הממד החברתי-פוליטי בחינוך, אשר מעוצב בהתאם לתפיסת העולם הערכית של תנועת הנוער אליה משתייכים חברי תנועת הבוגרים. אל יסוד זה ניתן לחבר גם את ממד הדואליות של כהנא, הכולל התמודדות עם ערכים אשר לעיתים קיים מתח ביניהם כגון שוויון, שותפות כלכלית והגשמה אישית. היסוד החמישי הינו ההיבט של שילוב הלמידה הבלתי פורמלית במסגרות חינוך פורמליות, מתוך

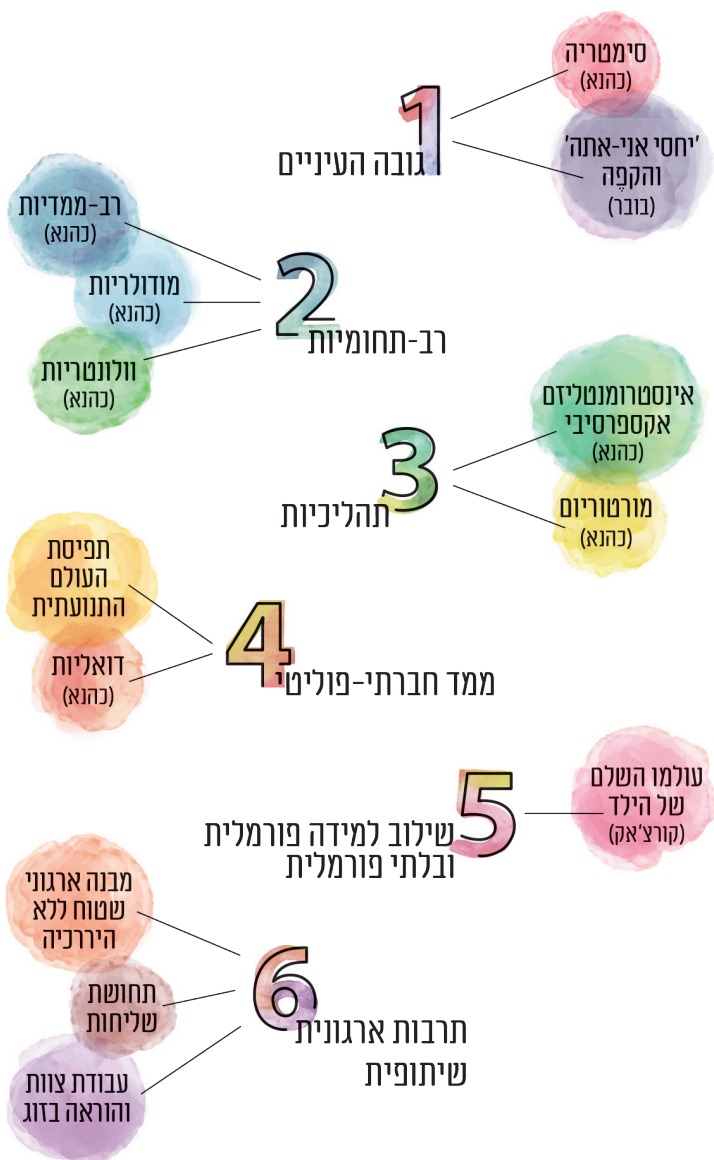
הכרה בחשיבות ובהשלכות של שילוב זה. אפשר להניח שיסוד זה מושפע בין השאר מתפיסת העולם החינוכית של יאנוש קורצ'אק, שאותה מכירים היטב חברי תנועות הבוגרים, הדוגלת בחשיבות המשחק ובמתן מקום מרכזי לביטוי עצמאי ודמוקרטי של הילד בשיעור (האס, 2009).

האס (2009) הוסיפה לרשימה זו יסוד נוסף, שישי. יסוד התרבות הארגונית השיתופית. למדריכים ורכזים בתנועות הנוער ולחברי תנועות הבוגרים יש הרגלי עבודה ייחודיים. הם נוטים לעבוד במבנה שטוח וכמעט לא היררכי, להדריך ולכתוב מערכים בצוותים ולא כיחידים ואף מגיעים לעבודה בתחושה שהם מקיימים משימה לאומית של תיקון חברתי. סביר להניח שיש להיבטים אלו השפעה על תחושות החניכים בתנועת הנוער ובשאר המפעלים החינוכיים של תנועות הבוגרים.

כאמור, כיום כל תנועות הבוגרים הכחולות מפעילות בצורה קבועה ומוסדרת מכינות קדם-צבאיות, בתי חינוך ומרכזי הדרכה וסמינרים, בהם נעשה שימוש בפדגוגיה חברתית.

העיסוק החינוכי של תנועות הבוגרים הכחולות מגוון ומקיף קבוצות אוכלוסייה רבות בפריסה ארצית. בין השאר ממלאות תנועות הבוגרים משימות של עזרה לפליטים בישראל ובמדינות נוספות, קידום השכלת מבוגרים, מיצוי זכויות לעובדים ואיגוד שלהם. התנועות גם מחדשות ומטמיעות בלוח השנה הישראלי מועדים משמעותיים לעם ולמדינה, כגון יום הזיכרון לעולי אתיופיה שנספו במסע לארץ ישראל ומעגלי שיח ועצרות ביום הזיכרון ליצחק רבין. בשל הדמיון בערכי התנועות הציוניות-סוציאליסטיות יש גם דמיון בין המפעלים החינוכיים שלהן. נזכור שרבים מחברי תנועות הבוגרים השונות מכירים זה את זה ונמצאים ביחסי ידידות, המאפשרים לצד תחרותיות בריאה גם תמיכה ולמידה הדדיות ושיתופי פעולה.

ששת היסודות של הפדגוגיה החברתית

בכל מפעליהן השונים של תנועות הבוגרים, לילדים ולמבוגרים, משולבת הפדגוגיה החברתית, אשר מאפשרת עבודה על הפן החברתי והרגשי של המשתתפים בפעילות לצד למידה משמעותית של חומר חדש. כך תוך כדי דיון בטקסט או משחק היכרות מפתחים גם המבוגרים וגם הילדים מיומנויות בינאישיות וכישורי מנהיגות.

הפעילות של כל תנועות הבוגרים הולכת ומתרחבת ומגיעה ליותר ויותר קהילות ברחבי הארץ. חברי תנועות הבוגרים מתבגרים ומתחילים למלא תפקידי מפתח בקהילות בהן יושבים קיבוצי המחנכים, גרעיני המשפחות וכפרי הסטודנטים, ומביאים עימם את תפיסת עולמם הערכית ואת רוח המשימתיות והחלוציות. כך הם מניעים שינוי ותיקון בחברה הישראלית.

אחרית דבר

אם מונים את פעילותן של תנועות הבוגרים מהקמת חוות ההכשרה הראשונה של הנוער העובד והלומד, ב-1982, מתקרבים כיום (2021) ל-40 שנות פעילות. בעשרים השנים האחרונות הלכה והתרחבה פעילותן של תנועות הבוגרים. נראה שככל שהחברה בישראל מאבדת את דרכה ואת מנהיגיה, יותר צעירים וארגונים מפנים את מבטם אל תנועות הבוגרים ורוצים לקחת חלק ולהתקרב אל אותם צעירים חלוצים ומשימתיים, חדורי הערכים, שמעוררים תקווה בלב כל מי שמכיר את מעשיהם.

היכרותי עם תנועות הבוגרים התחילה בסוף שנות התשעים של המאה העשרים דרך תנועת קבוצות הבחירה, לפני שחברה למחנות העולים. נסעתי איתם להפגנות וביליתי איתם בקבלות שבת ובציון מועדי ישראל שמחשבה וכוונה רבה הושקעו בתכנון תוכנם ובביצועם. בהמשך אפשרו ועזרו לי חברי תנועת הבוגרים לערוך מחקרים על החינוך הערכי שלהם לעצמם ולסביבתם, דרך תנועת הנוער ודרך פרויקטים בבתי ספר ובקהילה.

בתחילת היכרותי עם תנועות הבוגרים היה נראה שזו תופעה קטנה ומקומית, שלא בטוח שתצליח להתמודד עם אתגרי ההתבגרות של חבריה. מאז הלכה התופעה והתפשטה. עוד תנועות נוער וארגונים מאמצים את סגנונות הפעולה של תנועות הבוגרים ויותר ויותר

צעירים, שמחפשים להיות מעורבים בעשייה משמעותית, בוחרים בדרך זו.

אותם צעירים שבחרו לחיות בקומונה עם חבריהם ולהקדיש את חייהם לתיקון החברה, על חשבון הצלחה כלכלית והצטיינות בלימודים, מוכיחים כעת להוריהם ולתנועה הקיבוצית שאפשר לחיות בשותפות כלכלית ולמצוא גם מקום להגשמה אישית. הם פותחים קרנות פנסיה לחברי התנועה, דואגים לביטוח בריאות ומשקיעים את מיטב זמנם ביצירת קהילות חזקות ובריאיות ובפיתוח חינוך איכותי, ערכי ושוויוני במסגרות ממלכתיות לילדיהם ולילדי הקהילות המקומיות איתם בחרו לחיות.

כמובן שהתמונה לא כולה ורודה וחברי תנועות הבוגרים מתמודדים עם מורכבויות ואתגרים רבים, שבחלקם נגעתי בקצרה במחקר זה. בין השאר מתמודדים החברים עם הרצון לפנות לאפיקי הגשמה אחרים מעבר לתנועת הנוער, עם הצורך לגשר על הפערים ההולכים וגדלים בתוך החברה בישראל ועם הבחירה לגדל את ילדיהם בתוך קהילה שהרכבה פעמים מורכבת ממגזרים שונים ויוצרת אתגרים רבים.¹⁹ במהלך המחקר נהניתי לפגוש בקבוצות המיקוד ובראיונות צעירים בני שלושים ומעלה, חלקם בעלי משפחות, רהוטים ומעורים במתרחש בחברה הישראלית ובעולם. כולם ללא יוצא מהכלל נשים וגברים ערכיים, אנשי חינוך שאוהבים ומאמינים בעבודתם, מודאגים מהמצב בישראל ועושים כל יום ככל שביכולתם כדי להפוך את ישראל למקום טוב יותר.

במובנים מסוימים החיים בתנועות הם סוג של בועה אוטופית בה האדם מתגורר עם חבריו ובני גילו ויוצא יחד עמם למשימות חלוציות של תיקון החברה. אך מבחינת החברה הסובבת, ובמיוחד ההורים

19 להרחבה בנושא התבגרות, קיבוץ מחנכים וההתמודדויות עם קשיים ראו האס (בשיפוט), אצל מיכאלי ושמר.

של חברי תנועות הבוגרים, המחיר שמשלמים על חיים אלו הוא גבוה – כל תנועות הבוגרים מקימות קיבוצים וקהילות ביישובים ושכונות שנמצאים בפריפריה החברתית ולעיתים גם הגאוגרפית של ישראל. רוב חברי התנועות בוחרים ללמוד מקצועות מתחום הטיפול והחינוך, שנלוות אליהם משכורות נמוכות על אף תרומתם החשובה לחברה. במובנים רבים חברי תנועות הבוגרים מתפשרים על מוסדות הלימוד של ילדיהם, על איכות ומיקום מגוריהם ועל הביטחון הכלכלי העתידי שלהם כדי למלא את משימותיהם בחברה הישראלית ולהילחם על העלאת איכות החיים ורמת החינוך של החברה הכללית.

חברי תנועות הבוגרים רואים את עצמם כחלוצים המייבשים את הביצות החברתיות של מדינת ישראל, וכממשיכי הדרך של החלוצים שהקימו את המדינה וייבשו ביצות בשטח. הם חדורי ערכים ומשימתיות. כך קמו תנועות הבוגרים הראשונות, כאשר בוגרי תנועות הנוער הכחולות חשו שההגשמה בתנועות הנוער כבר אינה עונה על הצרכים האקטואליים של החברה בישראל. הם היו עדים למצוקתן של תנועות הנוער בהן התחנכו והתייצבו למשימה, להפעיל את התנועות ולהוביל אותן לדרך חדשה. כמה עשורים אחר כך הצטרפו אליהם תנועות נוער נוספות, שחיפשו דרך חדשה להגשים את ערכיהן ולתקן את החברה בישראל.

תנועות הבוגרים גדלו מתוך השבר בתנועת העבודה, בתנועה הקיבוצית ובשמאל הציוני-סוציאליסטי הישראלי. התנועות הכחולות שהיו נושאות הדגל של ערכי הסוציאליזם, השותפות, השוויון והציונות החילונית ממשיכות לקדם את אותם ערכים בדיוק בהם החזיקו בעת הקמתן בתחילת המאה העשרים. הן מקדמות ומגשימות דרך פרויקטים חברתיים וחינוכיים רעיונות כלכליים-חברתיים, איגוד עובדים, ערכים הומניים, מנהיגות קהילתית והקטנת פערים בחברה ובמידה מסוימת גם מעורבות פוליטית. מעורבותן בתנועות הנוער מאפשרת להן לחנך רכבות ילדים לערכים אלו של שוויון

ושיתוף. חניכי תנועות הנוער, מצידם, מזרימים דם צעיר ורעיונות חדשניים אל תנועות הבוגרים ודוחפים אותן להתעסק בנושאים ייחודיים למאה העשרים ואחת כגון משבר האקלים, אלימות כלפי נשים ונושאי מגדר ולהטב"ק.

גם הציונות הדתית, דרך תנועת בני עקיבא, חוותה את משבר ההגשמה ובחירה להקים תנועת בוגרים, בהלימה עם אורח החיים הציוני-דתי ועם ערכי התנועה שאינם דוגלים בשיתוף כלכלי. חברי תנועת הבוגרים מצטרפים אליה במהלך לימודים ובשלב הקמת המשפחה, כאשר המעורבות בתנועת הבוגרים אינה טוטאלית כפי שהיא בתנועות הכחולות. במידה רבה תנועת הבוגרים של בני עקיבא מספקת לחבריה אפשרות לחיות בקהילות של חברים הדומים להם ושותפים לרצון לחיים משמעותיים וערכיים יותר. הם אמנם מתפשרים על מקום מגוריהם כדי ליישב את הביצות החברתיות ולתקן את החברה הישראלית, אולם הם לומדים ומתפרנסים לפי רצונם ויכולתם.

תנועות הבוגרים הן בית של קבע לאלפי צעירים ומאות משפחות מהמגזר החילוני-סוציאליסטי והציוני-דתי בישראל. זהו בית שמתמקד בעשייה ערכית ובחיי קהילה ובו בזמן שוקד על שינוי והתפתחות בלתי פוסקים. תנועות הבוגרים הן ארגונים לומדים, הן נמצאות בקשר ובקשב מתמיד למתרחש בתנועות הנוער בפרט ובחברה הישראלית בכלל במטרה לנסות ולתקן את חוליי החברה וחולשותיה.

התאמה זו בין ערכי תנועת הנוער לצורת ההגשמה החדשה בתנועת הבוגרים הינה חיונית ביותר. תנועות הבוגרים מגשימות הלכה למעשה את הערכים של תנועות הנוער. כאשר יש חוסר התאמה בין ערכי התנועה לבין אורח החיים המתגבש בתנועת הבוגרים יהיה קושי בהקמת תנועת בוגרים – כפי שראינו במקרה של תנועת הנוער של האיחוד החקלאי. כאשר תנועת הנוער לא מקדמת ערכים של שותפות כלכלית היא לא מצליחה להקים תנועת

בוגרים שחבריה אמורים לחיות בשיתוף כלכלי ולדבוק במשימתיות חלוצית על חשבון ההתפתחות האישית והפרנסה.

במחקר נמצא שתפיסת העולם הערכית של תנועות הבוגרים צריכה להיות זהה לתפיסת העולם של תנועת הנוער ממנה צמחה. כך יתאפשר לתנועות הבוגרים לבצע משימות בחברה הישראלית שתואמות ומקדמות את תפיסת העולם של תנועת הנוער. השפעתן של תנועות הבוגרים על המתרחש בתנועות הנוער רבה ביותר, במיוחד בתנועות הכחולות בהן תנועות הבוגרים מפעילות את תנועות הנוער, גם אם אין זה מוקד העיסוק שלהן. כל תנועות הבוגרים מתייחסות אל תנועות הנוער כמשימה חינוכית ומשמעותית אחת מבין משימות חינוכיות רבות שקיימות בחברה הישראלית. יחד עם זאת ראוי להבהיר כי תנועת הנוער היא המשימה הגדולה ביותר שמבצעת כל אחת מתנועות הבוגרים הכחולות, וחברי תנועות הבוגרים חשים הזדהות היסטורית ואישית רבה ביותר עם תנועת הנוער אשר גידלה ועיצבה אותם.

שיתוף הפעולה בין תנועות הנוער, תנועות הבוגרים והשכבות הבוגרות של תנועות הנוער (שנת שירות, נח"ל, שירות לאומי) יוצר השפעה חיובית רבה בקהילות בהן הן פועלות לאורך שנים, במיוחד בשל הגיוון במשימות שכל תנועה מבצעת בקהילה. במסגרת הפרויקטים שלהן, כל התנועות משתמשות בפדגוגיה חברתית השואבת קודים ומתודות מתנועת הנוער. החיבור שבין תנועות הנוער ותנועות הבוגרים מעניק לתנועות הבוגרים ייחודיות ברמה העולמית. הן לא עוד קומונה או קיבוץ, אלא ארגון מחנך ענקי שמקיף ילדים, מתבגרים ובוגרים.

קיימות סוגיות רבות שיהיה מעניין להמשיך ולחקור, ולהבין את השלכותיהן לגבי תנועות הנוער והבוגרים שכבר נחקרו ותנועות נוספות. לדוגמה, סוגיית ההתיישבות והבחירה הערכית לחיות

בקיבוצים של קבוצות כאשר לפעמים הן נמצאות בנקודות גאוגרפיות שונות ומרוחקות זו מזו. סוגיה מעניינת נוספת היא ההשפעה הערכית של תנועת הנוער על חניכיה – כאשר התנועות הכחולות מפעילות קנים ומחנות ביישובים ושכונות אשר תושביהן מחזיקים לעיתים בתפיסות עולם פוליטיות וערכיות שונות מאלה של חברי תנועת הבוגרים. וכמובן שיהיה מרתק לחזור למחקר זה בעוד כעשור ולראות מה השתנה במערכת היחסים בין תנועת הנוער ותנועת הבוגרים של בני עקיבא, האם האיחוד החקלאי הצליחו להקים תנועת בוגרים, איפה חיות תנועות הבוגרים הכחולות, כמה חבריהן המבוגרים עוסקים ולאיזה תנועת נוער ילדיהם הולכים.

כדי להשלים את רוח התקווה שמפיצות תנועות הבוגרים ותנועות הנוער אצטט ארבעה בתים משיר שמשמש כהמנון הלא רשמי שלהן – "אני מאמין", כתב שאול טשרניחובסקי ב-1892:

...

שִׁחְקִי כִּי גַם בְּרַעוֹת אֲאָמִין,	יָשׁוּב יִפְרַח אֶז גַּם עַמִּי,
אֲאָמִין, כִּי עוֹד אֶמְצָא לָב,	וּבְאַרְץ יְקוֹם דּוֹר,
לֵב תִּקְוָתִי גַם תִּקְוָתִיו,	בְּרוֹל-כְּבִלְיוֹ יוֹסֵר מִנּוּ,
יַחֲשׂוּ אִשְׁרֵי, יִבִּין כָּאֵב.	עֵין-בְּעֵין יִרְאֶה אוֹר.

אֲאָמִינָה גַם בְּעֵתִיד,	יַחֲיָה, יֶאֱהָב, יַפְעֵל, יַעֲשֵׂה,
אֶף אִם יִרְחַק זֶה הַיּוֹם,	דּוֹר בְּאַרְץ אֲמִנָּם חִי,
אֶךְ בֹּא יָבֹא – יִשְׁאוּ שְׁלוֹם	לֹא בְּעֵתִיד – בְּשָׁמַיִם,
אֶז וּבִרְכָּה לְאִם מְלֵאָם.	חַי־רוּחַ לוֹ אֵין דִּי.

...

מקורות

ראיונות וקבוצות מיקוד

שם התנועה	שם המרואיין	תפקיד	תאריכי ראיונות / קבוצות מיקוד	מבצע
בני עקיבא	עמוס אליצור	רכז גרעיני משפחות	21/7/2019	ורד
	יאיר שחל	מזכ"ל בני עקיבא	2/10/2019 ריאיון משותף עם מתניה ידיד	נעם אבן
	מתניה ידיד	ראש תנועת הבוגרים לשעבר		
	קבצי מבצרי	רכז כפרי סטודנטים	25/10/2019	ורד
האיחוד החקלאי	רון זלדמן	מזכ"ל יוצא	11/10/2019	ורד
הנוער העובד והלומד		נציגים מההנהגה הארצית, מדרור ישראל, ממחלקת הדרכה ומדוכרות התנועה	24/5/2020 ריאיון תנועתי משותף	ורד

שם התנועה	שם המרואיין	תפקיד	תאריכי ראיונות/ קבוצות מיקוד	מבצע
השומר הצעיר	גל טרילניק	מרכזת את אזור השרון	20/11/2019 ראיון תנועתי משותף	ורד
	ליאת לומניץ	מרכזת אזור החוף		
	טל סלע	מרכזת אזור דרום		
	לירן טוהר	ריכוז חינוכי של התנועה		
המחנות העולים	כחל ירדן	רכזת מפעלים	16/3/2020 ראיון תנועתי משותף	ורד
	הדס ייטב	רכזת הגשמה		
	עוז אברהם	מטה תנועת הבוגרים		
	נמרוד אהלי	רכזת אגף ארגון של תנועת הנוער		
	ניר חג'ג'	מרכזת שכבה י"ב ושכבה ט'		
	שחף פיינקוכן	רכזת פעילות במגדל העמק, ומדריך גרעין בצבא		

ספרים ומאמרים

- אבן, נ. (2014). המסע אל ההגשמה החדשה בתנועות הנוער, לחנך לערכים ולא לצורות. הוצאת מועצת תנועות הנוער.
- אבן, נ. (2021). שיחות על הגשמה בתנועות הנוער 2019–2020, הוצאת מועצת תנועות הנוער.
- אבן שושן, א. (תשל"ב). המילון העברי המרכז. הוצאת קרית ספר בע"מ.
- אברהמי, א. (2008). אידיאליסטיים משימתיים – חבורות שיתופיות בשלב ההתגבשות. בתוך: דרור, י. (עורך) הקבוצות השיתופיות בישראל. הוצאת יד טבנקין.
- איילון, י. (2008). הנוער העובד והלומד מ"חוות ההכשרה" הראשונה (1981) ל"תנועת הבוגרים" (1996). בתוך: דרור, י. (עורך) הקבוצות השיתופיות בישראל. הוצאת יד טבנקין.
- ארליך, ש. (2003). התיקון – בין מושלמות והשלמה. הרצאה בכנס "קליין ואנחנו – על התיקון". אוניברסיטת תל אביב והמכון הישראלי לפסיכואנליזה.
- בן אברם, ב. (1976). חבר הקבוצות – התפתחותו החברתית והרעיונית. תל אביב: עם עובד.
- דרור, י. (2008). הקדמה: הקבוצות השיתופיות ופרקי הספר. בתוך: דרור, י. (עורך) הקבוצות השיתופיות בישראל. הוצאת יד טבנקין.
- האוספטר, פ. (1990). מקן הנוער העובד והלומד דרך "חוות הנעורים" אל חוות ההכשרה ואל הקיבוץ. אגרת לחנוך: רבעון לחנוך קיבוצי. 88: 36–38.
- האוספטר, פ. (1996). גרעין של מציאות חדשה. מפנה: במה לעניני חברה. 14: 57–61, 1996.
- האס, ו. (2009). בין תפיסת חברה טובה להגשמה חינוכית, חקר מקרה איכותני לאורה של הפילוסופיה הקהילתנית. קבוצת תפוז מקיבוץ נע"מ, תנועת הבוגרים קבוצות הבחירה – המחנוות

- העולים. חיבור לשם קבלת התואר "מוסמך האוניברסיטה". הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת חיפה.
- האס, ו. (בשיפוט). התבגרות ההגשמה – שיחות במרחק הזמן עם חברי קבוצות הבחירה של המחנות העולים בקיבוץ משעול. יופיע בתוך: מיכאלי, נ. ושמר, א. (עורכים). **צעירים בקהילות יעוד ושינוי חברתי**.
- הימן זהבי, ר. וגרטל, ג. (2017). **חינוך מאפשר: החינוך בתנועות הנוער כהכנה לחיים: מחנות הקיץ כמקרה בוחן**. הוצאת מועצת תנועות הנוער.
- הישראלי, א. (2008). "המשק החינוכי" בנערן – דוגמה להעתקת דפוסי החיים המשותפים אל הפעילות המשימתית. דרור, י. (עורך) **הקבוצות השיתופיות בישראל**. הוצאת יד טבנקין.
- הכנסת, מרכז המחקר והמידע. (2017). **תקציב תנועות הנוער והוצאותיהן בסעיפים מסוימים**. https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/3f4e2289-8d37-e611-80dc-00155d010ede/2_3f4e2289-8d37-e611-80dc-00155d010ede_11_7577.pdf
- זית, ד. (1994). **תנועות הנוער: פנומן היסטורי ומפרשיו**. מפנה: **במה לענייני חברה**. 5, עמ' 50-55.
- זעירא, מ. (2002). **קרוצים אנו: זיקתה של ההתיישבות העובדת בשנות העשרים אל התרבות היהודית**. ירושלים: יד יצחק בן-צבי.
- כהנא, ר. בהשתתפות רפפורט, ת. (2007). **נעורים והקוד הבלתי פורמלי: תנועות נוער במאה העשרים ומקורות הנעורים הפוסט-מודרניים**. ירושלים: מרכז ביאליק והמכון לחקר הטיפוח באוניברסיטה העברית.
- כפכפי, י. (1993) **שנות המחנות העולים א – העשור הראשון**. הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- כ"ץ, י. 1957. **מסורת ומשבר: החברה היהודית במוצאי ימי הביניים**. הוצאת מוסד ביאליק.

- לבני, מ. (1987). תנועה, תנועת נוער, תנועת נוער ציוני: באור. שדמות: במה לתנועה הקיבוצית. ק', 108-112.
- לם, צ. (1991). תנועות הנוער הציוניות במבט לאחור. חיפה: ספרית פועלים.
- מועצת תנועות הנוער. (2003). שירה הנוער, תנועות הנוער הציוניות-חלוציות במבט לעתיד.
- מיכאלי, נ. (2007). אנשי המחרת: הקבוצות השיתופיות החדשות בישראל – בין מייסדי קהילות ייעוד למחדשי תנועת העבודה. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה. הפקולטה למדעי הרוח, בית הספר לחינוך, אוניברסיטת תל אביב.
- צור, מ. (2005). אורות רחוקים – רשימות ופרקי שיחה. הקיבוץ המאוחד.
- קהתי, פ. (מבאר). (1991 התשנ"ב). משניות מבוארות, משנה גיטין, ד, א, ירושלים.
- רוזוליו, ד. ורוזנר, מ. (1988). עתיד הרעיון השיתופי בישראל: מדיוני החוג לקידום השיתוף והניהול העצמי – יום עיון מוקדש לזכרו של אשר מניב. אפעל: יד טבנקין.
- רוזנר, מ. (2005). מגמות עתידיות בקיבוץ. בתוך א. זילברשייד (עורך) מרקס ועתיד הסוציאליזם. תל אביב: רסלינג. עמ' 455.
- רוטנברג, מ. ונאור, מ. (1962). תנועות נוער בישראל ובעולם. תל אביב: עמיחי.
- רשף, ש. ודרור, י. (1999). החינוך העברי בימי הבית הלאומי 1919-1948. ירושלים: מוסד ביאליק.
- שפירא, ר. אדלר, ח. ופייר, ש. (1999). לא צריך נוסטלגיה: תנועות הנוער הן כאן ועכשיו – אבל קצת אחרת; או חולצה כחולה, עניבה ירוקה, כיפה סרוגה – פרופיל חברתי של תנועות הנוער בישראל – עשרים שנה אחרי. אוניברסיטת תל אביב: החוג לסוציולוגיה, בית הספר לחינוך והאוניברסיטה העברית ירושלים: ביה"ס לחינוך. דו"ח מחקר מוגש למשרד החינוך והתרבות.

- Berman, D. S and Davis-Berman, J. (1999). Tikkun Olam: A model for healing the world. *The Journal of Experiential Education*; 22, 1; p. 24.
- Mader, M. and Riemer, Y. (ed.) (1964). *Youth movements: Past and present — Leadership handbook*. Tel Aviv: Ichud Habonim.
- Weingard, M. M. (2018). Observation: How American Jews came to believe that Tikkun Olam was at the core of their tradition. *Mosaic*.

אתרי התנועות

דרור ישראל: <http://www.drorisrael.org.il/>
קבוצות הבחירה של המחנות העולים: <https://www.kvutzot.org.il/>
תנועת הבוגרים של השומר הצעיר: <http://hashomrim.org.il/>
תנועת הנוער האיחוד החקלאי: <https://ihudnik.co.il/>
תנועת הבוגרים של בני עקיבא: <https://bneiakiva.org.il/bogrim-2/>
דף הפייסבוק של תנועת הבוגרים של בני עקיבא: <https://www.facebook.com/bneiakivabogrim>

מערכי פעולות בתנועות

בן מורה. מ. (שנה לא ידועה). "על ערכים והגשמתם" מתוך מערך הפעולה לשכבות הגבוהות של תנועת הנוער העובד והלומד. קבוצות הבחירה של המחנות העולים. (שנה לא ידועה). מערך פעולה לשכבות הגבוהות "הכרעה להגשמה היא בחירה בתנועה?"

מחקרי מועצת תנועות הנוער

מועצת תנועות הנוער הינה ארגון וולונטרי לתנועות הנוער בישראל. המועצה מהווה שולחן משותף ומקום מפגש לראשי התנועות מכל גווי הקשת הפוליטית, העוסקים בבעיות אקטואליות בנושאי חינוך, מעורבות הנוער בתהליכים חברתיים ובפעילות ציבורית, וכן בבעיות השעה של החברה הישראלית. כל זאת מתוך זיקה לתנועה הציונית ולמגילת העצמאות. כמו כן מהווה המועצה גוף מתאם בין התנועות השונות בפרויקטים משותפים ומול משרדי ממשלה, בתיאום טיולים ארציים, מחנות קיץ, בטיחות, בריאות וביטחון.

מאז משבר הקיבוצים חלה התרחקות אידאולוגית וארגונית בין תנועות הנוער והתנועה הקיבוצית. בעשורים האחרונים פיתחו תנועות הנוער מודל הגשמה חדש, בו ייבוש הביצות הפיזי התחלף בייבוש ביצות מטאפורי בפריפריה החברתית והכלכלית של מדינת ישראל. את החברות של בוגרי תנועות הנוער בקיבוץ המסורתי החליפו החברות בתנועות הבוגרים והמגורים בקומונות ובקיבוצים עירוניים.

ספר זה מתאר את התהליך ההיסטורי והארגוני שהתרחש בתנועות הנוער והוביל להקמתן של תנועות הבוגרים, ומאפשר הצצה פורצת דרך לתהליכים הבלתי פוסקים של עיצוב ההגשמה החדשה ולהשפעות המתרחשות בין תנועות הנוער ותנועות הבוגרים. השפעות אלה באות לידי ביטוי באידאולוגיה של התנועות, במפעלי העשייה החינוכית-חברתית שלהן ובלמידה הדדית.

ד"ר ורד האס היא בת משק וחברה בקיבוץ עמיעד בגליל העליון. פעילה חברתית ופוליטית לצד חברי תנועות הבוגרים והקיבוצים העירוניים; חוקרת בתחומי החינוך החברתי-קהילתי, חינוך לערכים ומגע בין קבוצות בחברה בישראל; מנהלת מחקרים ומומחית להערכה בחינוך בתחומי חדשנות, הצטיינות וחינוך חברתי.

מחיר מומלץ: 70 ₪

I SBN 978-965-92804-3-8

9 789659 280438

ספטמבר 2021 תשרי תשפ"ב